

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

A MILLENNIUM ÉVE – AZ ARACSI TEMPLOMROM
A MŰLT SZÁZADBAN
VARGA ZOLTÁN EMLÉKÉRE
DANYI ZOLTÁN, KOPECZKY LÁSZLÓ, PAP JÓZSEF,
PINTÉR LAJOS, STEVAN RAIČKOVIĆ ÉS VEREBES ERNŐ
VERSEI
NÉMETH ISTVÁN ÉS SZŰTS ZOLTÁN PRÓZÁJA
ÖTVENÉVES AZ ÁPRILISI HÍD

KÖNYV-
SZÍNI- KRIKKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2000

Március–április

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXIV. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Kéziratgondozás:
Buzás Márta

TARTALOM

- A millennium éve – Az aracsi templomrom a múlt században 101
Varga Zoltán (1936–2000) emlékére 102
 Gerold László: Egy lexikon címszava 103
Németh István: Feketét figyelik (részlet egy tragikomédiából) 105
Kopeczky László: „Kilencvenkilenc” (versek) 113
Pap József versei 121
Stevan Raičković két verse 123
Pintér Lajos (Kecskemét): Tengerre néz ki ablakom (vers) 126
Verebes Ernő versei 128
Szűts Zoltán: Az összeszerelő üzem (novella) 133
Danyi Zoltán versei 140
Bence Erika: Két és fél hónap tavasz (napló, II. rész) 142

A MILLENNIUM ÉVE

(GERECZE Péter felvétele)

AZ ARACSI TEMPLOMROM A MÚLT SZÁZADBAN

Az aracsi romos Pusztatemplom a legnagyobb, a legszebb és – tegyük hozzá – a legtökéletesebb középkori építészeti emlék a Bácska, Bánát és a Szerémség nagyobb részét magába foglaló Vajdaságban, illetve az 1918 előtti földrajzi fogalommal élve: a Délvidéken, Dél-Magyarországon, azaz a „lentségen”, ahogy olykor még nevezték ezt a tájat. (KALAPIS Zoltán)

Törökbecse, Beodra és Basahíd között a nyugat felől lankásodó szántóföldeknek és a kelet felől elnyúló pusztának a Galád-parti találkozásánál enyhe magaslattal szerény ligetében romok helyezkednek el. A romok az aracsi településről elnevezett háromhajós, háromapszisos, boltozott kolostortemplomi téglabazilika maradványai. (RAFFAY Endre)

VARGA ZOLTÁN
(1936–2000)
EMLÉKÉRE

EGY LEXIKON CÍMSZAVA

VARGA Zoltán (Nagykikinda, 1936. júl. 4–Zenta, 2000. ápr. 24.): próza-, dráma- és tanulmányíró, kritikus. – Az általános iskolát (magánúton) szülőhelyén végzi. – Hároméves korában megbetegszik gyermekparalízisben, s élete végéig mozgásképtelen. 1978: Híd Irodalmi Díj; 1992: Szenteleky Kornél Irodalmi Díj. – Kafkai reminiscenciákat ébresztő, a magányról, a kiszolgáltatottságról szóló szorongásnovellákkal kezdte pályáját. A későbbiekben a magánemberi lelki motívumokat általános politikai, társadalmi indítékokkal cserélte fel. A zsarnokság természetrajzát, a hatalom és a tudomány kapcsolatát ábrázolta tudományos-fantasztikus regényben (*A méregkeverő*, Újvidék, 1966), és a látszólag más időben, máshol játszódó, de félreismerhetetlenül ide vonatkozó parabolánovellákban (*Nátán, Diogenész*), az ugyancsak az át-tételesség változatát jelentő állatmesékben (*Tücsök a hangyabolyban*, uo., 1980) és drámaira hangolt, belső monológként megszólaló kisregényekben (*Hallgató*, uo., 1978; *Indiánregény*, uo., 1992). Munkái megjelentek szerb fordításban. Angolból és szerbből fordított.

M. A kötél-táncos, elb., Újvidék, 1963; *Kirándulás*, kistr. és elb., uo., 1965; *Városzoba*, elb., uo., 1968; *Életveszély*, r., uo., 1970; *Eláll az eső*, elb., uo., 1971; *Periszkóp*, kritikák, esszék, uo., 1975; *Búcsú az utópiától*, esszék, tan., uo., 1984; *A tanítvány*, d., uo., 1985; *Leszámolás*, elb., uo., 1987; *Későn okosan*, tan., esszék, uo., 1990; *Szökés*, kistr. és elb., uo., 1991; *Farkasok és filozófusok*, esszék, tan., uo., 1994; *Bábel árnyékában*, önéletrajz, uo., 1999.

Ir. GEROLD László, A méregkeverő kötéláncos, ÚjSymp 1967; uő, A törzsfőnök végrendelete, Híd 1992; BORI Imre, Két kritika ~ műveiről = B. I., Fejezetek irodalmunk természetrajzából, Újvidék, 1973; uő, Irodalmunk évszázadai, uo., 1975; BÁNYAI János, Ó, az a kritika = B. J., Könyv és kritika, 2, uo., 1977; uő, Hogyan válik a tétel mozgássá, Híd 1979; DÉR Zoltán, Hiteles parabolák = D. Z., Szembesülések, Szabadka, 1979; UTASI Csaba, Irodalmunk legszebb hava = U. Cs., Vonulni ha illőn, Újvidék, 1982; JUHÁSZ Géza, A hatalom természetéről = J. G., Múltunk és jelenünk az irodalomban, uo., 1983; SZELI István, Reális vagy irreális, Híd 1987; BOSNYÁK István, Parabola etikáról és humanizmusról = B. I., Mű és magatartás, uo., 1987; GÖRÖMBEI András, Napjaink kisebbségi magyar irodalma, Budapest, 1993, 1997; BENCE Erika, Etika és morál, 1996 = B. E., Szemközt a művel, Szabadka, 1999; BORI Imre, A jugoszláviai magyar irodalom története, Újvidék, 1998; BENCE Erika, Önéletrajz történelmi keretben, Híd 1999/5–6.

GEROLD László

FEKETÉT FIGYELIK

Részlet egy nagyobb lélegzetű tragikomédiából

N É M E T H I S T V Á N

Császárt utálta az egész osztály. A háta mögött Pocoknak csúfolták. Elsősorban nem köpcös alakja, mint inkább macskabajusza és két kiálló foga miatt, különben katonacsizmát és partizánzubbonyt viselt, ezen utóbbit persze már rangjelzés nélkül.

A kíméletlenségig szigorú tanár volt, a tananyagot szóról szóra megkövetelte, úgy, ahogy a történelem- és földrajzkönyvben írva volt. Mindkettőből egy-egy példány fordult elő az osztályban, természetesen szerb nyelven, Császár birtokában.

Óráit tíz perc feszült csend vezette be. Ez idő alatt Császár átfutotta az előadandó anyagot, vagy az előző óra anyagát, majd fölállt, lelépett a katedráról, s le-fel sétálni kezdett a két padosor között. Akár feleltetett, akár új anyag ismertetésébe fogott.

– Berki! – mindig váratlanul csapott le áldozatára. Sosem valamelyik vele szemben lévőre, hanem mindig valakire, akit le-föl való sétálása közben már a háta mögött hagyott.

– Berki! Hol ered a Tisza, s hol ömlik a Dunába?

– Tanár néptárs, a Tisza Magyarországon ered, s Magyarországon ömlik a Dunába!

– Jó reggelt! Leülhetsz. Lakatos?

– Tanár néptárs, a Tisza a Szovjetunióban ered, és . . .

– És?

– És beleömlik a Dunába.

– Helyes. Oda ömlik. De hol?

Lakatos hallgatott.

– Kissóti?

A padból alig kilátszó Kissóti harsányan kivágta:

– A Tisza Titelnél ömlik a Dunába!

– Úgy van. És hol helyezkedik el az a Tittel?

– A Titeli-fennsík lábánál.

– Helyes. Most még csak azt áruld el nekünk Kissóti, hogy hívják azt az országot, ahol a Titeli-fennsík húzódik.

– Jugoszlávia – nyögte ki Kissóti belevörösödve saját maga együgyűségébe.

– Na végre! – lélegzett fel az osztályfőnök. – Hogy hangzik hát a helyes válasz? Barna II.

– Tanár néptárs, a helyes válasz úgy hangzik, hogy a Tisza . . . hogy a Tisza a Szovjetunióban ered, és minálunk folyik a Dunába.

– Ehhez kellett az a nagy ész? – állt meg Császár a két padsor előtt.

– Hányszor mondjam még, hogy az, amit itt bemagoltattak veletek a négyéves megszállás alatt, az többé nem érvényes! A világ körülöttetek gyökeresen megváltozott! Ezt jól vessétek az eszetekbe. És tessék az órákra készülni. Értettem?

Hogy ő, Császár tanár néptárs mindig csak az órán, az óra első tíz percében készült az előadandó tananyagból, annak egyetlen oka volt: egyszerre százfelé kellett szakadnia. Számptalan iskolán kívüli feladattal volt megbízva, miközben nem győzte hangoztatni: én minden huszonnégy órában huszonnyolcat dolgozom!

*

Fekete Kóbit utálta az egész osztály. Nem csak azért, mert „úgy” tudott nézni. Mert csakugyan „úgy” tudott nézni ellenszenves szemüvege mögül. Egyedül ő viselt szemüveget az osztályban, de nem azért, mintha rövidlátó lett volna, hanem hogy még inkább „úgy” tudjon nézni. Úgy, hogy ti mindnyájan le vagytok sajnálva.

Fekete Kóbi volt az osztály esze.

Császár is utálta Fekete Kóbit. Hogyisne, hiszen nemegyszer megszegényítette az egész osztály előtt.

– Tanár úr tévedni tetszett. A drvari támadásban volt egy mozzanat . . .

Császár rákvörösen közbevágott:

– Nem először figyelmeztettek, Fekete, hogy engem ne tanár urazz akkor sem, ha a többi kollégáim azt magukra nézve eltűrik, netán el is várják! Azt pedig, hogy a drvari támadás hogyan zajlott le, nem te fogod helyrerakni.

Császár nem szívesen feleltette Fekete Kóbit, félévenként ha egyszer felszólította. Ez mégsem jelentette azt, hogy Fekete Kóbi a történelem- és földrajzórákon teljes némaságba burkolózott volna. Nem csak magát az osztályfőnököt, a diáktársait is kijavította, ha tévedtek. Fekete Kóbit ezért utálta az egész osztály.

*

. . . Már rég becsöngettek, de Császár még sehol. Pedig olyan még egyszer se fordult elő, hogy az osztályfőnök akár egy fél perctet is késett volna. Ezúttal már több mint negyed órát. Az osztály megfélelmezve magáról tombolt jókedvében, fölszabadultságában.

És épp amikor a jókedv a tetőfokára hágott, kivágódott a tanterem ajtaja. Mindenki az osztályfőnökre meresztette a szemét, mindenki megdermedt, és elhallgatott. Mert természetesen Császár állt a kitért ajtóban. Természetesen, mégis váratlanul. Hiszen az osztály biztos volt benne, hogy a tanár néptárssal valami rendkívüli dolog történt, ami miatt az óra elmarad.

Most ott áll a kitért ajtóban, áll fenyegető mozdulatlanságában, merev arcán számonkérő szigorúsággal, csak a szemét ugráltatja diákról diákra a dermesztő csendben.

Az így múló percek örökkévalóságnak tűntek. Mindenki, mind az osztály, mind az osztályfőnök érezte, ha hirtelen nem történik valami, a pattanásig fokozott feszültség általános röhögésbe csap át. Császár bevágta maga mögött az ajtót, s felszökött a katedrára.

– Ez nem Tito hangja! – harsogta. – Ez nem Tito hangja – ismételte meg, mint annyiszor hasonló helyzetben, úgyhogy az osztálynak egyáltalán nem volt új dolog ez a fenyegetésnek szánt éles ostorcsattanás.

És az ezt követő szöveg se volt ismeretlen a még mindig lapuló osztály fülének. Ez a szöveg Tito ifjúságáról szólt, amely ifjúság . . . – engedett fel lassan az osztályban a feszültség, mert mindenki tudta előre, hova lukad ki a tanár néptárs: a diadalmas útra, amire mindenkinek rá kell térnie, elsősorban az ifjúságnak.

– Leülhettek – mondta megbocsátó hangon, s talán egy kicsit el is röstellve magát a vereségből, amely minden hasonló alkalomkor bele-nyilallt.

Ő maga is helyet foglalt a katedránál, kinyitotta a tankönyvet, hogy sebtében felkészüljön az órára. Az osztályra komoly, immár áhítatos csend telepedett.

Kelemen a padtársa fülébe súgta:

– Pszt! Tojik a pók, ugrásra *készül* a Pocok!

A tanteremre már olyan mélységes csend borult, hogy Kelemen susmogását nem csupán a padtársa hallotta.

Császár egy pillanatra fölemelte tekintetét a tankönyvből, majd újra munkába merült.

*

Aztán egy nap váratlanul nőni kezdett Fekete Kóbi tekintélye a fiúk előtt.

Ezúttal Császár csak néhány percet késett az óráról, de most nem bokros elfoglaltsága miatt, hanem megtorpant a tanterem ajtajában, mert bent valaki a csúfnévét túl hangosan elrikkantotta. Jó ideje tudta ugyan, hogy „szeretett” diákjai milyen csúfnévvél illetik, de mind ez ideig egyszer se adódott megfelelő alkalom, hogy ezt felvesse az osztály előtt, nem adódott megfelelő pillanat, hogy lecsapjon a tettesre. Most elérkezettnek látta ezt a pillanatot. Bent félreérthetetlenül rajta röhögtek, őt gúnyolták, miközben ismét elrikkantotta valaki a csúfnévét.

Rákvörösén robbant be az osztályba, s egyenesen Fekete Kóbira rontott. Elkapta a grabancát, s rázni kezdte:

– Pocok vagyok?! Pocok vagyok?! – üvöltötte.

– Tanár úr, nem én voltam! – tiltakozott a megrémült Fekete Kóbi.
– Nem én voltam!

– Még hazudsz is?! – lihegte Császár magából kikelve. Elengedte áldozatát, de csak azért, hogy visszakézből minél nagyobb pofont ke-verhessen le neki.

Fekete Kóbi megtántorodott, a szemüvege lerepült az orráról.

– Még hazudsz is?! – ismételte meg a tanár, most már remegve az indulattól.

Fekete Kóbist mintha kígyó marta volna meg:

– Nem hazudok! – sziszegte a tanár arcába. – Nem szokásom hazudni!

Császár egy pillanatra megtorpant, körülötte az osztály néma gyűrűje. Ez a gyűrű most mintha a mellére szorult volna, levegőért kapkodva mondta:

– Tudod, ki vagy te? Egy közönséges tetű. Ha én pocok vagyok, te egy elkényeztetett hólyag vagy, egy tetű – s utat vágva magának a diákok gyűrűjében, föllépett a katedrára.

Fekete Kóbi ajkán halvány mosoly futott át, félvállról vetette oda Császárnak:

– Amit mondott, nem engemet, hanem a tanár urat minősíti.

Császárt ez annyira váratlanul érte, hogy nem tudott megszólalni. Egyetlen intéssel helyreküldte, leültette az osztályt.

Majd alig hallható hangon csak annyit mondott:

– Erről még majd beszélgetünk.

Az osztály mélyen, megrendülten hallgatott. Mintha valami mély megtisztuláson esett volna át. Mintha egyetlen pillanat alatt felismerte volna Fekete Kóbi igazi valóját. Akik háttal ültek neki, nem mertek ugyan feléje fordulni, de akik oldalt ültek, tekintetükkel mind rátapadtak az osztály hősére.

A szünetben egymás között suttogta az osztály: ez a Fekete Kóbi mégiscsak valaki. Hallottátok? Azt mondta: MINŐSÍTI! De hiszen úgy is van: amit a Pocok mondott Feketére, az csakugyan a tanár néptársat minősíti. Honnan talál ki Fekete ilyen szavakat?

Gondolatban az osztály Fekete Kóbi kezét szorongatta.

Pedig a „kis zsidó” – néha így titulálták maguk között – igazi mennybemenetele még csak ezután kezdődött. A jajcei osztálykiránduláson.

*

Késő délután érkeztek a boszniai városkába, s mire elszállásolták őket, a múzeum, aminek a megtekintéséért ide fáradtak, már zárva volt.

Császár levitte a fiúkat a híres vízeséshez.

– Látjátok – mutatott az osztályfőnök a folyó fölé –, ez a szivárvány mindig ott ragyog, mint valami dicsfény, mint valami glória a hős folyó felett.

– Mármint éjjel-nappal? – idéetlenkedett Somogyi, de a tanár szóra se méltatta.

A lenyűgöző látvány mindnyájukat megbabonázta.

– Ez a mi Niagaránk! – mondta elragadtatással a tanár.

– Meg a plitvicei vízesés – tudálékoskodott Kovács.

– Igen – mondta Császár –, csak a jajcei történelmi szempontból sokkal jelentősebb.

– No most – susmotolta Kelemen – láthattunk egy TÖRTÉNELMI vízesést a hős folyó felett. Két tantárgyunk, a földrajz és a történelem szerves egységét.

A körülötte állók nem hittek a fülüknek: épp a suta Kelemennek jutnak eszébe ily bölcs gondolatok? Aki sokszor kettőig sem tud számolni?

Fölkapaszkodtak a városba, s vacsora előtt körbejárták a főteret.

Másnap reggel az elsők között sorakoztak fel a híres múzeum bejáratá előtt.

Császár már vagy ötödször ismételte el a türelmetlenkedő osztálynak:

– A történelmet nem lehet megtanulni csak könyvekből. A történelmet LÁTNI kell!

Végre benyomulhattak a szürke, jelentéktelen épületbe. Ahol csakugyan „láthatóvá” vált a történelem.

Ezúttal Császár jó előre készült, és alaposan felkészült. A színpad előtt álló első széksor közepén egy öblös fotelban maga a főparancsnok, Tito marsall foglalt helyet – magyarázta az osztályfőnök, amiről itt különben egy kinagyított fotó is tanúskodott. Magán a színpadon, amely a jugoszláv és a három szövetséges nagyhatalom zászlóival volt feldíszítve, a Jugoszláv Antifasiszta Tanács Elnöksége nézett farkasszemet a zsúfolásig megtelt terem küldötteivel. A szónoki emelvény mögött magasodott Tito frissen elkészült mellszobra.

– Itt rakták le – foglalta össze mondanivalóját Császár – hazánk, az új Jugoszlávia szilárd alapjait.

Kint a főtér kellős közepén még egyszer maga köré parancsolta a fiúkat, s csendet kérve fölmutatott a szemben magasodó várra:

– A jajcei tartózkodás ideje alatt ott fenn, abban a sasfészekben SZÉKELT a főparancsnokság Tito marsallal az élen.

Fekete Kóbiból, mint egy visszafojthatatlan bőffenés, feltört a röhögés. Császár elfehéredett.

– Ez most mi volt, Fekete?

– Semmi. Csak eszembe jutott valami.

Császár mint egy hiúz, Fekete Kóbira vetette magát.

– Mi jutott eszedbe?

Fekete Kóbi még mindig a nevetéssel küzdött. Levegő után kapkodva mondta:

– Az jutott eszembe, hogy ott fönt a főparancsnokság Tito marsallal az élen . . . ahogyan ott fönt sorban guggolnak.

– Guggolnak? Mért guggoltak volna? Én ilyet nem mondtam – bámult Császár a még mindig röhögő Fekete Kóbira.

– Nem mondta a tanár úr, hogy guggolnak, de nekem az jutott eszembe, hogy guggolnak.

– De miért guggoltak volna, te barom?

– Mert AKKOR általában le szoktak guggolni az emberek.

– Mikor AKKOR?

– Ha rájuk jön . . .

– Micsoda?

– Az, amit a tanár úr mondott.

– Mit mondtam? – sziszegte magából kikelve Császár.

Fekete Kóbi tudta, elérkezett számára a várva várt pillanat, amikor minden megaláztatásért nyilvánosan és hősiezen bosszút állhat Császáron.

– Azt mondta a tanár úr, hogy ott fönt a várban, hogy ott végezték a székletüket.

Császár még jobban belesápadt dühébe, de abban a pillanatban fergeteges röhögésben törtek ki a fiúk is. A hasukat fogták, a földön fetrengtek. A járókelők megálltak körülöttük, s nem tudták ugyan mire vélni a diákok viselkedését, de csakhamar rájuk is átragadt a nevetésnek, egyedül Császár nem nevetett, tehetetlenül, megsemmisülve állt a kör közepén.

Hazafelé a vonaton Császár egy percre a magában gubbasztó Fekete Kóbi mellé telepedett.

– Remélem, tisztában vagy vele, hogy ma mit követtél el. Nyilvánosan meggyaláztad, neveltségessé tetted azokat a személyeket, akiknek az életünket és szabadságunkat köszönhetjük. Ha olyan romlott lennék, amilyen te vagy, egyetlen szavamba kerülne, és kirúgnának, kiltalanának az ország minden iskolájából. De nem vagyok olyan tetű, amilyen te vagy. Viszont mától kezdve figyellek. Jól jegyezd meg: figyellek, Fekete! Minden lépésedet figyelem.

Az egész kupében már nagy volt a rumli. Valaki becsempészett egy üveg sligovicát, s ha nem látta Császár, meg-meghúzták. Teli torokból ordították: *János bácsi a csatában, János bácsi a csatában, János bácsi a csatában elesett egy fűszálban.*

A mellettük elfutó sziklafalak hangosan visszaverték a vonat kerekeinek a csattogását.

Császár kisvártatva még ennyit mondott:

– Tudom, a nagyszüleid ott veszték Auschwitzben. De amit ma tettél, azzal az ő emléküket is meggyaláztad. Minden szabadságszerető ember emlékét. Az ügyet mégse viszem a tantestület elé. Csak figyellek. Mától kezdve minden nap minden órájában csak téged figyellek.

Fekete Kóbi hallgatott.

Attól a naptól kezdve azonban mintha még inkább megélesedett, megkeményedett volna a pillantása hidegen csillogó szemüvege mögött. És talán soha senki se tudta meg, mit szövegelt a túl hangos, túl vidám kupében Császár tanár néptárs diáktársuk fülébe, a jajcei kirándulás után az egész osztály is figyelni kezdte Feketét: fölnéztek rá.

„KILENCVENKILENC”

Versek meg nem jelenő kötetemből

K O P E C Z K Y L Á S Z L Ó

NYAKIG A SZÓRÁSBAN

Vitéz László is, ah, már fél,
Mi segít itt?
A Bombaelhárító Szent Levél?
Miközben halk sikolyt eresztek,
Vadul vetem a keresztet,
S csüggedten kérdem:
Angyal vagy ördög jó értem,
Eldöntik fentről vagy lentről,
Pokolba vagy mennyekbe menjek be?
Eh! . . . Hogy bőröm ki menti meg,
Én ugyan nem könyörgöm senkinek,
Sorsom te rozszant holmi,
Vígán akarok elpatkolni!
Úgy lesz szép: dalt a számra, poharat kezembe,
Úgy fejezzem be.
Kegyelem, malaszt, béke teveled,
Hárítom ím el az elhárító levelet,
Vín varjú károg így utolsó szó jogán,
Aki azt hitte magáról, hogy csalogány,
S hogy fáklyát adott az úr kezembe,
N a g y m a r h a v a g y o k , n e m d e ?

CSÜGGEDÉS

Mikor ki sem látszunk a romból,
 A költőben is végtelen fájdalom tombol,
 „Minden összedől itten, amiben hittem,
 Kínzó önvád? Nem elég ehhez ez sem,
 Két szív kellene, hogy a jelent elviselhessem!”
 Vagy ez is csak öncsalás, köd, ilyesmi?
 Két kő lesz rajtok, s egyik sem akar leesni?
 Hát nem ízenek most semmit, Sors, sorsom,
 Csak keserv szívárog fel ezen a torkon,
 Hangom?. . . Nincs néktek jó hír, amit megvisz
 Két szív?. . . Sok nekem már ez az egy is.

CSIN-CSIN, SZÓKRATÉSZ!

Háborog, akiben van még valamirevaló szellem
 A láncos bomba ellen,
 Az emberfia csak sír, és sírt ás,
 Ez ám a tökéletes irtás!
 Aki pedig kiötölte, és dobja,
 Hervadjon el a jobbja!
 Ez már izzik régen benn,
 Nem tudok szebb átkot keserűségemben,
 Ki az, aki ily végzetet rendelt?
 Piszok igazság az, amely darabokra tépi az embert!
 Nekem a dal, a csók, egy pohár bor,
 Kiszállok emberiség ebből a morálból,
 Germán, szláv, kínai, jenki,
 Rám ne hivatkozzon senki!
 Kezem reszket, lávaerejű hó lep,
 Szerettelek ember, de most undorodom tőled.
 Azt hittem: valamennyi jó van az életben.
 Tévedtem.

TÉP MÉG

Nagy bizakodások múltán
Megrendülök lelkiismeret-ébresztő tisztemben,
Ebola, bomba, árvíz, vulkán . . .
Hogy az istenben higgyek az istenben?!

TÁJKÉP

Döbbsenten állsz – alig hiszed:
Az ég lovagjai bombázták a vizet,
A tóban krómozott kis szörnyeteg,
És romokban karéjban a környezet,
Az ember zöld szemébe kábán néz is,
A tó, a tó, az eleven poézis,
Már nem eleven, haldoklik a hal is,
Egyezerkilencszázkilencvenkilenc, Palics.

MAGAM ALATT

Most, hogy testközelen vesztünk,
Teljesen beletöredeztünk,
„Nyugtalan gondolat – hess te”
Megadón hajtod álmra fejed, este,
Ami meg van írva, az meg van írva,
Összekuporodol, hogy beférhess egy kisebb sírba,
S csak mély letargiám hozatja szóba:
Egy gyermekkoporsóba.
Kései századok!
Ha addig se ébredek, ne rázzatok,
Alszom tovább a másik oldalon,
Amúgy . . . nincs is mit mondanom.

VIOLA DA BAMBA

Mindig ketten rogyasztják rád a bajt:
 Aki elrendel, s aki végrehajt,
 Egyesült erővel rúgnak beléd,
 Gazda és a cseléd,
 De te csak játszod a szamarat,
 Hogy melyiknek bocsáss meg hamarabb,
 Mondván: „Az isten bosszul”,
 Az ilyentől leszek rosszul!
 De hát hol a régi haragom ma már? . . .
 Üdvözli önöket egy számár.

KÖDBEN

Tétován visz a lábam,
 Alig találok helyem a mában,
 Együgyű melódiákat dúdolok:
 „Holnap lesz holnap . . . Menni fog a dolog!”
 Körüljethetném a fákat a kihalt utcán,
 Büszkén líhegve: „Ilyet is csak te tudsz ám!”
 S akkor ott a félálomok mezején,
 Szembejövök magammal-én.
 Igen, ki más lehet ez a ronda?
 „Szia, Zombi!” – mondja.
 Hát már homlokomra íródott jegyem?
 És . . . mit válaszolhatok, hogy szellemes legyen?

VESZETTEN

Hogy lesz ebből ima, hisz a fogam csikorog?
 Félsz, ugye, fiú, hogy harsogva kacag ki korod,
 Hát makogjál büszke,
 Vagy vessed írásod a tűzbe,

S az üszkösödő lapon csak ennyi maradna:
„Mindennapi bombánkat add ma.”
S hamuba vésve:
„Ne vígy minket a megértésbe!”

LEÉGETT A HUNYAI TEMPLOM

Téged arra tanítottak, hogy folyton lapulj, remegj,
S most ki lészel téve annak,
Hogy a gondolatok vadul megrohannak,
Köztük is ámbár néma nem egy,
De ami a halántékon dobol,
Igen nyugtalanító és nagyon komoly:
Mire számíthat a szegény pára?
Mit remélhet itt?
(Menj el! . . Fuss, vagy hívjál taxit!)
Mert mire maradsz itt?
Hisz a jó isten még saját magára is haragszik.

BYE-BYE?

Vijjog az álomtépő riadó,
Halálmadarak dübörögnek fent,
Eltörött a csend,
A félelem egészen elken,
Itt áll üresen – és kiadó a lelkem,
Most kéne – mert tán utolsó menet –
Egy igazi véges végrendelet.
Hogy az életem – bár szerettem nagyon,
Mindenestül reátok hagyom,
De hát mit kezdenétek véle? . . . Én se tudtam,
Voltam a Nagy Senki a sutban,
S bármilyen kívánatos megoldás a Vég is,

Szeretném magam megtartani, mégis,
Mentség? . . . Mentség.
(De ugye nem szép.)

EGY SZABAD SZABADKAI

„Elmondhatom grátisz:
(Mindig ott vagyunk, ahol ütnek.)
Mi nemcsak a múltat s jövődőt bűnhődtük meg,
De már a mát is.”

A NEHÉZ NEHEZÍTVE

Lassan behorpad gerincem,
Most tudom mi a béke, hogy nincsen,
Magamban forralom titkom:
Ha kopog a sors, nem leszek itthon,
Bujdosom előle, kerülöm nagy ívben,
Több nyű már ne legyen ebben a szívben,
Csak egy kis pislá mécs ég benn,
S tudom: nincs több hely az égben,
Azt mondom én, s azt mondja népem:
Pokol? . . . Onnan jövünk éppen!

REKAPITULÁCIÓ

Méghogy nyelvem öltsem? Hallgatok bölcsen,
Gyóztünk takarodva és romba dőlten,
Sortúzzel ünnepel a boldog,
A dicsőségen úgyszólván nem lát foltot,
Nem találván mentségül ma mást,
Felfogni így is lehet a blamázt,
De mit várnak tőlem, egy Júdástól,
A szívem fáj (és a seggem) a rúgástól.

PAMLAGON

Pattan, úgy feszül az ideg,
Kell a lélekandalító mindenkinek,
Mielőtt az setét árnyakkal megdől,
Hát ne félj, édes, az örülettől,
Majd tündéri megnyugvást okoz,
Aki a tudatodban bársonyujjal motoz,
Az ember eddig túlélte minden attakot,
Össze kell csak kötni a szakadt madzagot,
„Gyógyulok!” – kiáltja, vigyorog, füle is szétáll,
Miközben a plafonon sétál,
Kezdek már feledni én is lassan,
Nem kell pirula, hogy az éjt átalhassam,
Lelkiismeretem tiszta,
Hasta la vista!
S ha új nemzetmentő mutatkozik a sorban?
Megrázom fejem . . . „Köszönöm! Örült már voltam!”

SZÁZ SZÁL GYERTYA CSONKIG

Minden régi baljós emlék éled föl,
Pedig a haláltól sem féltünk már,
Csak az élettől.
Zaklatott minden perced,
A sors minket lefegyverzett,
Legyüretel, kioltódsz te szépen,
Hisz ott a gyilok a gonoszok kezében,
A puszta létért imádkozni, az zárat megnyit?
De könnyörögjek azért, ami nem ér semmit!
Hátában kullogok a ködbe menetelő seregnek,
Miközben a napok könnyörtelenül peregnek,
Jaj, hogy elfáradtam, míg megérkeztem a mába,
A kérdés ez itt:
Hiába éltem – nem éltem hiába?

Siker ez balga, vagy szarból szarba?
És slussz?! . . . Folytatás következik?
Van örök harmónia túl az özönön? . . .
Nem kérek, köszönöm!

PAP JÓZSEF VERSEI

SÉRTŐDÉS NÉLKÜL

Zokszót
parány sérelmek miatt?
Azt nem!

Abból nem esznek.

Fenjék csak élesre
érveim élet!
Csorbán
mit kezdenék velük?

S csak egyszer veszthetek.

AZ ELSŐ HÓRA

Nem ejtesz meg, hó.
Bárcsak ne tudnám, mi vagy!
Turhás versanyag.

(1999. Cecília napján)

CLAUDICATIO

Öregségemre
mi minden nem ér: elhagy
akaraterőm.
Noha untatnak,
a kirakatok felé
fordít a lábam.

REGGELI FOHÁSZ

„A Nap még alszik.”
Fél hét. Azt latolgom,
keljek, aludjak?
Szónoki kérdés,
hisz már rég ébren vagyok:
elmém üzemel.
A gondolatnak
saját Napja van, önnön
fényében éled.
De a test, renyhe
szolga, parancsszóra vár:
fényöszökére.
Keljél hát fel, Nap:
indítsd be tagjaimat,
rakj össze engem!

(2000. jan. 15.)

STEVAN RAIČKOVIĆ KÉT VERSE

TISZA (V.)*

Január végén, a hóolvadás következtében, Erdélyben, Nagybányához közel, a derítő szintje annyira megemelkedett, hogy egy helyütt – a hibás technológia miatt – átfolyt a víz a töltésen. A cianiddal szennyezett víz eljutott a Lapos patakba, abból a Szamosba, majd pedig a Tisza folyásába.

(A sajtójelentésekből)

. . . S végül
Itt ni

Beleömlve

Egy költő
Önéletrajzi lírájának
(Lelassult) vérkeringésébe:

*A szerkesztő jegyzete: Stevan Raičković 1956 és 1996 között három Tisza-verset írt (a negyedik *A negyedik Tisza helyett* címet kapta). Ezek Fehér Ferenc fordításában 1997-ben jelentek meg *Tisa/Tisza* címmel kétnyelvű kiadásban az újvidéki Forum kiadásában. A nemrégben a Tisza bekövetkezett cianmérgezése Stevan Raičkovićot az ötödik Tisza-vers megírására is ihlette (*Politika*, XLIII. évfolyam, 47. szám, 2000. III. 4.) *Tisa (V.)* címen. Ezt közöljük most Pap József tolmácsolásában magyar nyelven az 1997-es Tisza-kötet kiegészítéseként.

Megmérgezett agyagjától
Hamis aranyba
Öltözötte

És

Fölfordult
Hátukon úszó

Öngyilkos halaival

Melyek a (képzelet szülte) napon
Akár
Júdás ezüstjei
Ijesztően meg-megcsillannak . . .

És a költő

A képek ezrei közt

(Melyek . . . mint valami
bedilizett kaleidoszkópban
Villámgyorsan
Váltakatják
Egymást)

Alig tud eligazodni:

A part menti apróvad
Gyanútlanul
Tér le a vízhez

Mínthogyha utolsó poharához . . .

És lát

(Immáron csukott szemmel):

Egy öngyilkosjelölt madárrajt is
Amint
Mélyrepülésben
Átsuhan az ő beszennyezett lírája felett . . .

PAP József fordítása

NAGY MAGÁNYOSSÁG

Szentendrén
A Belgrádi székesegyház
Szűkös udvarán

Rakić vízkerekeként
Forgok az ürességben

Vagy mint egy rozsdás
Másodpercmutató

(Mely hosszú idő után
Váratlanul
Egy véletlen ütéstől
Járni kezd)

És csupán

Szívem verését hallom
A némaságban . . .

BRASNYÓ István fordítása

TENGERRE NÉZ KI ABLAKOM

P I N T É R L A J O S

Tengerre néz ki ablakom,
tengerre néz ki Hvaron,
ablakban állok, mélyet lélegzem,
hajó érkezzen, várom.
Tenger az is: a fenyőerdő,
tengernyi fenyőt látok,
régi csaták emléke csak:
meglapulón egy várrom.

Tengerre néz ki ablakom,
tengernyi elhullt napra:
elmult tegnapi, évre, évszakra,
huszadik századra,
évezred-pillanatra:
mohácsi temetőkre, trianon-szemfedőre,
s apámtól dédapámig, szépapámig
ki porlik hanyatt dőlve.

Tengerre néz ki ablakom,
anyára, szeretőre,
ki sirva fekszik ágyra,
ki nevetve hideg kőre,
ki vetkezik, ha vétkezik,

s ki ölvén ölelőzne,
ki halálban megelőzne,
s ki engem küld előre.

Tengerre néz ki ablakom,
tengernyi virág-létre:
s a réten virág-népre,
vajvirág, vasvirág, varádics,
vérontófü, vidra- s veronika-virág is
ott fekszik kasza-élen,
s szétszóratván a szélben,
varjutövis, a vétlen.

Tengerre néz ki ablakom,
öbölnyi, kicsi népre
úgy tekintek, mint napra,
napja bár leáldozva,
inka, maja és aszték
csak szellemem maraszt még,
s oszmán birodalomra, szovjet birodalomra,
csak úgy nézek, mint romra.

Tengerre néz ki ablakom,
tengerre, jövődőre.
Hogy mi vár rám és rád is,
megmondhatom előre.
Tengerre néz ki ablakom,
síró csöpp csecsemőre,
kinő majd karma, körme,
s ladik köt ki majd Hvaron,
s révésze lészen Charon.

VEREBES ERNŐ VERSEI

TE-FU, FOCI

szándéknyi világom freccsen
tócsa a tefu-kerék alatt
akár térdreflex kottyant
vagy vaku lobbant volna
pillantásnál sebesebben töri össze tükrét
s maga szétporladva ott marad
az elvénült kezdet és fiatal vég
politikus kézfogásában

s úgy tűnik ezen semmilyen hangos szurkolás nem segít
a puszta vágy sem
a hosszabbítás – hisz megdöndült az ég s ránk szakadt a jég
most elmarad
tétován tekintek szét a csatakos
már-már üres pályán
vagy csak rossz időben ülök a lelátón
ott is csak árván
s egyáltalán
miért kell most látnom –
nekem ki mindezt nézni itt maradt –
ezt a sok számozott címert elmenőben
amott súlyos kabátokat
mintha keresztjeiket cipelve szöknének a temetőből

ott sejtenem szándéknyi tettüket
a vélt feltámadásban
egész a Te országodig a miatyánkban
erőtlen
hol lehet kezdeni előlről . . .

. . . elvesztett meccseken
még mielőtt három (a magyaré ezek szerint)
árva füttyszó szentesítene az eredményt
miért kell igaztalanul s dühösen odakiáltanom a csüggedten
kivonulók felé

valami
pillanatra visszafordítót
meggondolásra buzdítót
hogy kibírható lett volna egy valódi győzelem
s kellene is a nekrológ elé . . .
ordítva venném magamra a vihar szelét –
részemről a hősi kegy –
bosszúból
holnap a még megmaradt barátok is
nyomtalanul fussanak szét
hogy szóra se maradjak érdemes
hát kimondanám kereken
néha
úgy érzem magam mint egy
még csak törésnek se jó reccsenés
mint egy nem is oly halálos
a pusztulást csak az ijedtségig idéző mirigy
veres ótvar
kelés
mert féltő
hogy válaszul a megoldatlanra
egyszer mégis kikeresem a számot
összeszedem elvámolni való minden nyavalyámat
s befut a teher-fuvar . . .

tefu-kerék alatt a tócsa
úgy tűnik világom
robbanó déli zátony – szándéknyi freccsenés
érc-érzetű mákony
mikor már csak a térdreflex kottyán
s a merengés egy kiégett villanáson
csak pillantásnyi vakságom a mostban
így tűnik el világom
a sosemleszben
az egyszervoltban

KETTEN A TENGERMEZŐN

glóriádon kihűlt a fény
félek
eljegesedik benned a
lélek
s mint egy konzervet kivágja
látom
bőröd mint hajótestet a
zátony
bordáid közt az én szívem
sziszeg
kékül az áramlat miben
hiszek
hunyorgó magasba árad
büszkén
sűrű tenger-vér sósínű
üszkén
hullám-targoncán drága fű-
szerek –
egymásba vijjogó börtön-
szelek
tűnnek el csendben a látha-
táron
a magányba vesző tenger-
háton

VALAKI A VAKABLAKBAN

Mint megkésett szerető rohansz elébe.
Észrevétlen hagytak, vigaszt keresel.
Biciklikereknyi koszorú: ajándék,
mit épp tőle kaptál, s most neki viszel.

Alakját csontszínű fátylakkal takaró,
emlékbe szökkenő arát alakít.
Sóvárgó tekintetedre válaszul,
beteljesületlen bábu-vágyakat szít.

Feltárja szűz teljét kínáló díszzeit:
gipszminta-udvarát, arcán a felhőt,
magányodba bújva csikland, riogat,
csókolja látványod, a csodától mentőt.

Mintha akármerre csak rajta keresztül,
önmaga után lépne át a lélek.
Csábító árnyai' temetőjében
vének csörtetnének, ha élnének.

Hívatlan hódoló a kinnrekedt világ,
hajnalt kacsintva kövek közé köszön,
s mintha üdvén járnál, lebegsz súlytalan,
fenn. Fekete gyémánt koppan kriptaközön.

... ablak hályogából haldokló tangó bűg,
s táncol a mennyezeten megfestetlen –
lomhán: befalazott kirakatokban lát-
hatatlan szerelmed moccan, meztelen.

CORPUS

Testetlen hiába várnak
Pléhkrisztust télvíz havára
Szerelemnek vér az ára
Testvért így kiáltanának

*

Meglopott kies oltárról
Langymeleg nyelvekre kerül
Imája csendben szétterül
S hallgat egy üres országról

*

Latrokkal táncolni látszott
Hisz csak felszökött s lenézett
Kitalálta az egészet
És harminc ezüstbe játszott

*

Vérmezőre terelt éhes
Farkas-szaggatta birkanyáj
Megtelt a szerzet-ispotály
Haldoklásunk ezeréves

AZ ÖSSZESZERELŐ ÜZEM

S Z Ű T S Z O L T Á N

– Milyen jó munkás maga – mondogatták neki a gyárban. Tényi csak összeaszalódott arccal mosolygott, cigarettára gyújtott, és tovább ült a lépcsőn, de nem szólt semmit, fel sem nézett. Más lenne, ha a főnök mondaná, akkor felállna, és talán mondana is valamit, de Tecának, a takarítónőnek most nem felelt. Amióta a németek megvették a gyárat, csak páran maradtak ott, a többi munkást elbocsátották, az egységeket felszámolták, s bár Tényinek már rég nyugdíjba kellett volna mennie, valahogy mégis tovább dolgozott. Talán elkeverték a lapját, de valójában senkit sem érdekelt, hogy ott van-e még pár évig, vagy sem. Már régóta békén hagyták, korábbi balhéit elfelejtették. Nyugodtan ült a lépcsőkön, és nézte az üres gyárudvart, lábával a betonból kikapargatta a kis kavicsokat. Az épület nagy részét bezárták, óriási, új lakatok voltak a már berozsdásodott, felszakadozott bádogajtókon. Amikor végleg elmentek a munkások, az épület összerogyott, a falakon átütött a nedvesség, és hirtelen leomlott a vakolat, a radiátorok megbarnultak, és a vízkő kívülről vastagon vette körül a csöveket. Senkinek sem maradt meg a kis szekrénye, melybe a ruháit, kajáját pakolta, az ajtók nyitva maradtak, a zuhanyozóban nem volt víz, hiába nyitotta meg néha Tényi a csapot, amikor belopózott, és tartotta a kezét a zuhany alá, nem folyt semmi, a kóccok teljesen elszáradtak, és évek óta nem fűtötték a vécéket, nem volt papír, csak néhány szappan száradt a sarokban. Tényi még bejárt néha a zuhanyozóba, odabenn már sorra hullani kezdtek a sárga csempék, és a cipője alatt ropogott a malter. Néha elszívott itt egy-egy

cigaretta és körbesétált, körülnézett és leült az öltözőben a padra, és nézegette a vályúméretű mosdót.

Az udvarnak csak a kívülről látható részét tartották rendben, néha megjöttek a munkások a városból, megöntözték és nyírták az angolpázsitot, Tényi ilyenkor nem mutatkozott, a hátsó udvarban söprögetett. Fiatal fákat telepítettek, új cégtáblát hoztak a német tulajdonos nevével, a belső udvarban elvadult a gaz, nehéz, szívós kóró vetette meg itt a lábát, szinte egyik napról a másikra, a betonpadok széttöredeztek, és lassan szétmállottak. Így sokkal nagyobbnak tűnt az udvar, a bozótban, mely az utóbbi években nőtt ki, el lehetett veszni, ezért senki sem merészkedett oda, ahol régen jó idő esetén ebédeltek, és ráültek a beton virágágyásokra, melyek emberi körülményeket kellett hogy teremtsenek. A félig fedett raktárt a gyár már nem használta, néha jött be egy-egy kamion, akkor sem vitt el árut, csak hozott, a kerekek alatt pattogtak a kis kavicsok, Tényi ilyenkor a barakkban ült az ágyán, hallgatta a rádiót, de figyelt, egy kicsit félrehúzta a függönyt, és várta, hogy elmenjenek a kamionok. Már fejből tudta az egész műveletet: az éjszaka leple alatt pakolták ki gyorsan őket, a fényeket lekapcsolták, és a kamionok a hátsó bejáraton gördültek be. Nagy porfelhő maradt utánuk, át kellett jönniük a hegyen, mélán döcögtek a keskeny utakon, a sofőrök unottan dúdoltak, s még odalenn a faluban sem igen vehették őket észre, mert maga az üzem elég rejtve volt. Reggelre az ajtók be voltak zárva, minden lakat a helyén volt, mintha senki sem járt volna itt, és a kamionok is eltűntek. Tényi alig várta, hogy elmenjenek, fel-alá járkált a szobájában, s ilyenkor rendszeresen belopózott a raktárba, és elvitt magával néhány karton külföldi cigaretta, mindig a már megbontott dobozból, a sofőrök kezdhették meg őket. Tényi igyekezett visszahajtani a doboz fedelét abba a helyzetbe, amelyben találta, hogy ne vegyék észre, ez elég volt egy hétre, másnap már reggel kiült a lépcsőkre, és cigarettázott, megmaszszírozta az arcát, a borostája sercegett a Kossuthtól megsárgult ujjai alatt, és bámulta a hegyeket.

A főnök néha megjön, kék ingben és sárga nyakkendőben, befordul a kapun, Fordját a bejárat előtt hagyja, csippant egyet a távirányítóval, Tényi ilyenkor felkel, eldobja a cigarettáját, odamegy a gépekhez, és letörli róluk a port, de már nem indítja be őket. A főnök leveszi a zakóját, az autóban hagyja, hisz olyan meleg van, s itt nem fontos zakót hordani, egy keveset tartózkodik az irodájában, onnan telefonál, majd

elmege. Telefonáljon csak nyugodtan, mondja Tényinek, de az soha sehova sem telefonál. Magába az üzembe csak akkor sétál be, amikor kint már elviselhetetlen a forróság, előveszi fehér, összehajtogatott zsebkendőjét, és megtörli homlokát. A főnök néha elbeszélget Tényivel. Odamegy hozzá, szétnéz az udvarban, a cipője poros lesz, elismerően bólogat, jó munkás maga, mondja. Komolyan beszél, méltóságteljesen, és mindig kívárja, Tényi válaszol-e vagy sem. Tudja, mi a baj ezzel az országgal? – kérdezi. Átnéz az udvaron, figyeli a gyárat körülvevő hegyeket, a sok fenyvest, egyetlen út kacskaringózik ide a hegyen keresztül. Tényi csak áll, és várja a választ, nem felel. Hónapok óta csak erről beszélnek, mi a baj az országgal, a főnök újra meg újra elmondja ugyanazt, már mind kevesebb szóval magyarázza, már látja, Tényi már a címszavakból is megérti. Főnöke a végén mégis válaszol. – Az, hogyha valaki pénzt szagol ki, akkor csak azt nézi, azon morfondírozik, hogy lehetne azt valahol megcsapolni, nem dolgozni érte, egész nap ezen töri a fejét. Én megértem őket, hisz tíz évvel ezelőtt még én is így gondolkoztam, de hát a németek megtanítottak dolgozni. Tíz év, Tényi, tíz év. Tényi csak áll görnyedten, kék munkászakója alatt a pulóvere ki van szakadva, nadrágján nagy foltok, kezét zsebre vágja. Ha megmondanám, mennyi pénz van az egészben, senki sem dolgozna már, mert fejükbe szállna az összeg. Ezért jobb, ha nem tudják. Sok, Tényi, sok. A főnöknek néha szól a telefonja, ilyenkor elnézést kér, elfordul, és úgy tárgyal. Tecát, a takarítónőt is magázza, nem úgy, mint az előző főnök. Néha megkínálja cigarettával, Tényi vonakodik, na hisz tudom, hogy szereti, mondja, és mosolyog. Délután elmege, Tényi pedig tovább ül a lépcsőkön.

Tényit fegyelmi ügye miatt helyezték ide. Bassza meg a tsz-elnök – mondta részegen –, nem érdekel. Hanyagul kötözte a lucernát, jó lesz így is, mondta, majd este hazament. Nem lesz így jó, elvtárs, mondták neki. A lucernaboglya napokig csendesen bomlott belülről, majd amikor levegőt kapott, kigyulladt, leégett a fél állami birtok. Bassza meg a tsz-elnök, mondta, amikor eljöttek érte. A helyszínen jól megverték. Jobb lesz, ha hallgat, fogja be a pofáját, és nem mozdul sehova, mert baj lesz, mondták neki útközben, örüljön, hogy egyáltalán életben hagyják, és kapott munkát is, ilyen múlttal inkább húzza meg magát a halál faszára, és jót röhögtek. Az apja német származású volt, elvitték a többiekkel, bár nem volt a Kulturbundban, mindig semleges akart maradni, a magyaroknak járó ételadagot vette el, bár az kisebb volt a

németekénél, csak a neve miatt vitték el a szomszéd faluba, melyet körülkerítettek. Ha küldött be ételt, azt odaadták neki, de tört üveget tettek bele, a főzelék csillogott a napon, és senki sem akarta megenni. Még sok évig létezett a falu, a lakosság önellátóvá vált, nem mozdulhattak ki sehova, se orvost, se papot nem engedtek be, s egyszer végleg felszámolták. Amikor utoljára látta az öreget, az már börtönben volt, az ujjait csontig verték le. Minden reggel felolvasták, kit végeztek ki az éjszaka, majd egyszer közölték, hogy ezentúl már senkinek sem kell jönnie. Amíg hozták ki ide Nagymakkra a fekete autóval, még egyszer jól megverték, előtte kiszálltak ebédelni egy tisztáson, sütött a nap, nincs mitől félni, na, ebédeljünk meg, mondták neki, kolbászt ettek és hurkát sárga amerikai sajttal, amit a segélycsomagokban kaptak, vastagon szeltek a kenyeret, sört ittak rá, és azután elkezdték ütlegetni, zsíros kézzel, bakancssal, amíg csak mozgott. Már csak úgy, gyűlölet nélkül verték meg, megszokásból, hogy belevésődjön, amit mondtak, leverték a veséjét, és meglazították a fogait, rúgták a fejét és az ágyékát, de utána adtak neki zsebkendőt és fájdalomcsillapítót, elmúlik, meglátod, mondták, és veregették a vállát. Na, menjünk már, mások is várnak – szóltak. Velük volt Zákity Laci is, a szomszédja, akivel együtt vészelték át a háborút. Hová visztek, Lacikám? – kérdezte, amikor érte jöttek, kuss, mondta Laci, majd meglátod. Együtt lopták a lisztet a katonai raktárból, tizenkét évesek voltak akkor, tíz év telt el azóta, most látta újra Lacit, ő is ütötte, de a legkevesebbet. Bocs, Pista, mondta, tudod, hogy muszáj, de most már vége, tudod, engem is rákényszerítettek, nekem is van már, priuszom, de látod, senkit sem zárnak már be, s jó lesz ott, ahová viszünk, hál' istennek, már minden enyhül, csak húzd meg magad a faluban, és dolgozzál rendesen. A férfi, aki mellette ült, egész úton a pofájába köhögött, amerikai cigarettát szívott, majd a verés után mondta, bármilyen problémája van, forduljon bizalommal hozzám, meglátja, nem lesz semmi gond, ha valami furcsát észlel, neki szóljon először. A gyár – valójában összeszerelő üzem – akkor még teljes gőzzel működött, s annak a tsz-nek volt a része, melyben eddig Tényi dolgozott, s gyakorlatilag csak áthelyezték. Egyik oldalon pakolták le az alumíniumlapokat a teherautókról, szép, csillogó lapok voltak, odabenn méretre vágták, fehérre festették őket, és beleszerelték az adagoló szerkezetet, míg a másik oldalon tették fel a kész szekrényeket a kamionokra. Ez volt az egyedüli ilyen üzem az országban. Bár műanyagból olcsóbb lett volna

elkészíteni a szekrénykéket, mégsem mertek falura műanyagüzemet helyezni, mert oda már komoly szakértelem szükségeltetett volna. A portás odament az autóhoz, felemelte a sorompót, az autó megállt az udvaron, hagyták, hogy Tényi nyugodtan szálljon ki, nem fogták le, elvezették a főnökhöz, neki kinn kellett várnia, míg beszéltek vele, koccintást és csevegést lehetett hallani, majd utánahozták a cuccait is, két szakadt szatyorban volt néhány ruhája.

Míg eljutott a barakkig, találkozott Tecával. Aztán el ne basszál itt semmit – mondta Laci, és megveregette a hátát. Az autó kifordult a kapun, és elment. Tényi kipakolta a cuccait, ágyat kapott a barakkban és szekrényt az öltözőben. Lassan elbeszélgetett a többiekkel. Tecával az ebédlőben váltott néhány szót először, előreálló fogú, kecskemellű nő volt. Haját szőkére festette, és mindig nyári ruhákban járt. Főleg ő beszélt, Tényi általában hallgatott, akkor beszélt sokat, miután a nőt megmotozták, valaki följelentette, a városból jöttek ki, és a barakkban kutatást tartottak, hogy állítólag lopja az anyagot, de nem találtak semmit. Aztán meg a zuhanyozóban maradtak éjszaka Tényivel, és ezután rendszeresen találkoztak ott.

Tényi rendszeresen dolgozott, reggel fölkel, kiült a lépcsőkre, rágyújtott, nagy nyüzsgés volt az udvaron, mindig jöttek újak az üzembe. Tényi szerelte össze az alumíniumládákat, melyekbe utána beletették az óvszereket, összeforrasztotta az oldalukat, majd fehérre festette őket, és a végén ráütötte a táblát, hogy készült Nagymakkon, a tsz-ben. Az óvszereket a városból hozták, egyes csomagolásban egy óriási dobozban, egész oszlopokat helyezett be a szekrénykébe, trükközött, hogy ne csússzanak félre. Tényi sokat szenvedett az adagológombokkal, míg végre beállította, hogy egyszerre csak egy óvszert dobjon ki a doboz, amikor bedobják az érmét, és ne lehessen semmiféleképpen sem becsapni a szerkezetet. Sokáig nyomogatta a gombot, lökdöste a ládát, minden egyes automatát személyesen ellenőrzött. Idővel csökkent a termelés, mind kevesebben laktak a barakkokban, sokan már a faluból jártak be, s mind kevesebb munkásra volt szükség, úgyhogy Tényit kinevezték minőségellenőrnek, egyszerre több feladatot látott el. Napokig nézegette a ládákat, nyomogatta a gombokat, vajon jók-e, megfelelőnek-e a követelményeknek. Éjszaka nem tudott aludni, visszament, s addig tesztelte az automatát, mígnem olyan fáradt lett, hogy alig vánszorgott vissza az ágyába. – Az óvszereket a városban ellenőrzik,

mondta a régi főnöke, és kacsintott, tudja, mire gondolok, ugye. Maga ne törődjön ezzel.

Már napok óta nem csinált semmit, reggelente kiült, és cigarettázott. A barakkban most egyedül maradt, mindenki hazament, teletömték a zsebüket óvszerekkel, vigyék csak, mondta a főnök, nyugodtan vigyék haza, és jó szórakozást, és köhögve nevetett. Tényi ruháit nem mosta, leült az ágyára, és meredt maga elé. Este belopózott a raktárba, és egy vadonatúj dobozt bontott meg, több kartont hozott el, mint szokott, az ajtót sem zárta vissza. Nézegette a hegyeket, milyen jó munkás maga, mondta Teca, de ő nem válaszolt, csak meredt maga elé. A főnök már napok óta nem járt erre, a gépeket ellepte a por, Tényi nem nyúl hozzájuk, kamionok sem voltak. Tényi felállt, feltörte az ajtót, és bement a zuhanyozóba. Félrerugdosott egy-két törött csempét, és leült a padra. Teca utánajött, mi bánt, kérdezte, ó, mi bánt, drágám, mondta, és a nyakába csimspaszkodott. Tényi odament a sarokba, ahová átpakoltak néhány szekrényt, ami nem fért föl a kamionra, és itt maradt. Az összes poros volt, és már ráhullott a mész a mennyezetről. A régi főnök búcsúzáskor megszorította a kezét, sok szerencsét, Tényi, mondta, és felejtse el azokat a ládákat, most már senkit sem érdekelnek, csináljon velük, amit akar, vagy adja el a múzeumnak, eleget dolgozott itt, na, isten vele. Amikor már csak ketten maradtak Tecával az üzemben, Tényi ezeket a ládákat egyenként átvitte a zuhanyozóba, szépen összerakosgatta, és azóta nem bántotta őket. Nézegette a legfölsőt, két kézzel megfogta, leporolta, majd hátradöntötte. Bedobott egy tízest, és megnyomta a gombot. Teca levette az ingét, és odament hozzá. Pista – mondta. Az óvszer kiesett az ablakocskán. – Ellenőriztem őket, és ebbe rokkantam bele, a kurva életbe – mondta Tényi. Nyugodj meg, Pista, a nő körbeölelte Tényit, a nyakába borult. Nyugodj meg, suttogetta a fülébe. – Nem hittem el, hogy a városban leellenőrzik őket, senkit sem érdekelt már az egész, nagy ívben szartak rá, a főnök is csak rámondta, hogy jól van, jó munkás maga – mondta. – Ezért minden századikat kipróbáltam, elhoztam őket az üzemből, szűrőpróba, így hívják, ne rajtam múljon. Ide jöttem minden este, ide a zuhanyozóba, mielőtt találkoztunk volna, már fél órával előtte, rád gondoltam, és kipróbáltam őket, egymás után, néha harmincat is, ha kellett, minden ládából egyet. Felhúztam őket, arra gondoltam, majd jössz, ide a zuhanyozóba, ahogy minden este jöttél, majd itt leszel, éreztem illatodat és bőrdótot, testedre gondoltam, puha

melledre és fenekedre, majd utána lehúztam az óvszert, téptem őket egyenként, alig jöttek le, mintha valamit önmagamról téptem volna le, minden egyes alkalommal, káromkodtam, hogy minél gyorsabban túl legyek az egészen. Kibontotta magát a nő öleléséből, és leült a padra, rágyújtott. Némán ült, és maga elé meredt, a nő állva maradt. Aztán már nem is ellenőriztem őket, nem volt értelme, mindenki lopta őket, a szekrényeket már senkinek sem szállítottuk, itt rothadt meg az egész. – Én pedig azt hittem, nem is szeretsz már, mondta Teca, és azért nem járunk ide, hogy látni sem tudsz, mindig azt láttam, teher vagyok a számodra, és már nem is próbáltalak megbékíteni. Úgy éreztem, megcsúnyultam, megrothadtam, pedig egy nőnek jót tesz egy szerető, ápolja magát, és a teljesítőképessége is növekszik, jobb a közérzete. – Mert csak azt tudtam már – mondta Tényi, hogy itt vagyok a zuhanyozóban, már senki sem nyithat rám, nem kell félni semmitől, és tépem magamról a valamit, és mindig ugyanaz történik, és te mindig eljössz, én pedig már nem vagyok képes semmire, s előre tudom, hogy mi lesz. A kurva életbe – mondta Tényi.

DANYI ZOLTÁN VERSEI

GRØN TUBORG

fejibe vöhetete röggeli imádság gyanánt
avagyhoggy ippeg imádság helöött
versök kompinalássát sorokot mondatokot
valamint az mosakodáss
vélhetnők hóban feredésnek es
kedig tsak ürités az bizonn
szúnek fosássá az versíráss
talám valami csípösset evött
oszt nem öntett reá jó sert
grön tuborggot mondgyuk
legjobb ser világon az grönn tuborg

Az conclusion:

mindennapi soroinkot
mindennapi sereinköt
add mög nekünk miurunk

ÖTSOROS

ezek után csak reggel fogok verset
írni reggel vagy hajnalban
amikor még minden olyan
hogy akár tisztának is nevezhetnénk

FLYING MUSICIANS

hogyan is lehetne elbeszélni
(mert versbe tördelve nem) ahogy
egy boeingben a karfát szorongatja

bácskai szerémségi vénasszonyok
kapaszkodnak így a portábilis keresztbe
rosszul szigetelt (sziszegő) ablakok mögött
kaktusz és ibolya társaságában

munkában a fagy égen és földön
hogyan is lehetne megszólaltatni vákuumban
kvart és kvint akkordokat a bőgőn

KÉT ÉS FÉL HÓNAP TAVASZ (II.)

B E N C E E R I K A

V. 1., Kupuszina, 18.54

Az éjszaka, valamivel éjfél előtt, három – talán három; annyira megijedtem, hogy nem bírtam rendesen számolni – iszonyatos robbanás rázta meg a környékünket. Ilyen nagy erejű detonációkban még nem volt részünk. Elmondhatatlan, milyen érzés! Recsegett, ropogott minden, a tető, a gerendák, rázkódott az egész ház. Ezek a masszív, félméteres falak is remegtek, mint a kocsonya. S az a rettenetes hang, amikor egy ház alapostul remeg! Borzalmas dübörgő hang. Tényleg azt gondoltam, mindjárt ránk dől. Megszakadt az áramszolgáltatás. Ijedtemben elment a hangom. A két detonáció közötti néhány másodpercben sűgva kérdezem Illést, mit csináljunk. Erre neki még viccelődni van kedve! Azt kérdezi, miért suttogsz, attól félsz, meghallja a NATO? Utána még két óra hosszat ültem meredten a fotelben. Isten bizony, „megbénultam” az ijedelemtől. Reggel minden ismerősünkkel arról beszélgettünk, hogy ilyen nagy robbanásokat még nem éltünk át. Fél kilenckor megjött az áram. Ittunk kávét E.-vel, és azt meséltük, mennyire megijedtünk. Hogy milyen borzalmas volt. Állítólag az egyik bomba tőlünk nem messze (vagyis fél kilométeres távolságra) egy szántóföldön robbant. Hatalmas kráter tátong ott. Elhatároztam, nem megyek el megnézni. Egy fiatalokból álló csoport a közelben sátorozott, azt mondják, elájultak, összecsinálták magukat. Én meg tudom érteni. Majdnem velem is ez történt, pedig nem voltam a közvetlen közelben. Ja, s tegnap reggel földrengés volt! Véletlenül ébren voltam, pedig reggel szoktam a legjobban aludni. 5,5–5,7-es erősségű volt, nem tudom, melyik skála szerint. Mozgott a föld alattunk. De mi egy földrengés a bombázásokhoz képest! Azt mondja ma B. P. barátom: „Még itt túléljük a bombázásokat, végül meghalunk egy földrengésben!”

Ma voltunk Bezdánban. Jó ebéd. Jó lett volna ott maradni. De Illés nem akar a viláért sem. Anyáék is hallották a nagy robbanásokat. Azt hitték, lebombázták az ottani Duna-hidat. De istennek hála, megvan még! Szerencsém volt. Bezdánban már ma osztották a májusi benzinjegyeket. Csak 20 l-re szólnak. Apa ment a sajátját felvenni, elvitte a forgalmimat és a személyazonosságimát, így az én jegyeimet is felvehette. Hétfőn megvehetjük a benzint. Bezdánból elhoztuk Illés csirkéit, 30 darabot. Idáig anya nevelte őket. Illés nagyon erősködik, hogy kellene, pedig rengeteg pénzt felemésztettek már. Most is 100 dinárt adtunk csirkeeledelre. Hazafelé meg azt mondja, „behúzódni és hallgatni, ezt kell most tenni”. Hát köszönöm! Én nem akarok így élni! Amíg nem muszáj, addig nem. Illés mindig is szeretett így mártírkodni, amikor nem volt háború, akkor is. Örökké valami nagy takarékosági eszményt hirdet.

Ugyanaznap, 23.45. Tizenegy előtt tíz perccel és az előbb, kb. félkor hallatszottak a repülőök, de hál' istennek, nem történt semmi. Nem tudom feledni a tegnapi rettenetet. Mozgott az egész ház. E.-ék és mások is kimennek bombázás közben megnézni a robbanásokat. Azt mondják, kivilágosodik az ég egy pillanatra. Én nem megyek ki. Félek. Azt sem tudja az ember, hol jobb. Ha bent vagy, rád dől a ház, ha kint vagy, eltalálhatnak a repeszek. Seholy sem jó.

V. 2., 21.35

Légiriadó van, ma nem is először. Az éjszaka kettő után tíz perccel egyetlen bombát dobtak le, feltehetően a repülőtérré. Aludtam már kivételesen, a detonációra ébredtem fel. Szerencsére meg sem közelítette a tegnap éjszakai robbanásokat. Aztán ismét elaludtam. Megint mennek a repülőök. Illés nem hallja, alszik. Én . . .

Közben megszakadt az áramszolgáltatás. Nincs áram az egész faluban. Biztos elvették, hogy a repülőgépekből ne lássák a katonákat. Tegnap hallottam, „be-mondta a tévé”, hogy most már az emberállományt is támadni fogják. Szegény emberek! Szerencsétlen fiatal férfiak, akiket behívtak katonának. Magyarokat is. Közöttük kedves rokonaink, ismerőseink. Csak nagyon halvány reményeink vannak a békét illetően. Tegnap elengedték azokat az amerikai katonákat, akiket egy hónappal ezelőtt Macedónia határán fogtak el. M. állítólag levelet írt Clintonnak. Nem ismerjük a fejleményeket. Biztos semmi biztató.

Estefelé voltunk B.-éknél. Láttam azokból a szórólapokból egy példányt, amelyeket a NATO-repülőgépekből dobálnak le. Egyik oldalán M. képe van, a másikon a szöveg (egyébként cirill betűs, kifogástalan szerb nyelven íródott), felsorolása annak, hogy az elmúlt évtizedben hány vesztes háborúba sodorta az országot. Úgy másfél órát voltunk együtt B.-ékkal, ott voltak még Sz. J.-ék, de csak a háborúról voltunk képesek beszélgetni. Most, ha jól látom gyertya

mellett, háromnegyed tizenegy. Az a baj, hogy minden kilátástalan. Nincs mit csinálni. Nincs mit tervezni, nincs miért dolgozni. Irigylem azokat, akik képesek a munkára – az írásra gondolok – még ebben a helyzetben is. Semmi jót nem tudunk kitalálni. Hova menjünk? Nem tudom, kész-e már a könyvem. Biztos nem, egyébként D. Z. jelezte volna már. Csak ábrándozunk arról, hogy egy nap arra ébredünk, hogy vége van a háborúnak. Istenem!

Mit csináljak? Feküdjek le aludni? Úgysem bírok. Üljek a sötétben? Félek. Hallgatózom. Semmi, de semmi jó dolog. Ez a mai áramszünet nagyon is arra enged következtetni, hogy még rosszabb idők jönnek. Közhely, de a helyzetet tükrözi: „Haladunk a sötét középkor felé.” Jaj, csak ne legyen bombázás! Milyen nyugodt két hetünk volt! Már kezdtünk felszabadulni. Közben már annyi a halálos áldozat! Szegény emberek! És a hozzátartozók! Ezt az állandó veszélyt nagyon nehéz bírni lelkileg. Lassan már nem merek elmenni vécére, mert attól félek, pont akkor jön a Gyilkanyessz! („Ne járj, hol grémmadár csuhan, / s a bőszhedt Gyilkanyessz!”) Tegnapelőtt kb. ebben az időben történtek azok az iszonyatos robbanások. Csak az éjszaka ne volna ilyen szörnyű! Nappal valahogy feloldódunk a szorongásból. Én nem tudom, állandó zúgást hallok. Bizonyára hallucinálok. Közben Illés fölébredt, és azt mondja, most kell jönniük a repülőknak. Ugyan, nincs azoknak idejük! Már minden órában – kivéve reggel nyolctól este nyolcig – bombáztak erre felé. Igaz, reggel 4 és 8 között még idáig egyszer sem jöttek. Egy alkalommal – ott az elején – reggel nyolckor is ledobtak egyet.

V. 4., kedd, 23.35

Reggel öttől hétig volt áram, előtte húsz órán keresztül nem, míg előtte 15 órát voltunk áram nélkül. Akárhogy is számoljuk, az elmúlt utolsó 50 óra alatt kétszer két óra hosszat volt áramszolgáltatás. Gyertya mellett rovom ezeket a sorokat. Egy este több mint egy gyertya elég. Tudom, hogy van, aki két egész disznó húsát tárolja a mélyhűtőjében, én meg csak 10 kilót, de nekem ez is nagy csapás lesz, ha elromlik. Azt mondják, le kell sütni. Szent ég, nagymamáink módszereihez kell visszatérnünk! Tényleg. Ma beállítottuk a konyhába a fával fűthető tűzhelyet (a sparheltot), mert főzni kell valahogy, nem kelhetek fel minden éjjel két órakor (vagy amikor megjön az áram) a másnapi ebédet megfőzni. Sosem hittem volna – már megint ez a gondolat! –, hogy egy évvel az ezredforduló előtt, nem is egy évvel, csak féllel, gyertya mellett írok, olvasok, nem lesz áram, víz, bombáznak, nincs üzemanyag. Áram nélkül – hiába van meg a benzinjegyünk, és hiába van pillanatnyilag benzin – nem működik a kút sem. Ma voltam Zomborban a karon. Semmi. Felhívtam a tanszéket. Le kell mennem csütörtökön. Azt mondták, volt honorárium. Én azonban hiába

kerestem a bankban, nem találtam a számlámon. Mi van vele? Állítólag kajapénz is van. A jövő héten tán fizetés is lesz. Nem örülök ennek a csütörtöki útnak. Beszéltem D. Z.-vel is. Még csak a fedőlapját kell megcsinálniuk a könyvemnek. Nem nézhetünk tévét, azt sem tudjuk, mi a helyzet. Még itt „kitört” a béke, és mi nem tudjuk! Megjött a mobtel-számla, de Illésnek nem is szólok, ne idegeskedjen itt nekem!

V. 6., Újvidék, 14.10

Ülök – remélhetőleg – a zombori sínbuszban, amely Gombos felé közlekedik. A háború kezdete óta másodszor vagyok Újvidéken. Csütörtökönként kell konzultációkat tartanom. Felvettem a 300 dinárt, az egytálételre szóló pénzt, s közben kiderült, hogy a múlt hónapi is megvan, igaz, az csak 190 dinár, mert márciusban sajtot vásároltam lefizetésre. Félreértettem a telefonban, az elmúlt héten nem volt honorárium, vagyis cédula, ahogy ezt a pénzt, a kutatásit hívjuk magunk között. Ellenben ma kaptunk fél fizetést. A januári felét. S csodák csodájára, itt, az újvidéki bankban, azonnal kifizették. Kiegyenlítettem a telefonszámlát, és 50 dinárt áramra is befizettem. Ki kell még fizetnem a kenyeret és az újságot otthon. Végre megszabadulhatok ezektől a tartozásoktól!

Szenttamás, kb. 15.30

Életem eddigi legszörnyűbb élményét éltem át egy órával ezelőtt. Épp indult a sínbusz, amikor elkezdték bombázni a vasút környékét. Letört szaladás közben a cipóm sarka. Beugrottam egy autóbuszba. Valahogy értesíteni kell Illést, hol vagyok!

Zombor, ugyanaznap, 16.40

Újvidéken felugrottam egy Zomborba tartó buszra. Amikor megérkeztünk, a sofőr szólt, ha akarom, behoznak a városközpontba. A Szabadság Szálloda recepcióján vagyok. Telefonáltam Illésnek. Csak attól tartottam, hogy nem viszi magával a telefont. Most már úton van értem. Látom az ablakon keresztül, már meg is érkezett.

Ugyanaznap, Kupuszina, 21.15

Holnap – ha megérem – leírom ezt a mai napot. Most fáradt vagyok. Félek ettől az éjszakától.

V. 7., Kupuszina, 21.35

Megint nincs áram. Most ment el pár perce. Légiriadó van. Mennek a repülőgépek. Istenem, csak ne legyen semmi! Nemcsak itt, sehol sem. És ne sérüljenek meg az emberek!

Egyelőre elmentek. Tegnap ígértem magamnak, hogy leírom azt, amit átéltem:

Már fölvettem a bankban a pénzemet, befizettem a postán a számlákat (időközben lefújtak egy légiriadót), és beültem a megfelelő vágányon várakozó sínbuszba. Kitűnő ülőhelyet kaptam, az ülés szélére ültem, az utánam jövőket belülről engedtem. Írtam a napi jegyzeteimet – épp azt számoltam ki, mennyit költöttem (közben megint légiriadót fújtak, mivel azonban egy órával előbb már volt egy, nem sok figyelmet szenteltünk rá) –, amikor szörnyű robbanásra riadtam, és a többiek is természetesen. Ahogy felnéztem – akkor úgy tűnt, nagyon közel (azóta tudom, mégsem volt annyira közel mint gondoltam) – egy hatalmas füstgombát láttam. Megriadtunk. Mindenki szaladni kezdett kifelé a járműből. A mellettem ülő nő lökdösött, csakhogy nem kezdett el rugdosni, hogy siessek jobban. Összevissza rohangáltunk. Nem tudtuk, hova bújunk. Az épületből kiküldtek bennünket. Én közben lesodródtam a lépcsőről, szóval leestem. Ahogy csúsztam, fékeztem magam. Hihetetlen, de mintha nem is márványkeménységű lépcsőn bukfenceztem volna, meg sem ütöttem magam. Viszont letört mindkét cipőm sarka. Akkor is és most is azt gondolom, csak ennél nagyobb bajom ne legyen soha! Van egy reklámfilm az MTV-ben, egy nő találkára megy, de semmi sem sikerül neki, végül még a cipősarka is letörik, ám a reklámozott terméknek köszönhetően (nem tudom, mi az) nem törődik vele. Ez a hülye reklám jutott eszembe. Miközben ide-oda csapódtunk az állomás előtti téren, megragadott egy ismeretlen asszony, hogy meneküljünk. Hova? – kérdeztem ösztönszerűleg. Bennem is akkor tudatosodott (megjött az áram), milyen védtelenek és kiszolgáltatottak vagyunk. Közben potyogtak a bombák. Nem tudom, hány esett le, nem voltam képes számolni. Nem létezik nagyobb magány és kiszolgáltatottság, mint amikor bombák hullanak körülöttem! Mégha több kilométerre is, hát még ha csak néhány száz méterre! Furcsa, téves elképzelés, de itthon nagyobb biztonságban érzem magam még légítámasz esetén is, mint másutt, pedig hülyeség. Itthon a repülőgépeket halljuk, a zúgást, meg a becsapódást követő detonációt. A bomba vagy a rakéta (én ezt nem tudom megkülönböztetni, hogy mikor melyiket „kapjuk”) süvítését csak egyszer, egy hajnali támadáskor érzékeltük. Újvidéken viszont az az éles süvítés is mindig jól kivehető volt. Rettenetes! Nem tudni, hogy milyen távol csapódik be! Ahogy ott, letört sarkú cipőmben tengődök a vasút- és az autóbusz-állomás között, látom, épp indul egy Lastabusz, és az ablakba függesztett papírlapra kézírással cirill betűkkel az van felírva, hogy Sombor. Nosza, integetni kezdtem, megállt, fölugrottam. Kérdezte a kalauz, van-e menetjegyem, mondtam nincs, mire azt mondta, „nema veze”. Ha akkor nekem egy horribilis összeget mond, hogy annyiba kerül a jegy, én akkor is fölszálok arra az autóbuszra, csakhogy minél előbb elhagy-

hassam Újvidéket. (Egyébként a buszjegy egy irányban drágább mint a vonat oda-vissza, de ez nem érdekes.) Alig vártam, hogy kiérjünk a városból, miközben fokozatosan megnyugodtam. Szenttamásról telefonálni akartam Illésnek, aki egy közbeeső vasútállomáson, Bükkszálláson várt, de nem találtam telefont. Zomborban a kalauzzal és a sofőrrel, akik a helyi szállodába tartottak, be mentem én is a városközpontba, telefonáltam Illésnek. (Előbb ugyan taxival szerettem volna Bükkszállásra kimenni, de 80 dinárért akart elfuvarozni a sofőr.) A szálloda halljában várahoztam rá. Tényleg percekben belül ott volt. Rögtön azt kérdezte, hogy kerültem oda. Amikor elmondtam a történeteket, azt mondta, szerinte életveszélyben voltam. Én is megfogadtam, hogy nem megyek többet Újvidékre, ha kirúgnak a munkahelyemről, akkor sem, de tudom, hogy nem tehetem meg. Már előre félek a következő csütörtöktől. Utána benéztünk Illés családjához. Őszintén megdöbbsentek. (Furcsa fordulatokat vesz az élet. Másfél évtizeddel ezelőtti vérre menő konfliktusok mára barátságba fordultak. Még M.-mel is. A gyerekei pedig tényleg a barátaim. Már csak azért is, mivel kortársak vagyunk.) Itthon Illés erősködésére – miért nem mesélem el a szüleimnek, mi történt velem? – felhívtam anyát. Bár ne tettem volna, mert anya rögtön sírni kezdett! Két óra múltán felhívott, megkérdezte, holnap (vagyis ma) megyek-e Újvidékre. Megnyugtattam, hogy nem. Mintha a következő héten nem történhetne velem ugyanez! Ma este Juci is felhívott Szabadkáról. Szabadkát idáig csak két támadás érte. Egyébként jól vannak. Ma délután már (morbid módon) hülyéskedtünk Illéssel a tegnapi történetekkel kapcsolatban. Ebéd közben azt mondja nekem, ha tegnap meghaltam volna, ma nem ehetné a finom főztömet! Mire én: „Most kanalaznád szülőfalum specialitását, a halpaprikást – a halotti toromon!” Most csend van. Holnap írni fogok a gépen. Írni kell már! Könyvismertetőt, bírálatot, egyebet. Bár látom, a lapok épp a művelődési rovataikat szüntették be. Arra most nincs szükség? Szerintem ez nem igaz. Csak a Híd maradt a régi, természetesen egy jelenünkre reflektáló blokkot is megjelentetett. De megvannak a régi rovatai is.

V. 8.

Nagyon félek az előttünk álló éjszakától. Múlt éjjel nagy intenzitással közlekedtek a repülőök. Mentek fél tíz körül, nem történt semmi. Tíz perccel hajnali három előtt viszont három detonációt is hallottunk. Furcsa, de nem tűnt túl erősnek egyik sem. Kicsit rázkódtak az ablakok. Mivel úgy gondoltam, a röpteret lőtték, tovább ágyban maradtam, kicsit féltem, mert nagyon sokáig, nagyon alacsonyan szálltak felettünk. Aztán fél négy körül elaludtam. Reggel fél kilencig pihentem. Illés a péktől jövet mondja, Kupuszinát, az iskola parkját érte találat. Ennek hírére felhívtak bennünket többen is, Illés fia, H. Á.-ék,

anya, most este G. L. Újvidékről. Nagy pánik van a faluban. Benne volt Kupuszina az állami tévében is, kihangsúlyozták, hogy kizárólag magyarulakta falu. Azt beszélük, ma éjszaka lebombázzák az iskolát, meg hogy a közeli kiserdőt is támadni fogják. Minden ablakot, ajtót kinyitottam. Nagyon félek. Gondoltam, menjünk haza, Bezdánba. De mi a garancia arra, hogy ott nem érhet bennünket baj?

V. 17., hétfő, Zombor, reggel 8 előtt

Ülök egy Szabadkára tartó autóbuszban. Még nem indult el. Illés is velem van. Nem busszal akartunk utazni. A vasútra mentünk ki először, de a háború kezdete óta nem közlekedik a fél nyolcasi járat. Tegnap nem hívtam fel a tudakozót, pedig nem szoktam ilyesmit elmulasztani. Az a baj, hogy buszfóbiám van. Csak ez az egyetlen ilyen – jól tudom – képzelt félelem él bennem, a távolsági autóbuszban jön rám, nehezen tudom legyőzni, ezért kerülöm ezt a közlekedési eszközt. Igaz, a múltkor probléma nélkül hazaértem Újvidékről, eszembe sem jutott a busz zártságától félni, hisz a városban nagyobb stressz (bombázás) ért. Arra kell gondolnom ilyenkor, hogy nem törődik velem az ég világon senki, egy vagyok a névtelen utasok között. Csak pontosan indulna! Ennek a járatnak, emlékszem még középiskolás koromból, sohasem volt erénye a pontosság. Kész a könyvem. Megyek érte D. Z.-hez. Személyautóval olcsóbb lenne az utazás, de takarékoskodni kell az üzemanyaggal, nem is annyira a pénzzel.

Szabadka, kb. 12.30, a Zombor felé közlekedő járműben

Voltunk D. Z.-nél. Nagyon szép a könyvem. Harminckettőt kaptam belőle tiszteletpéldányként. Honoráriumot Illéssel együtt, aki a fedőlapot tervezte, összesen 250 DM-et vettünk fel. Illés húszat, én 230-at. Ha átszámolom, ez 3 ezer dinár, kb. 32 500 forint. Nálunk egy közepes, odaát gyenge havi fizetés. Egy könyv szerzői díja még egy rendes fizetést sem tesz ki? Megnéztem az elszámolást. Mindenki, a nyomdász, a tördelő, a szerkesztő, mindenki arányosan többet kapott a munkájáért, mint én. Még Illés is a fedőlapért. Ennyire becsülték a szerző munkája értékét a könyv létrejöttében? És hiába mondja D. Z., hogy az a bizonyos másik kiadó (ahova az idei kéziratomat nyújtottam be) sem fizet többet, tudom, megkérdeztem, ellenőriztem, többet fizet. Bár a kéziratom benyújtásánál nem ez volt a mérvadó.

Idefelé Bajmoknál, tehát az út felén, megnyugodtam. Csak éadjünk haza szerencsésen! Ez soha nem indul pontosan?

16.38, Kupuszina

Szerencsésen és jól hazaértünk. Még csak nyugtalan sem voltam útközben. Hülyeség ez az én busztól való szorongásom. Nem is létezik, csak beképelem magamnak.

Három napja nem hallunk repülőgépzúgást? Mi ez? Vihar előtti csend? Ne adj isten!

22.20. Légiriadó. Csak reménykedhetünk, hogy nem történik baj! A televízióból csupa rossz hírről értesülünk. Szárazföldi hadműveletek esélyéről. Az eddigi balkáni háborúkat úgy-ahogy megúsztuk. Most aztán befűtöttek nekünk!

V. 20., csütörtök, 22.30

Az éjszaka fél kettőkor volt három kisebb és egy nagyobb, de távolabbi detonáció. A szörnyű inkább az volt, hogy másfél órát köröztek felettünk a gépek. Iszonyatos volt. El voltunk rá készülve, hogy minden pillanatban reánk dobhatják halálos terhüket. És mi lesz ma, istenem!

Ma megint Újvidékre utaztam. Hála az égnek, semmi rossz nem történt! Azaz, nem volt bombázás. Kb. tíz perccel fél három előtt ültem be a sínbuszba, de az indulásig (15 perc) minden egyes másodperc maga volt a pokol. Alig vártam, hogy elinduljon a jármű, hogy elhagyjuk Újvidéket. Bár már sehol sem biztonságos! Az éjszaka Szenttamást, Verbászt és Kúlát is lőtték. És először Zombort magát, az üzemanyagraktárakat egyik városrészben. Kint nagyon fúj a szél, felhős az idő. Már ilyen hülyeségekben reménykedünk. Hogy felhős időben nem támad a NATO. (De ha jól meggondolom, s a tapasztalataimból indulok ki, akkor azt kell mondjam, ez igaz is.)

Újvidéken bementem a Forumba. T. É. azt mondta, igennel ment tovább a kéziratom, de az 5. vagy a 6. helyen van. Szóval határeset. Nem valószínű, hogy kapok pénzt, azaz támogatást. Kb. 14–15 nap múlva kiderül. A Hídban két írásom is megjelent. Egy tanulmány és egy könyvismertető. (Itt vannak a gépek vagy csak hallucinálok? Talán csak a szél fúj. Mit kell átelnünk! Micsoda félelmeket!) Kaptam egy levelet. Újvidékre érkezett. Az Iskolakultúrától jött. Szerb Antal-tanulmányomat le kellene rövidíteni tizenöt flekkre. Talán már holnap megcsinálom. Ma leadtam G. L.-nek a Varga-könyvről szóló ismertetőmet. Nagy nehezen összehoztam három flekket.

Megszólaltak a szirénák. Riadó van. Mindjárt jönnek a repülő. Borzalmas érzés. Tíz perc múlva éjfél. Ma egész nap nem volt riadó. A Híd legújabb számában B. I., egy kis jegyzetében nagyon jól érzékelteti ezt a borzalmat. Ezt a nagy félelmet. Ezt az iszonyatot. Mit tehetnének? Ha elmennék Magyarországra, az számomra egzisztenciavesztéssel járna. Nagyon fúj a szél. Nem hallani tisztán a zörejeket, a zúgásokat. Ó, irgalom atyja . . .

Itt vannak a repülő. Lőnek. A közelben. Mindjárt elmegy az áram. Villog. Ez borzalom. Nem bírom tovább. Reszketek. Éjfél múlt néhány perccel. Most is itt vannak. Kb. három folyamatos lövés. Ez a röptér lehetett. Bizonyára

több lövedék volt. Borzalom. Borzalom. Talán nem is volt olyan közel! Mindenesetre sokkal közelebb mint tegnap. Abban reménykedtem, ma elmarad a bombázás. És nem. Megint ez az iszonyat. Megint nem alszom az éjszaka. Látszik a kézírásomon, hogy reszket a kezem. Illés az előbb azt kérdezte, szerintem hol lehetett ez. Mondom, röptér. Az a baj, hogy vissza fognak jönni. Mindig visszajönnek. Rossz az idő. Távoli zuhogás. Micsoda borzalom! J. K. ma azt mondta: „Magukat nagyon lüvik ottan!” Gombosi tájszólás. Az én falumban is így beszélnek. Mármint Bezdánban. Nem Kupuszinán. Itt palóc tájszólásban beszélnek. De ez nem az én falum. Ma a vasútállomáson találkoztam K. I. férjével, B. E.-vel. Egyetemista korunkban K. I.-vel együtt laktunk másfél évig. Szép idők voltak azok. Csak akkor ezt nem tudtuk. Boldog egyetemista évek! B. E. mindig nagyon kedves fiú volt. Most katona. Azaz rezervista. Behívták. Azt hallotta, huszonvalahányadikán vége lesz a háborúnak. Istenem, csak igaz lenne!

V. 21., 22.00

Fázom. Néhány másodperccel ezelőtt megszólaltak a szirénák. A kupuszinai csak ebben a pillanatban. Idehallatszik Apatinból is. Lehet a röptérről is. De az nem biztos. Azt mondják, nincs ott már semmi. Illés azt kérdezi: „És akkor most hova szaladj?” Hát ez az. Hogy nincs hova. Tegnap valami szörnyűség történt Zomborban. Iszonyatos erejű bombák robbantak. Egy ember meghalt. Milyen szörnyű! Nem lehet tudni, ki háza lesz a következő. Egy üzemanyagraktárat bombáztak, és állítólag egy átjátszóantennát. Antennák miatt hálnak meg emberek? Délután, azaz dél körül is volt egy robbanás, de azt mondják, csak hangfal volt.

Este átmentünk E.-ékhez. Tortát ettünk. Szülinapja volt. Virágot, kávét, harisnyát vittem. Háborús ajándék. Közben betért J. ismerőse. Lebaszott egy nagyszerb dumát. Meglöktem az asztal alatt Illés lábát, amikor valami nagyon sovén vagy demagóg dolgot mondott. Ilyet! Eljön egy magyar ember házába, és nem veszi észre, hogy miket beszél. J. meg kvázi helyesel. Nem mer ellentmondani. Legszívesebben az arcába nyomtam volna a tortát.

Az éjszaka úgy gondoltam, nem bírok aludni. S nagyon mélyen aludtam. Volt zivatar is, de azt is átaludtam. Illés hajnal felé felébresztett valami rossz álmom miatt. Alig tudtam meggyőzni, hogy csak álmodta az egészet. Persze álma is bombákról és romokról szólt.

Tegnap éjjélkor jött a bombázás. Most fél tizenkettő van. Ez olyan borzalmas! Minden megért reggel ajándék. Miért velem történik ez? Miért nem születtem Magyarországon! (Hát persze, elődeinket „elfelejtették” megkérdezni a határok meghúzásánál. Biztos kikönyörögték volna azt a néhány

kilométert, ami falunkat a határtól elválasztja! Bár elég hosszú ideig bizonyos tekintetben jobb volt ideát.) Milyen jó most a többgyermekes családayáknak, a háziasszonyoknak! Oda utaznak, ahova akarnak. Nincs munkakötelezettségről szóló végzésük. Már nem is egy ismerősöm mondta, hogy hülye vagyok. Postamester barátom közölte, ha ő rendelkezne az én diplomáimmal, és ha „údsz tudna madzsarul” mint én (szerb akcentussal valami magyar-szerb konyhanyelvet beszél), meg sem állna Budapestig. Hát igen. Ha ez ilyen egyszerű volna. És Illés? Vele mi lesz?

Néhány nap hiányában két hónapja tart már ez az iszonyat. Eleinte azt gondoltuk, hogy pár napnál nem lesz hosszabb. Hova lehetne elmenni? Közben föl-fölröppennek hírek, miszerint huszonvalahányadikán vége lesz.

Tegnap éjjel nem is gondoltam volna, hogy ilyen szörnyűség történik Zomborban. Fohászkoztam az asztalnál, miközben 10 km-rel odébb épp azokban a percekben halt meg egy ember. Borzasztó!

Az utóbbi időben nem megy az olvasás úgy mint korábban. 14 Mikszáth-kisregényt, regényt olvastam el (illetve újra) az utóbbi 10–15 napban. Most nem olvasok semmit. Majd találok valamit. Nem is tudok úgy örülni az új könyvemnek, mint ahogy az elsőnek örültem. Ez a háború mindent elront!

„Megjöttek.” Pont két óra van. Jaj, istenem, istenem! Ne legyen semmi! Se velünk, se a többiekkel! Menjetekek el! Menjetekek el! Menjetekek el! Van, aki meg tudja különböztetni, hogy merre mennek. Én nem. Most mit csináljak? Épp le akartam feküdni. Elmentek? Várok még egy kicsit. Nehogy visszajöjjenek! Úgy tűnt, elég magasan szállnak. De ez nem biztos. Mit csinálnak még? Tegnap már megcsinálták Zomborban, amit akartak. Szörnyű! Teljesen védtelenek vagyunk.

V. 22., szombat, 20.35

Hajnalban zúdult ránk a bombatámadás. Háromnegyed négykor és negyed ötkor. Több, egybefolyt hangzású robbanást hallottunk és éreztünk. Igaz, tőlünk távolabb történtek a becsapódások, nem rázkódott a házunk. Megint Zombort támadták, ugyanazt az üzemanyag-tárolót, ugyanazt a városrészt. És megint meghalt egy ember. Azt mondják, az a férfi, aki egy-két évvel ezelőtt itt lakott Kupuszinán, rengeteg bűdös kutyát tartott, és terrorizálta a szomszédokat. Persze, ez mit sem számít! A halála rettenetes. Ég a zombori raktár, azt mondják, reggel idelátszott a füstfelhő. Állítólag megsemmisült a Borovo cipőgyár: „szőnyeget” kapott. (Dühödött marxista és egyenszocialista korszakunkban legtöbbször ebbe a gyárba vittek bennünket gyakorlati munkára: hogy megismerjük és részt vegyünk a termelésben. A középiskola második osztályába jártunk. Nem volt gimnázium. Legalábbis nem lehetett annak

nevezni.) B. asszony a boltban ma azt mesélte, a múltkori kazettás bombák robbanásakor annyira megijedt, hogy újból megindult a vérzése. Nem is az első nő, akitől ezt hallom. Még gyomorfekélyt is kaphatunk a szüntelen szorongástól. Zomborban pedig azt hallottam, hogy többen összeroppantak a történetek hatására, „bediliztek”, mondják. Hát nem tudom, miért vert meg bennünket ennyire a sors! Ma zivatar vonult el a vidék felett. Nem is annyira az égzengés, mint inkább az volt szörnyű, hogy legalább két egész órán át itt dühöngött felettünk. Nincs áram. Egy-két órát volt egész nap. Szóval, mi kell még? Nincs áram, nincs üzemanyag, nincs pénz, de zivatar és bombázás sújt bennünket. Tényleg itt van már az apokalipszis négy lovasa! Délután fél négy körül is nagy robbanás rázta meg a környéket, de inkább hangfaláttörésnek tűnt. Itt van az est, az éj, várhatjuk a jó szerencsét, reménykedhetünk a gondviselésben, fohászkodhatunk, hogy ne jöjjenek a repülőgépek. Annyira, de annyira borzalmas, amikor mennek felettünk, remeg a levegő, és minden pillanatban ledobhatják ránk a halált!

Ma szerettem volna dolgozni a gépen, de áramszünetben hogy lehet? Ezeket a sorokat is gyertya és egy méces mellett rovom. Illés a legújabb Hidat olvassa. Én meg előszedtem a Toldit átnézés céljából és a Dombosi történeteket. Nagyon „összeillik” a kettő! Hogy megy az a híres Gulyás-sor, amit mindig rosszul idéznek? Van honnan szöknünk. De nincs hová. Ez csak kb. idézet. És a Domonkos-vers? Mindnyájan. Úgyis téves csatatéren.

Öt perc múlva tíz. Megjött az áram. Illés lelökte az asztalról, és eltörött az az egyetlen kerámiatál, amit tavaly Erdélyből hazajövet megtartottunk magunknak, nem ajándékoztuk el. Vissza akarta helyezni a tévé csatlakozóját, de mert futballmeccs van, és nagyon sietett; a bárdolatlan énje kerekedett felül.

Fél tizenkettő. Átnéztem. Mit lehetne kihagyni a Szerb Antal-dolgozatból. Lerövidítettem, bár így töredékesnek érzem. Ha holnap lesz áram, megcsinálom a gépen is. Jaj, jön az idő. Ez olyan borzasztó! Várni a veszélyre, várni a borzalomra!

Negyed egy lesz. Itt vannak! Itt vannak! Menjete el! Menjete el! Belehalok a félelembe. Menjete el! Hagyjatok bennünket békén! Irgalom atyja! Menjete el! Másokat se érjen baj! Menjete! Menjete! Semmi jó hír. Sőt, egyre rosszabb. Milyen alacsonyan szállnak! Menjete el! Menjete el! Menjete el! Borzalmas. Borzalmas. Nem bírom ki! Menjete! A kutya ugatni kezdett. Az ég felé néz. Hihetetlen. A kutyánk is fél! Nagyon félek. Hova lehetne menni? Nincs hova szöknünk. Nincs hova. Menjete el! Menjete! Remeg a kezem. Remeg. Remegek én is. Még mindig itt vannak. Még mindig. Remeg a lábam, a kezem. Még mindig hallom őket. Visszajöttek. Visszajöttek. Ez rettenetes. Minden pillanatban ledobhatnak egyet. Nem tudom, ezeknek van-e családjuk? Illés azt mondja, majd pont a mi házunkra esik! Hát igen, az a

zombori ember, aki tegnapelőtt meghalt, az is azt gondolta, hogy majd pont az ő házára . . . Le kellene kapcsolni a villanyt. Igen. Nem merek felkelni. Tényleg el kellene utazni valahova. Bánátba. Ott nem történt semmi. Milyen jó pl. H. V. É.-nek Topolyán! Azt a községet még sohasem bombázták. Most eltávolodtak. De tudom, hogy visszajönnek. Sajnos, visszajönnek! Már itt is vannak. Fél egy múlt 8–10 perccel. Itt köröznek a fejük felett. Még most is itt vannak. Mit akarnak? Miért nem mennek el? Miért nem hagyják abba? Miért? Remeg a levegő. Nem lehet kibírni! Nem lehet. Tényleg el kellene menni valahova. S mi van, ha nem lesz munkahelyem? Hány nő nem dolgozik! Összevissza lövöldöz ez a NATO, és már annyi a polgári áldozat! Ez kibírhatatlan. Ez kibírhatatlan. Most eltávolodtak. De még hallani őket. Enyhe robbanás. Távol volt: 0.43. Vécére kell mennem, de nem merek felállni az asztaltól. Még itt morajlanak. Visszajöttek. Összepakoltam magam! Itt vannak. Itt vannak. Ez borzasztó. Egészen közel vannak. Egészen közel. Nem bírom ki! Menjetek el! Félek. Félek. („Ide ne lőjenek, itt emberek vannak!”) Régebben nem köröztek ennyit felettünk. Illés meg alszik. Hogy bír ilyenkor aludni? Én úgy félek! Miért történik ez velünk? Nem mennek el és nem mennek el! Kibírhatatlan! Nem bírom tovább! Nincs hova szökni. Nincs hova. Egyszer elindulok. És nem érdekel semmi. Megint itt vannak! Megint. Itt köröznek állandóan. Korábban ledobtak a repülőtérré egyet-egyét, és elmentek. De most itt keringenek felettünk ész nélkül. Nem bírom ki! Félek. Félek istentelenül. Nagyon félek. Öt perc múlva egy óra. Egy óra van, és ezek visszajöttek. Öt percre sem távolodtak el. Ilyen nincs, hogy nem akarnak elmenni! Ilyen nincs! Már 45 perce tart a támadás. Miért köröznek itt? Mit akarnak? Hogy nem tudnak mást csinálni, mint ezt a rettenetet! Majdnem elment az áram. Nem tudok semmi pozitív dologra gondolni. Olvasni sem bírok. Félek. A félelem, a félelem, az iszonyat birodalma ez. Istenem, mikor lesz ennek vége? Mikor? Mikor szűnik meg a szenvedésünk? És minden ember szenvedése. A szerbeké is. Egy múlt. Hogy lehet ilyen körülmények között nyugovóra térni? Hogy lehet?

Megint morajlás. Negyed kettő múlt. Hát hagyjátok már abba! Hagyjátok már abba, az istenit az apátoknak! Bassza meg! Bassza meg! Bassza meg!

Fél kettő lesz. Távolabbi morajlást hallok. Esik az eső. De úgy néz ki, hogy ez csak egy futó zápor lesz.

V. 24., 21.05

Ma van két hónapja, hogy elkezdődtek a légicsapások. Nincs áram délután három óta. Előtte két és fél órát volt. Az a hír terjedt el a faluban, hogy ma háromnegyed 11-kor bombázni fogják a falut. Később azt is hallottuk, hogy a

községházát. Nagyon félek. Nem mentek el a katonák innen a kiserdőből. Illés játssza az eszét. Hogy itt milyen jó és biztonságos, azt bizonygatja. Egyáltalán nem meggyőző az érvelése. Bárcsak másutt lennék már! Akárhol, csak ne itt. Nem volt jó nekem ebben a faluban még a békeidőben sem. Hát még most. Egész délután arról gondolkodtam, mi lenne, ha elmennék Magyarországra. Azt hiszem, csak bátorság kellene. Biztos kapnék valami munkát. Egyáltalán milyen jövő vár itt engemet? Mi jó történik ebben az országban? Na mi?

Miért nem mentünk el legalább Szilágyira? A múltkor is híresztelték, hogy az iskolát fogják bombázni, és igaz lett. Az éjszaka egyébként negyed négykor és fél órával később volt támadás. Nem tudom pontosan, hogy hallottam-e a robbanásokat. Aludtam. Illés azt mondja, voltak. Semmilyen híradót nem hallottam, nem láttam. A két és fél óra alatt, amíg volt áram, dolgoztam a gépen. (1 óra múlva jön a támadás? Jézus, Mária!) Miután elment az áram, aludtam egy kicsit. Csak a nappal jó. Bárcsak éjszakára elmehetnének valahova! Ha megérjük a reggelt, bemegyünk Zomborba. Bejön apa és anya is. Ideadják a benzinjegyüket. Zomborban feladom a Szerb Antal-írásomat. Nem tudom, mennyire megbízható ilyenkor a posta. Most 10 óra. Mindjárt megszólalnak a szirénák. Ja, lehet, nincs áram, nem bírják bekapcsolni.

Fél óra?

Néhány perc múlva háromnegyed tizenegy. Néhány hónappal ezelőtt még azt mondtam, azt reméltem, hogy idén júniusban Illéssel együtt megyünk fel a könyvhétre. Mindezt elmosta a háború.

Add istenem, hogy ne történjék semmi! Se ma, se holnap, se semmikor. Add, hogy vége legyen ennek a háborúnak! De most. Ma. Miért nem érhetet véget a háború a két hónapi dátumán? Miért nem kötnek békét? Miért nem köthetnének kompromisszumot? Miért kell nekünk a 20. század végén bombázásoktól tartani?

Kb. 10 perccel ezelőtt jött meg az áram, negyed tizenkettő körül. És egy perccel ezelőtt megszólaltak a szirénák. Légiriadót fújtak. Ez olyan szörnyű. Állandó rettegés. S ha jönnek – mert jönni fognak –, akkor az az idegjáték, az az iszonyat, amíg várjuk, hogy elmenjenek. Vagy ledobják szörnyű terhüket. Az utóbbi napokban inkább hajnal felé volt támadás.

Éjfél előtt néhány perccel. Átkapcsoltam a Danubiusra. Még intenzívebb légitámadások. Mondja a rádió. Ez rettenetes. Félelem és fájdalom.

Fél egy. Istenem, add, hogy eljőjön megint az a nap, amikor félelem nélkül térhetünk nyugovóra! Nem becsültük meg eléggé a békét. Most itt van. A vajdasági magyarlakta falvak közül egyedül Kupuszina „kapott”.

Mit csináljak? Feküdjek le aludni? Hátha nem lesz semmi!

V. 25., 21.25

Kb. 15 perccel ezelőtt ment el az áram. Este fél hétkor jött meg, és 2 és fél órát volt. Szegény komputer. Még jó, hogy dolgozik. Már vagy 15-ször megtörtént, hogy miközben működött, elment az áram. Ma Zomborban találkoztam anyáékkal. Elkaptam a benzinjegyeket. Apa nincs valami jól. Lehet, kiújult a betegsége? Csak az ne legyen!

Az éjszaka először történt meg velem, hogy nem ébredtem fel a repülőgépzúgásra. Pedig azt mondják, hajnal felé mentek. Tegnap nem érte támadás környékünket. Szerencsére. A kupuszinai községháza is megvan. Majd ma? Ne adj, isten! Tegnap éjjel meghallgatott, kellemes pihenést bocsátott rám.

V. 27., csütörtök, 16.30

Már vagy 10 perce mennek a repülők. Napközben ilyen intenzitással még sohasem közlekedtek. Mit csináljak? Iszonyatosan dübörögnek. Most kicsit eltávolodtak. Az előbb cappucinót készítettem, de szinte nem éreztem az ízét a réműlettől. Elmentek?

16.37. Most volt. Robbanás. Itt vannak megint. Nem tudom, a robbanás bomba volt-e, vagy csak hangfal. Mégis, úgy gondolom, hangfal volt, mivel ha bomba, akkor a föld is reng, a spaletták is rázkódnak, nagyobb detonáció esetén az ablakok, vagy – az bizony iszonyatos – a ház.

21.35. Most szólaltak meg a szirénák. Hogy nekünk minden este arra kell gondolnunk, hogy csak megérjük a reggelt! Miért van ez? Az éjszaka fél háromkor mentek a repülők. Elég magasan szálltak. Tudni lehetett, hogy nem fognak errefelé bombázni.

V. 30., 17.24

Ma harmadszor húznak el felettünk. Iszonyatos. Most, mintha bombák robaja is hallatszana. Itt köröznek. Iszonyatos. Mintha mélyrepülésben közelednének. Miért csinálják ezt? Miért? Nem bírom ki. Nem. Félek. Félek. Félek. Borzalmas. Elmentek? Írtam a gépen, de abba kellett hagynom, nem tudtam figyelni. Ne jöjjenek vissza! Add, Istenem, hogy ne essen emberáldozat! Halljuk a lövéseket. Sorozatos robbanások. Tényleg el kellene menni valahova.

21.50. Legalább idáig, ha megjött a reggel, fellélegeztünk. Most többé napközben sem lesz nyugalmunk. Hogy ma mi volt! Reggel kilenckor mentek: hangfaláttörés. Fél három körül ismét jöttek. Ismét hangfal. De fél hat után, hosszan, alacsonyan, iszonyatosan zúgtak. Olyan rettenetes volt, hogy nem bírtam fogni a ceruzát, csuromvíz volt a tenyerem. Távlabbi robbanások

hallatszottak. Nem tudjuk, mi volt. Hamarosan, vagy az éjszaka folyamán megint jönnek. Úgy félek!

VI. 1., 20.34

Már kb. 30 perce mennek (mentek?). Olyan ideges vagyok, hogy szörnyű. Még most is reszket a kezem. Persze semmi garancia nincs arra vonatkozóan, hogy elmentek, vagy nem jönnek vissza. M. értesítette Bonnt, hogy elfogadja a béketervet. Miért bombáznak mégis?

Ma voltunk Zomborban. Nincs meg a pénzem. Az utolsó honorárium, amit kaptunk. Hova lett? Holnapután megyek le Újvidékre, már előre remeg a hátsóm.

Négyyszer haladtak el felettünk a repülőket. Remélem, ennyi elég volt!

22.45. Megint itt vannak? Vagy más zúgást hallok?

Az MTV1 ma reggeli híradójában elhangzott, miszerint az elmúlt éjszaka sem légiiradék, sem bombázás nem volt. Később kiderült, ez nem igaz. Az éjszaka először bombázták pl. Kikindát. Különben én is hallottam az éjszaka a repülőket. Fél kettőkor és három óra tíz perckor. Reggel fél hétkor pedig arra riadtam, hogy robbanás vagy hangfalattörés, de alighanem álmodtam, vagy pedig a távoli zivatar hangját hallottam.

22.55. Itt vannak. Most már biztos. Szent ég! Menjetek el! Istenem! Ne tedd ezt velünk! Máshol se történjen semmi! Másutt sem. Senki se haljon meg, senki se sérüljön meg! Félek nagyon. Félek. Istenem! Hallgass meg a fohászaikat! Hallgass meg! Menjetek el! És máshol se bombázzanak! Még az ellenségeimet se érje baj! Menjetek el! Istenem! Úgy reménykedünk a békében! Annyira kellene már! Biztos, hogy másként fogjuk értékelni az életet, ha béke lesz. Biztos többre tartjuk majd, mert most megtanultuk, mi az igazi értéke. Most rájöttünk, hogy mit jelent békében élni. Ez így van. Add, Istenem, hogy megint nyugodtan hajthassuk pihenőre a fejünket!

Most megint csend van. Éjfél. Hírek. Felcsillan a remény a békére. A finn elnök J.-be utazik, hogy tárgyaljon a válság lezárásáról. Add, Istenem, hogy igaz legyen, és vége legyen ennek a valóságos rémálomnak! Ne járkaljon felettünk többé a Gyilkanyessz! Milyen jó volna reggel arra ébredni, hogy vége a háborúnak!

VI. 3., csütörtök, Verbász, vasúti resti

Két hónap és 15 nap, tehát két és fél hónap után ismét a verbászi vasúti restiben. Nem valami kellemes itt, hiszen Verbászt már többször is támadták. Újvidék sem múlt el légiiradék és félelem nélkül, de aztán öt perccel fél három

előtt lefújták a riadót, és idejében elindult a vonat. Itt meg már megjött a zombori sínbusz. Tényleg, hat perc múlva négy. Milyen lassan értünk ide! Most még a csonoplyai raktárak mellett menjünk el szerencsésen! Reggel is érrefelé jöttem, mert a gombosi sínbusz már elment, mire beértünk Zomborba azzal az ősrégi járgánnyal Apatin felől. Sokat késtünk. Alig 10–15 perccel azt követően, hogy elmentünk a raktárak mellett, vagyis kilenc körül, ismét bombázták. Hát, nagyon kerülget engemet a Gyilkanyessz!

Kupuszina, 22.25

Szerencsésen hazaértem. Végre jó hírek. J.-a elfogadott minden feltételt. „M. kapitulált” – mondta be a tévé. Nem szeretném elkiabálni, de hála istennek!

VI. 9., szerda, 23.50

VÉGE. Vége? Az összes tv-stúdió így vagy ehhez hasonlóan jelentette be, hogy Kumanovóban aláírták a békeszerződést. A TV2 különkiadást adott Béke címmel. Azt mondják, Belgrádban forgalmi dugó van, mert az emberek az utcán táncolnak. Bár a NATO még nem állította le a légitámadásokat, valószínűleg holnap, holnapután, amint a katonaság megkezdí a kivonulást Koso-vóból, leállítják azt is. Nem valószínű azonban, hogy heves támadásokat indítanak. Reméljük nem. Az állami tévé bementa, hogy M. megnyerte a háborút. Mondjanak, amit akarnak! Fő, hogy vége.

Én nagyon félttem az elmúlt két és fél hónap alatt, de egyszer sem sírtam. Az előbb, amikor bejelentették a békét, sírtam mint egy gyerek. Felszakadt bennem az elmúlt két és fél hónap minden gyötrelme.

VI. 10., csütörtök, 21.55

VÉGE! Istennek hála, vége! Ma délután leállították a bombázásokat. Nyugodtan hajthatjuk ezentúl pihenésre a fejünk. Nyugodtan leutazhatok Újvidékre. Holnap befizetek valamennyi pénzt a szerencsétlenül jártak részére! Most kerülget a sírás. Az átéltek hatására.

Fél kilenckor megjött az áram. Az egész faluban, az utcán is van világítás. Hát kibírtuk. Istenem, kibírtuk ezt is!

Nem tudom, lesz-e ereje ennek a nemzetnek, hogy változásokat eszközöljön ki.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A VAJDASÁGI MAGYAR ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁGOK NYELVI ASPEKTUSAI

Bevezető előadás a doktori disszertáció védéséhez

S I L L I N G I S T V Á N

Egy hatalmas, a keresztény hagyománynak évszázadokkal mérhető korú, s a népköltészetben megőrzött vajdasági maradványait, töredékeit jelentő, imádságszerepű archaikus szövegek felkutatását, begyűjtését immár közel húsz éve kezdtem. A századunk hatvanas éveinek végén megindult intenzívebb magyar gyűjtőtevékenység serkentett arra, hogy 1980-ban e folklórműfaj itteni szórványainak nyomába eredjek. Akkor még nem tudtam, hogy mifelénk is történtek már ilyen próbálkozások. Erdélyi Zsuzsanna budapesti folklorista gyönyörűsége könyvének, a *Hegyet hágék, lőtőt lépék* című, archaikus imádságokat közreadó kötetnek olvasgatása közben a szövegek szépsége, expresszív kifejező ereje, nyelvezetük régiessége annyira magával ragadott, hogy nem tudtam szabadulni a gondolattól, hogy magam is megpróbálkozzam ilyesfélék gyűjtésével, először csak szülőfalumban és lakhelyemen, a hagyományőrző Kupuszinán, később másutt is. És csak menet közben, a szakirodalom tüzetesebb vizsgálata során ismertem meg a Vajdaság területén korábban gyűjtött s részben publikált anyagot, Kovács Ilona, Penavin Olga, Bodor Géza, Burány Béla, Tripolsky Géza, Bodor Anikó, Jung Károly, Csorba Béla, Kónya Sándor lejegyzéseit, illetve a már a XIX. század végén bemutatott szövegeket Kálmány Lajostól.

Ez az aránylag új népköltészeti kategória tehát nem volt ismeretlen a vajdasági magyar folkloristák, gyűjtők előtt. Nevében, megnevezésében – az 1970. február 11-ei akadémiai „keresztelő” óta, amikor az *archaikus népi imádság* elnevezést kapta –, máig sem egységes a szakirodalom, s nevezik imának, imádságnak, népi imádságnak, bájoló imádságnak, varázs jellegű varázsszövegnek, archaikus imának, apokrif népi imának, népi, azaz folklorizálódott imának, középkori imának, archaikus vagy laikus imának. Jómagam az *archaikus népi imádság* terminust használom, de egyezem azokkal is, akik az *apokrif* jelzőt is alkalmazzák. Így utólag, a szövegek behatóbb vizsgálata

után, valamint a szórványosan publikált délszláv anyaggal és terminológiával való könnyebb összevetés érdekében – ami pedig fontos feladata lehet a jugoszláviai folklorisztikának – itt a Vajdaságban még üdvösnek is tartanám, ha e folklórműfajt az *archaikus apokrif népi imádság* névvel illetnénk. Ennek az indítványnak valóban itt, a Vajdaságban, Újvidéken kell elhangzania, ugyanis e vidék, e város a két nagy történeti keresztény egyház, a nyugati és a keleti, a római katolikus és az ortodox pravoszláv érintkezési területén található, s itt lehet, itt kell folytatnunk a kutatást a párhuzamok felderítése, az interetnikus kapcsolatok kimutatása terén, illetve a még teljesen el nem döntött történeti gyökerek, a netán a vallásszakadásig vezető eredet kutatása irányában. Az itt folyó komparatisztikai tanulmányok (irodalmi, nyelvi, folklorisztikai) erre valóban az itteni tudósokat jogosítják fel, részesíthetik előnyben. Mert ahogy Bárczi Géza írta: „Ez a műfaj nem magyar különlegesség . . . föllelhető Európában mindenütt, Portugáliától az orosz földig csodálatosan illusztrálják e szövegek az európai kultúra összefüggését, egyetemlegességét, az európai szellemnek egész földrészünket átható, élő közös hagyományát, rokonságát, mondhatni azonosságát.”

A Vajdaságban gyűjtött magyar népi imádságok szövegeiben rejlő, megbúvó világszemlélet jelenti leginkább az archaikumot; a kereszténység előtti, pogány kori motívumok sokkal régebbi korúak, mint az imádságok nyelvezete. Ez az apokrif világtérképmezés főleg a kevert (pogány-keresztény) tudatformájú imádságszövegek sajátja, hiszen azokban együtt jelentkezik egy nagyon archaikus, ugyanakkor apokrif emlékműanyag a kozmikus világkeletkezésről, az égitestek (ősi istenségek) kultuszáról, a misztikus számokról, az ismeretlen, gonosz, ártó erőknek az ember körüli örökös jelenlétéről, a tőlük való félelemből fakadó oltalomkeresés különféle lehetőségeiről, a védekezés, bajelhárítás lehetséges módjairól, amelyek gyakran egy a kereszténység felvételével úgymond „túlhaladott”, „elítélendő”, valójában az egyházi tanítás által elfogadhatatlan cselekedetekről adnak hírt a keresztény vallás elemeivel vegyítve.

Az archaikus népi imádságok magyar nyelvterületen való megjelenését a Ferenc-rend európai terjedésével hozza kapcsolatba a tudomány. Azonban máig felderítetlen maradt a középkori latin nyelvű vallási költészet magyar nyelvre történő átültetésének folyamata. Ugyanis szövegeink a XIII–XIV. századi magas vallási kultúra irodalmi termésének a lecsapódásai, és a néphagyomány csak másodlagos orálitásként őrizte meg őket hosszú századokon át napjainkig. A ferences áhítat a forrásvidéke ennek az archaikus népi imádságműfajnak; a Ferenc-rendi barátok Jézus-élménye – középpontjában a szenvedéstörténettel – hozta létre az e világi életet, a szegénységet, a nyomorúságot, a megaláztatást, a szenvedést vállaló ember-Krisztus kultuszát. Az ő tanai hirdetése segítette terjedni a késő középkorban „az írott irodalom élőszavas

vonulatát” (Erdélyi Zs.). Erdélyi Zsuzsanna magyarázata szerint ez a másodlagos oralitású szövegahagyomány vált az anyanyelvű közköltészet megteremtőjévé. Csak a fordításokról és a fordítókról nem szólt, nem szóltak eddig, s nem ismertek az irodalmi előképek, azok az archetípusnak is nevezhető alkotások sem, melyeket hajdan lefordítottak, avagy szabadon tolmácsoltak. További kutatásokat igényel még ennek a kérdésnek a megválaszolása. S ez segíthetné az imádságok nyelvi anyagának vizsgálatát is. Mert bármennyire dicsérték is a szövegek felfedezésekor azok nyelvi szépségét, erejét, megőrzött nyelvi régiségeit, mind ez ideig nem vállalkoztak – vagy csak nagyon röviden, a legkirívóbb példák bemutatásával – ennek a nyelvnek a tanulmányozására. Jelen dolgozatomban arra kerestem a választ, hogy e késő középkori eredetű szövegek mai vajdasági emlékfoszlányaiban mi képezi a nyelvtörténeti örökséggel való rokonságot s az etimológiai összefüggést. S itt fontos hangsúlyoznom a gyűjtési terület török kori elnéptelenedését, valamint a XVIII. századi újratelepítését az akkori ország különböző tájairól. Ugyanis ez az évszázadokon átívelő orális imádsághagyományozódás a nyelvjáráskutató számára is érdekes feladatot kínált. Figyelmem tulajdonképpen a műfajt jellemző releváns nyelvi tényezőkre összpontosítottam, hogy megláthassam, milyen nyelvi anyagból építkezik az apotropeikus vallásos folklórszöveg és a Krisztus szenvedéstörténetét megelevenítő keresztény tudattartalmú népi imahagyomány.

Ezt a tanulmányozást sokéves gyűjtőmunka előzte meg, melynek során a Bácska és a Bánság hetvenhét településéről sikerült népi imádságot szereznem. Hogy a vizsgálódásra kiválasztott háromszázharminc vajdasági magyar archaikus népi imádságot, az eddigi legteljesebb jugoszláviai magyar népi imádságyűjteményt összegyűjthettem, abban szerepe volt az itteni lakosság őseitől örökölt jussához való viszonyulásának is. Ugyanis amikor az imádságok eredeztetőiként számon tartott misztériumjátékok a templomon kívülre kényszerültek, majd a templom által szakralizált külterületet is el kellett hagyniuk, akkor váltak el teljesen a liturgiától, s szinte a kánon által szentesített minden egyházi szertartástól és helytől. Mondhatnám azt is, hogy szinte anatemizálták ezeket a hajdan liturgikus szövegeket. Ebből talán kilálglik, hogy a hivatalos egyház viszonya irányukban igen egyértelműen elutasító volt. S történt mindez a XX. század végéig! Az archaikus népi imádságoknak, igaz, ma sincs helyük egyetlen egyházi szertartásban sem, azonban napjainkban már a papok egy része is felismerte e szövegtörödékek népköltészeti értékét, s így támogatja is azok gyűjtését, megismertetését, publikálását. Erdélyi Zsuzsannát a veszprémi püspök körlevele segítette gyűjtésében; jómagam katolikus folyóiratunkban kérhettem az olvasókat imagyűjtésre, illetve egyházi és állami kiadó közösen jelentette meg első imádságoskönyvem, valamint a legismertebb bácskai zarándokhelyen, a doroszlói Szentkút Kisasszony napi búcsújának vigíliáján

több évben is a szertartásvezető pap kérte a zarándokokat, legyenek segítségemre a régi, szép imádságok elmondásával. Épp ezért ma is nagy hálával gondolok az azóta fiatalon elhunyt Danyi László moholi főtisztelendőre. Tehát akár múlt időben is beszélhetnénk a népi imádságok papok általi tiltásáról. De a korábbi egyházi álláspont kimondottan tiltó előjelű volt az ilyen imádságokkal szemben. Még a pap nélkül, de a templomban végzett félnépi ájtatosságokon sem hangzottak el, esetleg nagyon ritkán és kevés helyen. Azonban a „nép kétlelkűségének ténye” – ahogyan Bori Imre nevezte a templomban ájtatoskodó és otthon a pap tiltotta szövegeket mondó öregasszonyok viselkedését –, megtartotta, mindmáig megőrizte ezeket a szövegeket. „És teszlik ezt a pappal szemben is következetes titoktartással, mintha egy nagy, pogány összeesküvés részesei lennének. Vagy legalábbis a laikusok szövetségéhez tartoznának, és nem törődve sem egyházak állásfoglalásával, sem az évszázadokkal, a maguk módján imádkoznak, keverve hivatalos templomi imát ráolvasó szöveggel, középkori szellemiséget és modern életet” (Bori, 1975). Ez pedig a nép pozitív viszonyát ismerteti az archaikus népi imádságok irányában. Az imádkozó legtöbbször nem kerüli meg a hivatalos imaszövegeket sem, hanem velük együtt, napi imái közé, a többi ima sorába, tehát imafüzérbe helyezve mondja el a népi imádságokat is, bár imádkozhatja egyedül csak ezeket is. Az imádkozás helye és situációja sincs meghatározva: történhet a házban, az udvaron, a szántóföldön munkavégzés közben, útközben vagy bárhol és bármikor. Leginkább, persze, lefekvés előtt szokásos az imádkozás tájainkon.

A magnetofonnal gyűjtött szövegeknél a Balogh Lajos által ajánlott szövegjegyzés módszereit igyekeztem alkalmazni. Ennek megfelelően jelöltem a középzárt *ë*, az illabiális *a* és a labiális *á* hangot; az *ly* helyén a *j* hangot. Diftongusokkal már nem találkoztam a szövegekben. S bár Imre Samu megkülönbözteti az előrébb képzett illabiális *a*, illetve labiális *á* hangrealizációt is, illetve a kissé zártabb illabiális *a*, a nyíltabb *a*, zártabb *a*, az *á*, illetve zártabb *á* meg nyíltabb *á* hangrealizációt, jómagam éppen Balogh Lajos kissé egyszerűbb lejegyzésmódját alkalmaztam. Baloghnak az a megállapítása, hogy „NE SEMATIZÁLJUK a jelenségeket. Gondoljunk arra, hogy az alkotó ember nem gép, amely kivétel nélküli szabályok szerint működik. Gyakran előfordul, hogy ugyanaz az adatközlő egyszer így mondja: *kík, legín, vüttík*, máskor *kék, legény, vitték*, vagy átmeneti variánsok is váltakozhatnak az alapformákkal . . .” Ez a megállapítás valóban helytálló, azonban Balogh maga sem oldja meg az ilyen ejtés lejegyzésének gondját ajánlott betűjeleivel – lásd Balogh Lajos: *Útmutató a regionális nyelvi kutatásokhoz szükséges szöveganyag magnetofonszalagról történő lejegyzéséhez* 10. old. (In: Balogh L. szerk.: *Szöveggyűjtemény a táji nyelvváltozatok köréből*. MTA Nyelvtudományi Intézet, 1993.) Természetesen jómagam is tapasztaltam, hogy a beszélő váltakozva használja a köznyelvi és

a nyelvjárási hangokat egyaránt, pl. a 153., 167. stb. számú imádságban. Az írásban kapott imádságok „eredeti” formáját megtartottam, a leírt szövegen semmiféle beavatkozást nem végeztem.

Vizsgálódásaim során külön figyelmet fordítottam az apotropeikus imádságszövegekben megjelenő szómágia lexikológiai sajátosságaira: arra, hogy milyen lexikai elemekkel igyekszik megvalósítani az imádkozó a gonosz távoltartását. Valójában a textológiai elemzésekben használt kulcsszavak megkeresésére törekedtem, s elmondhatom, hogy ezek sorra már a kereszténység szótárából való kifejezések. Ez történt még akkor is, ha az imádság pogány kori képzeteket, szinte teljes gonoszűző formulát tartalmaz, de annak elemei már krisztianizálódtak, ami magával vonta elnevezésüknek a kereszténységben megjelenő nyelvi megfelelőit: Köröszőtöt vetök öt újjammal, / Öt anygyalom segíccsigivel, / Mária tejevel, / Szen Benedek kereszttyivel, / Jézusom erejével (40).

Az apotropeikus imádságokban megnyilvánuló bajelhárítás legtöbbször a nyelvtörténeti kutatások által bizonyítottan jövevényszókkal, a latin eredetű *angyal*, a szláv eredetű *kereszt*, s a Bibliában még nem szereplő ótörök eredetű *koporsó* köznévi használatával történt, valamint a köznévi *isten* szó tulajdonnévként való alkalmazásával. A védelmező keresztény egy isteni három személy megnevezése tulajdonnév értékű ugyan, mégis köznevet használnak nevüként: *anya*, *fiú* s egy összetett: *szentilélek*; sőt ha a színtén csak köznévi értékű *isten* szót is hozzáillesztik utótagként az előzőekhez, akkor is csupán főnévi alaptagú összetett köznevek jönnek létre: *atyaisten*, *fiúisten*, *szentilékisten*. Ugyanilyen jellegű az *isten* köznévi egyik szinonimája, az *úr* is, s az *úr*isten összetétel. Ugyancsak jelentős a bibliai eredetű tulajdonnevek használata is: *Krisztus*, *Krisztus Urunk*, *Jézus*, *Jézus Krisztus*, *Mária*, *Szűz Mária*, *Szent József*, *Szent Mihály*, *Szent Péter*, *Szent Pál*; de többször jelentkezik a Bibliába fel nem vett Jakab apostol ősevangéliumában szereplő szent matróna, a szent nagyszülő: *Szent Anna* neve is. És teljesen a népi vallásosság szülte elemnek tartom a szent dédszülő, *Szent Emerencia* említését. A keresztény vallás néhány későbbi szentjének neve is jelen van a szövegekben: Szent Antal, Szent Borbála. A Jézus genealógiáját tartalmazó, névsoroló imádságok, Dömötör Tekla szerint, egy apokrif világteremtési képzet varázsszavai erejével „űzik el” a gonoszt az imádkozótól. Ezt a motívumot nevezte Erdélyi Zsuzsanna kozmikus genézisnek, amelyből egy nem is keresztény, hanem panteista világszemléletre utaló felfogás is kicseng, ugyanis több ilyen bajelhárító imádság mindent a földtől, avagy annak termésétől, egy növény, egy *fa* (amely valójában a világfa, az életfa, később a Megváltás fája, vagyis Jézus keresztje) *gyökerétől*, *ágától*, *levelétől*, *bimbójától*, *virágától* eredeztet. Ebben az imádságtípusban jelennek meg az ősi istenségek nevei is: *Nap*, *Hold*, *csillagok*, melyeknek nyomát máig használt katolikus népénekeinkben is kimutathatjuk. Az említett fényzimbó-

lumok számát még szaporítja az *arany* anyagnév többszöri használata, illetve a belőle képzett *aranyos* melléknév.

Az általmazók között említett Szűz Mária gyakori szinonimája a vallási népekekből ugyancsak ismert *Boldogasszony* (ADJ-adjectivum, melléknév + N-nomen, főnév) főnévi alaptagú endocentrikus összetétel. Ez a megnevezés írásban 1256-tól kezdve jelentkezik Jézus anyjára vonatkoztatva. A folkloristák és ősi hitvilágunk kutatói szerint ez a név egy kanonizált kifejezés ősvallásunk istenasszonyára – és nem biztos, hogy bármi is változott magában a szóban a kereszténység felvétele után –, s akkor apokrif imádságainkban való megjelenése ismét az ősi mitológiai képzetek jelenlétét és továbbélését tanúsítja.

A védelmező lények neve mellett, lévén már keresztény imádságokról szó, állandósult jelzőként áll a *szent* meghatározás. Mária neve jelent csak kivételt, akinek a neve mellett a *szűz* és a *boldogságos* determináns állandósult leginkább a *boldogságos Szűz Mária* kapcsolatban. Ez a *boldogságos* többszörösen képzett melléknév mára már archaizmus, és csak vallási szövegekben használatos. Használatának amelioratív (szépítő) jellege kétségtelen.

A toldalékok közül csak az egyes szám első személyű *-m* birtokos személyjel szerepel a szövegekben, s kedvelt jelző az *édes* melléknév is. A személyjel is, a jelző is az imádkozó és az imádságokban szereplő alakok közötti közvetlen, személyes kapcsolat fennállását mutatja. Itt kell szólnom arról a szociolingvisztikai megfigyelésről is, hogy a mondatok, s nemcsak azok, amelyekben Jézus vagy Mária neve szerepel, nemcsak fogalmi kategóriák, hanem az imádkozó és az imádságokban szereplő lények közötti „társadalmi” viszonyokról is informálnak. Valójában nem egyazon „társadalom” tagjai ők, mégis az imádkozó a maga közeli ismerőseinek, társainak, segítőinek tudja az említett, személynévvel is megnevezett mennyei lényeket, hiszen állandóan tegezi őket. Ezáltal a beszélő és a megszólított közötti „szociális” viszony is kifejeződik. Az imádkozó a valóságban is a maga közeli társainak vallja s érzi a megszólítottakat. Az imádságok megértését, beszédének percepcióját pedig természetesnek tartja. Ismeri az ilyen kommunikációs rendszert, s használni is tudja azt. Ez utóbbiak azonban már a pszicholingvisztikai kutatásokat érintő kérdések.

Archaikus igealakok is jelzik népi imádságaink korát, bár előfordulásuk nem olyan számottevő, mint az említett világtérletmezési régiségeké. A *Reggeli imának* is nevezett típus kezdőformuláiban a *szóla, szólának, kiáltá, kiáltának* igealakok az *elbeszélő múlt* időt prezentálják. A Vajdaságban, Penavin Olga kutatásai szerint a bánáti székely telepések nyelvjárásában megvan még ez az *elbeszélő múlt*, vagy más néven *magánhangzós múlt*. A passiójelenet szenvedést kifejező igéi között is található néhány ilyen idejű igealak: *mene, méne, találá, nyugoda, kimenek, mondá, ontád, kimenék, csöppenék, esék, elönték, feszíték* stb.

Ez a ma már ritkán használatos igeidő népi imádságainkban a múltból átmentett archaikumként, kihalófélben levő nyelvi örökségként jelentkezik.

A hasonlóképpen archaikus *folyamatos múlt*ra, amelyet a nyelvtörténészek *praeteritum imperfectum*nak, vagy $\phi + \text{vala (volt) típusú múlt idők}$ nek, máskor *krónikás múlt*nak neveznek, csak egy példa akadt az egész korpuszban: *Il vala Krisztus urunk az é siralmas kékertyében . . .* (299).

A szakkutatás ugyan alig, de azért érinti az imádságokban jelentkező – *-vân* ~ *-vên* képzős határozói igenevek szép számát. Ilyen példát jómagam is találtam, de a vizsgált háromszázharminc imaszöveg közül csak kilenc tartalmaz összesen tizenhárom ilyen igenevet: *lehajtvân, lehunyvân, kinyitvân* stb. Adamikné Jászó Anna szerint az ilyen, „archaizáló irodalmi nyelvi fordulatokban” megjelenő határozói igenév már ritkaságnak számít. Az imádkozók pedig, bármennyire is régi keletkezésű és archaikus világképet hordozó szövegeket mondanak, nagy részben már napjaink vagy a közelmúlt nyelvhasználatához igazodnak, s legfőbb törekvésük, hogy értsék is azt, amit mondanak. A Pais Dezsőt annyira foglalkoztató *nyugvékol* igealakhoz hasonló példára én már a vajdasági népi imádságokban, sajnos, nem bukkantam.

Az imádságokban található nyelvjárási sajátosságok vizsgálatával is a vallási tartalmú népköltészeti szövegekben nálunk megőrzött nyelvi régiségek dokumentálására törekedtem. De elsődleges célom az imaszövegek, s nem a települések nyelvének elemzése volt. A Bácskába és a Bánságba települt magyarok tájszlólásainak sajátos, esetleg sok évszázados ízeit mind meglegelni, tetten érni már a szövegek összefüggő tartalma miatt sem lehet. A bármennyire is családi szóhasználatban örökített imádságok mégiscsak másodlagos oralitás eredményei, s a költészeti előképeknek, habár csak töredékeiben, de megmaradt formája, szóanyaga, ritmusa, stílusa, a kifejezett tartalom nem engedi szabadon a beszélőt, s így sok nyelvjárási „ismerete” nem kerülhet felszínre. Az ilyen imamondás spontánul történik, de a szövegek létrejötté mégsem spontánul történő folyamat, s még az apokrif szövegek is (nyelviileg és tartalmilag) erősen szabályozottak, megszilárdult, megkövesedett egészek. A gyűjtés közbeni beszédhelyzet erősen témaorientált, s nincs mód a kijelölt témától való elhajlásra, az együttműködési alapelv kényszeríti az adatközlőt a beszélgetés céljánál maradásra (Keszeg Vilmos). Ezek a kötött népköltészeti szövegek pedig teljesen kordában tartják a szóhasználatot, a mondatszerkesztési lehetőségeket. Mindezek irányt szabtak a nyelvjárási sajátosságok megnyilatkozásainak, lehetséges előfordulásainak.

Eppen az említettek miatt foglalkozhattam leginkább a hangtani sajátosságokkal. A vajdasági magyar nyelvjárásszigeteken lejegyzett imádságok közül mintegy ötven szülőfalumból, Kupuszináról való. Az ottani nyelvjárás jellegzetességei ezért több helyet kaptak ebben a fejezetben. Különben erre biztattak

– a kupuszinai illabiális a hang kapcsán – Bárczi Géza szavai is, aki szerint „A palóc és a szlavóniai nyelvjárásban, melyek megőrizték az ómagyar a-t, az o-ból keletkezett a-k delabializálódtak. E változás idejét elég nehéz meghatározni, minthogy mindvégig szűk nyelvjárási jelenségről van szó, mely helyesírásunk természeténél fogva sem juthatott írott alakban kifejezésre. Közvetve a XV. század tehető föl” (Bárczi, 1958). A delabializációnak ez a megléte imádságainkban tehát valóságos archaizmus.

De a magánhangzók zártsága, illetve nyíltsága is, Kálmán Béla szerint, egyaránt lehet megőrzött régiség, amelyre a köznyelvi *i* helyén jelentkező *é* magánhangzó is példa imádságszövegeinkben: *kénnya, kénthalált, kénszenvedésijé, késérgess, még, mártér* stb.

Alaktani nyelvjárási sajátosság például a szövegekben, hogy a névszói toldalékok közül a többes szám jele olyan főnévhez járul, amely általában nem használatos többes számban: csepegtek az ő szent vérei, *hálákat* adunk, mai *napokon*; és archaikusak a következő többes számú alakok: *ablakimba, látásink, érzésidet, kinszenvedésiéért* stb.

Az archaikus igealakok közül említésre méltó a *van* ige *vaygon* alakja: *fejem vaygon nekém, i vaygon két lélek* stb. Az *ikes folyik* ige iktelen formája is előfordul az imádságokban: *fol a piros vére*. A *gyónik* igéből képzett melléknévi igenév pedig *gyovont, gyovant* alakban is jelentkezik: *gyovont ember lehetnék*.

A névszóképzés sajátosságai közül szólnom kell több olyan szóról, amely vagy ritka a magyar nyelvhasználatban, vagy pedig csak az imádságokban fordult elő. Ilyen például a *sörkenytyűs* melléknév jelzőként Szűz Mária neve mellett. Az új jelentést létrehozó formánsok közül említésre méltó még az archaikus vallásos szövegekre jellemző *s* nagyítást, fokozást kifejező *-ságos ~ -séges* képző alkalmazása. E nyelvi jel a *-ság ~ -ség* és a denominális nomenképző *-s* egymáshoz tapadásával jött létre, s a kódexekben különösen kedvelt volt fok- vagy mértékhatározói szerkezet jelölésére. Ilyenek az imádságokban előforduló *boldogságos, mélységes, valóságos, szépséges, szentséges* melléknevek.

Az imádságszövegekben a személyes névmások közül leginkább az egyes szám első személyű *én* névmás szerepel, összesen háromszázhetvenöt alkalommal. Gyakoriságát növelte az esti ima *Én lefekszek én ágyamba* kezdő formulájának redundanciásnak vélhető szóhasználata. Az egyes szám 1. személyű igerag és az *ágy* főnévhez járuló birtokos személyjel, az *-(a)m* jelenléte különben is jelzi, hogy kiről van szó. Ha az alany nyomatékosítását, hangsúlyozását indokoltnak is vélhetnénk a sor elején, ugyanez már fölösleges a helyhatározó előtt. Hasonló formulák jelentek meg más sorokban is: *én kimegyek én házamból, én kimék én házam elébe, én kiállok én ajtómba, én kimentem én ajtómon* stb. Egyik magyarázatnak talán elfogadhatjuk, hogy ezek a sorok a jóval elterjedtebb, mondhatni közismert *én lefekszek én ágyamba* imakezdő formula

analógiájára keletkeztek. Felvetődhet azonban az a kérdés is, hogy az imádságok egykori fordítói vajon nem az idegen nyelvű minta alapján, annak hatására tartották-e meg ezt a személyes névmást ott is, ahol arra a magyarban nincs szükség. Az egyes szám 1. számú személyes névmás ilyen nagyfokú jelenléte a feltételezett latin előzményekre is visszavezethető. Középkori fordítóink is gyakorta éltek a birtokos személyjellel – esetenként még további raggal is – ellátott főnév előtti személyes névmás alkalmazásával: *pater noster – mi atyánk, panem nostrum – mi kenyérünket* (Tarnai, 1984). De akár stilisztikai törekvés nyomait is ki lehetne mutatni az ún. *Esti imádság* kezdő soraiban. S bár Erdélyi Zsuzsanna szerint „E költészet nem hogy sorokban nem tud magára béklyót rakni, hetesek, nyolcasok, tízesek, tizenhármások kedvelt egységeihez igazodni, de még egy-két rímpárnál sem telik többre az irányító akaratból”, itt mégis a magyaros felező nyolcas kétütemű teljes szótagszámú egymást követő sorainak igénye is okozója lehet(ne) e névmás többszöri használatának. Csakhogy ennek a magyar népi imádságnak több délszláv népi imádsággal való összevetése megkérdőjelezheti az ún. magyarosságot, hiszen szerb és horvát *esti imádságok* kezdő sorai épp ilyen ritmusúak: *Legoh spati, Boga zvati, / I andjele prizivati . . . ; Ajmo spati, Boga zvati, / I Mariju milovati . . . Ajde spati, Boga zvati / I Mariju milovati . . .* Mindezek után megkockáztatható a másik magyarázat, hogy egyre valószínűbb az egy közös töről való gondolat, az egy közös alapszöveg, amelynek különféle nyelveken való hasonló megjelenését az általam idézett példák is igazol(hat)ják. S talán ez volna a magyarázat a magyar nyelvű imádságokban az egyes szám 1. számú személyes névmás gyakori szerepeltetésére is.

A tőismétlésen alapuló figura etymologica, amely nyelvünknek ősi, finnugor sajátos, és népköltészeti alkotásaink hatásos, nyomósító jellegű stíluseszköze, archaikus imádságainknak is sajátos szerkezeti eleme. A *Nyelvművelő kézikönyv* szerint ez az „Alaki szempontból a szó-, ill. tőismétlésnek egyik sajátos faja, formája; ugyanazon szónak, ill. szótőnek más-más nyelvtani (ragos, képzős) alakban vagy eltérő értelemben való, többnyire szomszédos megismétl(őd)ése a mondatban, általában úgy, hogy a két szóalak között mondattani, szintagmatikus kapcsolat van.” Ilyen kapcsolat, bár szép számban, de nem változatos, inkább azonos és csak kéttagú szerkezetben fordul elő a vajdasági magyar archaikus népi imádságok szenvedéstörténeti részében, leginkább Krisztus szenvedését illusztrálандó: *dárdával dárdázták, koronával koronázták; szöggel szögezték; vesszővel vesszőzték; vasostorra ostoroszták; vassöprűvel söprűzték; olvasót olvazgat; csöpp vére csöppenik* stb.

Az imádkozókból fölfakadó, zuhatagként kiáramló fohászokat szabályos mondatokra osztani, tagolni igen nehéz. Valójában sok imádságunk egy-egy hosszú, többszörösen összetett mondat, s csupán a záradékrész különíthető el

külön mondatként. Az ima fő részét igen rövid tagmondatokból álló mondatfűzér alkotja. A tagmondatok közötti szövegkohéziót az igék személyragjai vagy a ritkán előforduló kötőszók (mert, hogy, és), a határozott névelők vagy a vonatkozó névmások biztosítják.

Az imahasználat és imahagyományozódás hosszú, évszázadokat átívelő folyamata több helyi nyelvi megoldás szülője és példatára lett, s ezáltal gazdagította, tarkította avagy rontotta, illetve szegényítette a szövegeket. Az imádságok szókészletének eszköztárát alakította és változtatta az imádkozók nyelvi műveltsége, az iskolai oktatás nyelve, tárgyainak módosítása vagy elhagyása, a vallási szertartáskódexben történt változások, a szociokulturális átalakulások stb. Vizsgált imaszövegeink eredetileg is anonimitásban húzódtak meg, s ezek a változások még inkább fokozhatták a bennük előforduló lexémák peremszókincsbe szorulását. Még az egyházi tanításban részesült imádkozóknál is a használat peremére kerültek a csupán a rejtegetett imádságszövegekben jelentkező lexémák. Erről a peremről pedig könnyen mehet feledésbe egy-egy régi vagy régies szó, esetleg más lép a helyébe, illetve a hasonló hangzás miatt eltorzul. Ennek következtében a vajdasági magyar archaikus népi imádságok szókészletében több olyan kifejezés is előfordul, melyet a *hapax legomenon* kategóriába kellett sorolnom. A hapax legomenont a nyelvtanok az egyéni szóképzés fajtájának tekintik, írók, költők egyéni képzésének (Cs. Nagy L.). A magam szójegyzékében pedig ez a minősítés azt jelzi, hogy a tárgyalt – nem köznyelvi, nem tájnyelvi, nem archaizáló, jelentés nélküli vagy csak nehezen kikövetkeztethető jelentésű – torzult „szóalakzat” szintén egyéni, a szövegmondó „nyelvi leleménye”, és csak egyetlenegyszer fordult elő a vizsgált korpuszban. Létrejöttének legvalószínűbb oka a hallás utáni tanulásból eredő elhallás, és az emiatt beálló torzítás.

Az archaikus apokrif népi imádságok nyelvi sajátosságainak vizsgálata után is elmondhatom ugyanazt, amit már szóvá tettem más alkalommal, a magyar és a délszláv népi imádságok közötti párhuzamok elemzésekor, hogy ezeknek a szövegeknek az eredete még nincs teljesen felderítve, még sok minden vár tisztázásra. Mert a katolikus imádkozók szövegeit köthetjük ugyan a késő középkori közköltészetnek a Ferenc-rend által terjesztett, másodlagos oralitásával vált hagyományához, de mitévők legyünk az említett renddel semmiféle kapcsolatban sem álló pravoszláv vallásúak imádságaival, amelyek nyelvilleg, szerkezetileg, tartalmilag, ikonográfiailag remek párjai, ikertestvérei a katolikus kultúra ilyen szövegeinek. Vajon milyen interetnikum hozhatta létre s mikor egy-egy nép archaikus apokrif imáit? És megkockáztatható-e a kérdés, hogy esetleg a vallásszakadás előtti korból származó anyagról van szó? Mindezek a kérdések további komplex nyelvészeti, folklorisztikai, irodalomtörténeti, stilisztikai, vallástörténeti vizsgálatokat igényelnek.

SORSOK, EMBEREK A SZÁZAD ELSŐ FELÉNEK MOROVICÁJÁN ÉS PACSÉRJÁN

*Bevezető sorok egy megírásra váró falumonográfia
társadalomrajzi fejezetéhez*

P É N O V Á T Z A N T A L

I. A GYERMEKKOR HOMÁLYBA VESZŐ EMLÉKEI

1974-ben kezdtük el szövögetni Csubela Ferenc barátommal a tervet, hogy a falu újraterelítésének 200. évfordulójára, azaz 1986-ra elkészítjük Moravica monográfiáját. A nekibuzdulás eredményeképp 1976-ban és 1977-ben meg is jelentettünk egy-egy füzetet Közlöny 1., illetve Közlöny 2. címen a megkezdett, illetve az addig elvégzett kutatások eredményeiről. Aztán mert egyes hangadók úgy vélekedtek, hogy amit az én irányítással csinálunk, azt másképp kellene csinálni vagy legalábbis másnak – morovicinak! – kellene irányítani, én – kissé talán meg is sértődve – úgy döntöttem, hogy megköszönöm az addigi bizodalmat, félreállok és hagyom, hogy hadd csinálja hát más másképp . . .

A folytatásból persze nem lett semmi, de a kétszáz éves ünnepségből sem. Ez utóbbinak persze más akadályai is voltak, de az most nem tartozik ide. Az viszont igen, hogy a megkezdett és később csak magánszorgalomból folytatott kutatások eredményeképp megszületett és napvilágot látott egy-két dolgozatom, amelyek elsősorban az 1786-ban kirajzott nagykunságiak bácskai megtelepüléséről és az itteni újrakezdés körülményeiről, kezdeti nehézségeiről adtak hírt, festettek képet. A már gyökeret eresztett két szomszédos faluról és a benne meggyökeresedett falusiakról most próbálok először vázlatot készíteni, tablót festeni. Kezdeném pedig azzal, hogy mi is kovácsolja egyggyé, mi is formálja közösséggé az amúgy csak véletlenszerűen egymás mellé kerülő idegeneket, egymás mellé sodródó egyedeket. Falusi viszonylatban ehhez mindenképpen maga a falusi életforma járul hozzá a legjobban, amely errefelé szinte az 1940-es évek végéig, az ötvenes évek elejéig szigorúan kötött volt. Rengeteg íratlan törvény, pontosan számon kért szokásjog irányította, szabá-

lyozta. Még ma is elég sok mindent csak azért tesznek vagy nem tesznek, mert befolyásolja őket a mit szól hozzá a világ féken tartó gondolata. Aki ebbe születik bele, az ezt észre sem veszi, az erre föl sem figyel, hisz a bölcsőben (a bölcső egyébként a 60-as években teljesen kiszorult a használatból) kezdi tanulni: mit szabad, mit nem; és felnőtt korában beavatottként tudja: mi illik, mi nem. A falunak ez az íratlan rendje szólt bele a gyermeknevelésbe is:

„Mikó má ojan vótam, hogy egy krumplit fel birtam venni, az én édesapám – édesanyám beteges vót – kocsira rakott bennünket, alva, mer még . . . Má nígý-öt órakor indult kifele . . . Odafektetett sorba a *derékba* bennünket, mer vótunk hatan . . . háromat-nígýet, oszt kivitt krumplit szedni. Ha egy krumplit fel birtunk szedni, csak kifele! Aztán oszt úgy sorba minden dologra: *tuskót* szedni . . . amit birsz csinálni (nem úgy mint most, hogy csak fodbaloznak, nagy kamaszok, oszt semmit), libát őrozni . . . Ha hazamentünk, akkor mingyá – alig várta édesanyám – *ajjat* bekiszíteni, vizet bekiszíteni, mer édesapám nyóc-kilenc órakkor gyött elő, ott legyen minden, ne kejjjen annak mászkálni. Nem ám, hogy maj csak tanulunk . . .”¹

„Az első elemi elvégzése után anyám . . . 1916-ban . . . elszegődtetett Krstić Mito bácsihoz *kanásznak* – írja gyermekkorára visszaemlékezve a »hús és fél éves« fejjel minden búcsú nélkül 1929. április 9-én idegenbe szökött és 1933 óta Brazíliában élő Tóth Ferenc, volt pacséri lakos 1979. július 17-én keltezett levelében. – Az évi bérem 2 mázsa buza, 2 kiló szappany, 1 választási malac meg, ha jól emlékszem, 100 korona. Szent György-naptól Szent György-napig tartott az esztendő. Minden szombaton este hazamentem megmosakodni és tiszta ruhát venni. Az élelmezésem nem volt irigylésre méltó. Reggelire egy darab kenyér, tej vagy egy kis *tarhó*. Az ebéd leginkább egy darab kenyér meg egy fej vöröshagyma kint az istállóban. Este aztán bent vacsoráltam velük főtt ételt.

Mikor az idő engedte, egész nap, virradattól késő estig kint legeltettem a disznókat meg a birkákat. Télen meg – ha nem lehetett kihajtani a jóságot – akkor kukoricát morzsoltam vagy a magnak való buzát rostáltam. Ha nem volt más dolog, néha egész nap a lovakat kellett vakarnom meg kefélnem.”

A visszaemlékezők szinte egybehangzóan állítják: „Abba az időbe nemigén járták ki a gyerekek az iskolát, a hat osztájt. Három osztáj, négy osztáj, akkor osztán többet nem tanultak.”² Általános volt a vélemény, hogy minek iskolába járni, én se jártam iskolába, mégis itt vagyok.

Annál szigorúbban ítélték meg az öregek iránti tiszteletre nevelést. „Nagyon nagy tiszteletét köllött adni az időseknek, nem úgy min most, hogy kinevetik még kicsúfójják, hogy csoszog . . . még mijen . . . még ojan . . . Vót abba minden . . . aki nem is látott má. Akkor bizon az onoka megfogta a kezit és elvezette, ha vécére köllött menni vagy akárhova, mer mindén előadódott . . . de ojan

tisztületbe köllött tartani, mer ha valaméjrik csak visszaszót, hogy ü bizon nem vezet, azok . . . azt a szülők még-megverégették, bizon a gyerekét, hogy . . . úgy tanították, hogy azokat úgy köll tisztelni, mint az édes szüleit.”³

„Mink ketten vótunk testvérek, de annak a nagyon öreg szülénknek szót kellett fogadni. Amit az mondott, amit az parancsolt, aztat nem szabad vót, hogy nekünk visszafeleselni. Mink azt úgy végrehajtottuk, ahogy azt az öreg szülénk mondta, nekünk azt úgy meg kellett tenni. Nem hogy hát így vagy úgy. Édesanyám, hogyha mink, valamejrikünk nem akartunk valamit úgy, hogy jó legyen, vagy valami, fogta magát, oszt akkor egykettő má vagy a kissöprüvel, vagy a papucsával körülsuplikált bennünket, oszt el vótunk intézve.”⁴

Az ok nélküli verést azért a nagyszülők sem túrték, hagyták szó nélkül:

„Libája is vót az én szülémeknek. Oszt akkor hát ugyi mink gyerekek eljátszottuk a . . . játszást. A libák elmentek, nem talátuk, elveszlettek, ere-ára . . . Hát meglettek azok, csakhát ugye elmentek . . . Akkor édesanyám, tudom, hogy úgy megvert bennünket érte . . . Akkor szegény öregapám, így háború (az I. világháború – P. A.) alatt vót az, aszonta, hogy ide figyeljete, így ősszel, ide figyeljete, Mári néni – úgy mondta szegény szülémnek, mer Márinak hitták – meg Zsuzsi – édesanyám meg Zsuzsi vót – hogy a ludakat megtömni most, mindet, cakpakk egy se marad . . . Hát oszt aszonták a szülémék, hogy ugyan már, hát az öreg ludat meghagyjuk . . . Egyáltalán nem akarom, hogy a gyerekek meg legyenek verve a libájér. Akkor asse akarom, hogy idesannya – mer hát öregapámnak ugye anyóssa vót – hogy idesannya a ludakat őrozze . . . öregasszony, hogy ki legyen álitva, hogy mos má másra nem való, csak ludakat őrozni, asse nem engedem meg. Oszt akkor szegény szülém mondta, hogy hát hogyne, nem tömhessük meg, hé, ezt a ludakat, hát mit gondolsz, még kell ennek a kisjánnak is toll!

Hát oszt akkor aszonta öregapám, szegíny, hogy van annak má elíg, ha pedig nem lesz, maj vesztek neki. Úgyhogy meg kellett tömni a ludakat, nem vót szabad tartani.”⁵

Ebből a kis részletből egyébként az is kiderül, hogy a századelőn a patriarális életformának errefelé még voltak csökevényei. A nagyapával együtt élnek a gyermekein és unokáin kívül a felesége szülei is, vagyis a dédszülők, azaz négy generáció – a háborús viszonyok miatt – elsősorban nőtagjai. A döntő szó azonban az övé, ítélete megfellebbezhetetlen.

De példa ez a részlet arra is, hogy nemcsak a gyerekek, már tudniillik az unokák, hanem azok szülei is tisztelettel tartoztak – és viseltettek is – a nagyszülők iránt. Ha a nagyszülők olyan korba vagy állapotba kerültek, hogy teljes gondviselésre szorultak, egy percig sem volt kérdéses, hogy mi a teendő. „Esz má tudták is a . . . hogy az idős szülőket el köll tartani. Ott nem vót sémmi mese, hogy énnékem nem köll vagy ez, vagy az. Soroztak. Eggyikné is egy fél

évig, másikná is, és az öregek mindig a családdá tartottak.”⁶ A soron következő már tudta, hogy „a sor ürajta van, mosmá mëgy az öreg oda”.⁷

Az idősek, vagyis a valóságosan már nem is létező nagycsalád feje, vezetője iránti feltétlen tisztelet és engedelmesség érteti meg velünk, hogy még az 1920-as, 30-as években is párválasztáskor miért nyomott annyit a latban a szülők, nagyszülők óhaja, tanácsa.

„Azután mëg férhő mëntem. Vót ez a . . . ki uram vót, má most öt éve, hogy mëghalt. Özvegyembër vót, odajárt a bátyámhó varatni. Akkor oszt azt mondta a szülém, hogy hallod, kiszányom, nemhogy hozzá mënné ehho a fíjatalembërhő, asz mondja, mer vót azoknak, a szülei . . . az anyjának, mer özvegyasszony vót, egy *fërtáj fõggye*, aszongya, nem kéne a *Pilákhó* mëg a *Fëmbakhó* járni, hanem fölülsz a kocsira, oszt kimënték, oszt . . . Azé mondom, hogy most ez nem . . . ezt nem akarják a fíjatalok mëgérteni. Asz mondják, ijen házba nem akarnak *cselédék* lënni. Hát akkor most mi csinájak?”⁸

Igazán nem is vár választ, aki így panaszkodik, csak nem érti, mi történhetett a mai fiatalokkal, akik ahelyett, hogy hallgatnának az öregek tanácsára, és kapva kapnának a jólétet, anyagi biztonságot jelentő alkalmon, elutasítják azt holmiféle szerelemre, egymás iránti vonzalomra meg egyéb efféle kézzel megfoghatatlan dologra hivatkozva. Az persze ilyenkor már eszükbe sem jut – pedig mennyi (volt) rá a példa –, hogy az így összekommendált házasságok hány esetben tették boldogtalanná az egymáshoz erőltetett fiatalok életét. Megrázó vallomásokból tudjuk, hogy különösen az asszonyoknak kellett nagyon sok megpróbáltatást elviselniük. Tanúsítja ezt már egy 1833-ban az Ómorovitzai Ref. Eklésia presbitériuma előtt elhangzott és jegyzõkönyvezett vallomás is:

„Meghívtak B. János és felesége B. Mária. B. János megkérdeztetvén, szereti-e feleségét, azt felelte, hogy nem szereti, nem is szeretete, mert õ nem szeretetbõl vette el, hanem mivel Édes Anya commendálta, annak tetszésének akart eleget tenni, amit hogy teljesíthessen, összekeléseknek elsõ heteibe mindenkép igyekezett magát erőltetni, hogy Feleségét kedvelhesse, – annyival inkább, mert amikor erre a lépésre adta magát, úgy gondolkozott, hogy Édes Anya talán valami tetszetõs minémúségrõl említvén a Leányt majd maga tetszése s erkõltsi szép maga viselete által idõvel õtet, szeretõ férjét is megbábolja s erkõltsi kellemével magához fogja édesíteni. Ez az ocsmány, mint az ifjú vallja, négy vagy öt hétig táplálta õtet. De összekelésüknek elsõ idejétõl fogva ifj. B. Jánosnak tulajdon vallomása szerént éppen ellenkezõt kelle tapasztalni, mert nem csak az, hogy felesége a benne maga eránt szeretetet igyekezett volna gerjeszteni, sõt még hidegebbé tette, mert edgy hónap múlva összekelések után, midõn edgyütt feküdnének, B. Mária férje mellett hallhatólág így sóhajtozott: Jaj istenem, bizony jobb lett volna nékem J. Istvánhoz

menni! – Tudniillik, hogy B. Mária már előbb J. Istvántól eljegyeztetett, csak azután kéretvén meg B. János (által, akihez) szülei unszolására, a több vagyon ösztönéből (hozzá is ment).”

A feudális társadalmi rend bomlásának kellett bekövetkeznie, az abban uralkodó társadalmi-gazdasági viszonyoknak kellett megváltozniuk ahhoz, hogy a Pistákhoz vonzódó Máriák egyre kevesebbszer kényszerüljenek a Jánosok mellé feküdni, illetve hogy a nincstelenségtől való félelem miatt, a szegénységből való kilábalás reményében az édesanyák, nagyszülőknek vagy legalábbis ne csak anyagi megfontoltságú tanácsokat adjanak „kisjányaiknak”.

A döntő fordulat a II. világháború befejeztével ránk köszöntő új társadalmi rend kialakulásával kezdődött. A korszerű nagyüzemi gazdálkodás teljes térhódítása, a társastermelés nyújtotta lehetőségekkel élő magánparaszti gazdálkodás színvonalának emelkedése, valamint a gyáripari munkahelyek alapjaiban megváltoztatták a helyzetet. Átalakult a családszerkezet, megváltozott a szemléletmód. A nők egyenjogúsága, a fiatalok véleménynyilvánítása, fontos családi és gazdasági dolgokba való egyenrangú beleszólása már nemcsak politikai szólam, hanem egyre inkább tapasztalható valóság. Egyre kevesebb a „megmondtam és punctum” családfeji álláspont.

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a párválasztás régebben kizárólagosan csak a szülők szívégye volt. Ellenkezőleg! A legtöbb fiatal akkor is csak maga találta meg élete párját; a szülőknek a választást csak tudomásul kellett venni, és beleegyezésüket adni a házasságba, akárcsak manapság.

II. A FALU TÁRSADALMI RÉTEGZŐDÉSE

1. SZEGŐDMÉNYESEK

Társadalmilag a legelesettebb, a legkiszolgáltatottabb réteg a különféle szolganépek: a *cselédek* hada volt. Családos emberek: *kocsisok*, *béresek*, akik – míg tartott a szolgálat – az uraság birtokán laktak, méghozzá olyan „racionálisan” tervezett cselédházakban, hogy négy családnak volt egy konyhája. Aztán ha lejárt az esztendő, és *szóllításkor* az uraság nem újította meg a szerződést vagy netán valami egyéb oknál fogva időnap előtt kitelt a szolgálat, innen is mehetett, mert kellett a hely másnak, az engedelmesebb, a szófogadóbb új szolgának.

Mesélük, hogy a túlságosan is buzgó V. János bácsi az évtizedeken keresztül ellenvetés nélkül teljesített hűséges szolgálataiért öreg napjaira örökös ellátásra számított.

„Mikor má nem birt sëmmit së csináni, nem bírták sëm mire së hasznáni, akkor aszonták, hogy János, lészógátad az idődet, most nyugalomba vonúsz. – Hát köszönöm szépen, így, úgy, amúgy . . . hajlongott az öreg. El is pakolt. Bëgyött a faluba a fijához. Első esztendőbe mëgkapta a teljes *kommënciót* az öreg. Másik esztendőbe csak felet kapott, harmadik esztendőbe aszonták, most má élj mëg, ahogy tudsz.”⁹

Nem járt jobban Markus Sándor bácsi sem:

„Az apámnak vót ëgy öccse, illetve kettő, de most az öregebbik öccsirül, Sándor bátyámrul beszélek. Igen jó cselédember vót. Mindëg szálásokon szógát, földesuraságokná. Vót ő ottan *bakter* is, ëjjeli bakter, de aztán oszt vót mëg *első kocsis* is. Hát az nagy izé, ha valaki *első kocsis*, mer annak ugi másfél bére is van, mëg hát ugye egy kis tekintéj. No osztán el is öregedett ü a szógálatba, nem is sokat szerzett, sëmmit.”¹⁰

Ennél rosszabb sorsa csak a parasztgazdáknál cselédeskedő *bennkosztosnak* vót. Annak mindig kint vót a helye, és sohasem vót ráérő ideje. Az mindig olyan helyen aludt, mint a kutya: télen az istállóban, nyáron – ha kedve tartotta – valahol a fészér alatt, esetleg a szalma tövében. Dolga pedig az ég adta világon minden. Csak nem aratott, és nem törte a kukoricát. De szántani, vetni mëg kocsiival, lóval, amit kellett mëg jószágot etetni, istállót, ólat, udvart rendben tartani, takarmányt bekészíteni, szóval mindent, de mindent. Rendes munkaideje látástól vakulásig tartott, rendkívüli alkalmakkor mëg mëg azon túl is.

„Uraságokná itten naplementekor benn vótak az *igák*. Parasztná sokkal nehezebb vót a *cselédnek* a hejzetje, mer tíz–tizenegy órájig mëg . . . mëg sokszor a nyakába akasztotta a viharlámpát, oszt úgy *boronát* vagy *fogasolt* kint a földön. Nem vót hódvilág, setí vót, de annak el kellett lenni boronálva, a buzavetésnek . . .

. . . Ugye mink hát *törő emberek* vótunk, *részesekek*, mink hát ugye magunknak iparkodtunk, ha hajtottuk magunkat, de a *cseléd* az sose végezett el. Ha elvetett, akkor más dóga vót, de megín csak ojan bolondul. Télen, hogy ne unatkozzon, megforgattatták vele a ganét az akolban . . .

Vót itt ëgy ember, ojan igen szorgalmas, jó munkásember. Úgy ez szokott nyáron aratni, csípelni, kukoricát törni, akkor mindenszentekre mëg kiszegődött Szent György-napig *cselédnek*. Oszt ez így bírt egy kis házat, mit venni. Családos ember vót, három–négy családja vót, aligha három, oszt hát bizon annak össze kellett szenni mindenféle . . . hogy egy kis házat bírjon ragasztani. No oszt ezt úgy megsajnáltuk, mer vót ottan vagy nyócvan darab *hízó*, összel azt a nyers kukoricát ott *morzsolni!* Hát vótunk nyócan, hát mind ojan javabeli emberek, valamejik, Kis sógor-i, mejik-i: – Gyerünk tán segítsünk ennek a szerencsétlen embernek egy kicsit, hamarabb le bir fekünni, ha lehajtunk ëgy-ëgy *kosár* kukoricát, csak könnyebb lesz neki.

A gép is rossz vót. Fél kosárral, mennyivel lehajtottunk, majd megdöglöt-tünk . . . – Hogy birod, te, itten ennyit minden íccaka, pár óra hosszájig?

Ű nappal szántott, vetett ugyi, naplementig, akkó még annak a sok jószágnak ottan morzsógatni meg másnapra morzsóni, hogy legyen kukorica. De mon-dom, hetven–nyócvan darab hízó vót. Hát az egy négy–öt méter morzsolt kukorica mindennap csak a hízóknak. Hát ott vótak *göbék* meg vótak marhák, lovak, mindenek ugye hát . . . Azé mondom, hogy a paraszt, a parasztember sokka jobban kihasznáta a cselédet, mint az uraság. Ott is ugyi hajnalba korán keltek, de mikor a nap lement, akkor . . . télen-nyáron naplementekor má megvót a szabadság.”¹¹

Hogy mindezért mi volt a fizetség? Az elsősorban az állománybevételelől függött, hogy *kommenciós* volt-e vagy pedig *bennkosztos* a cseléd.

A *bennkosztosok* jobbára legényemberek voltak vagy ilyen megoldást is vállalni kényszerülő magányos férfiak, akik parasztgazdáknál szolgáltak, és kosztot is „bent”, azaz a gazdától kaptak. Ezért a bérük is más volt mint a *kommenciósoké*.

A *kommenciósok* bére a húszas–harmincas években: 12 mázsa búza, 8 mázsa tavaszi, ami lehetett morzsolt kukorica vagy árpa, 1 láncc kukoricaföld, 4 kvadrát krumpliföld, amibe az asszonyok azt vethettek, amit akartak, például krumplit, babot, zöldséget, sárgarépát; egy tehén fejőre, no meg tarthattak jószágot: baromfit és disznót, de disznót csak egyet a saját részükre. Ezenkívül tűzrevaló szükség szerint és négy- vagy ötszáz dinár készpénz egy évre.

Ennél többet, azaz másfél *kommenciót* csak az *öregbéres* és az *első kocsis* kapott. A többletbéréért viszont vállalniuk kellett, hogy a munkatempót nem hátráltatják, hanem diktálják, vagyis egypár lépéssel mindig előbbre lesznek, mint a többiek.

A *bennkosztosok* a harmincas években az ételmen kívül 5 mázsa búzát, 5 mázsa kukoricát, 1 pár bocskort, 1 pár *szokát* és 1000 dinár készpénzt kaptak. Ennyit egy napszámos megkereshetett a kapálásban, aratásban meg még többet is.

A cselédek napszámosmunkát nem végeztek, de más egyebet mindent. Különösen a parasztgazdák cselédjei, akik a szó szoros értelmében mindenesek voltak.

„Ahun vótam, hatvan hold föld vót. A hatvan hold föld mellett én öt hold kukoricát lötörtem magam. Öt hold kukoricát és a földet én elmunkátam: elvetettem . . . fölszántottam, elvetettem, mer azé a többinek vót . . . tudja, a többi kukoricának vótak török, de eztet még plusz énevem lötörette a *gazda*.”¹²

De nemcsak az, hogy pluszmunkát is végeztettek velük, hanem hogy szinte képtelen föltételek mellett:

„Tíz órájig (este tízig – P. A.) szántottam, kifogtam a lovakat, akkor a gazda két órájig etetett . . . akkor két órakkó szót énnékem, oszt megint gyerünk

szántani. Úgyhogy éjjel-nappal . . . tudja, úgy vetettünk lámpáná. Ott vót a kórmányon a lámpa, a kerék mellett, hogy én lássam a nyomot, mer vezették a lovat, de akkor is sötét vót, oszt hogy én lássam, hogy hun van a keréknyom, mer a vetőgépnek a hátúsó kerekibe mindig köllött az első kereket belevezetni, akkor pontossan vetétt.”¹³

Uraságoknál nemcsak hogy nem kellett ennyire hajtani, de a tennivalók is szűkebb területre korlátozódtak. Mindenki csak a beosztásának megfelelő munkát végezte. Aki béresnek szegődött, arra nem várt például a kocsisok vagy a majorsági cselédek dolga.

„Azelőtt hát uraságokná vót *kocsis* meg *ökrös béres*. Hát a *béres* az egy fokkal lejjebb vót rang szerint, béresnek szegődött, de bár amúgy jobb vót, mer az az ökör ugye lassabban ment, nem fáradt úgy ki” (már ti. a béres).¹⁴

A *béres* tehát az ökröket hajtotta, az ökrökkel szántott, vetett, fuvarozott; lóval a *kocsis* dolgozott, neki a munkájában a ló volt a társa, az igavonó állata.

„Hát osztán szolgáltam én anná a Piloszánovicsná. No odakerültem én Szen György-napkor, hát mint *kocsis*. Hát dógoztunk ott minden . . . Hát vótunk ott öten kocsisok, a *béres*ek azok külön vótak. Hát egisz oan katonás regula vót anná az úrná, mer rëndbe kellétt mindént tartani . . . No de jó van, a munkával nem vót megszorítva az embër, nohát hogy de ezt még kell csináni, hanem lassan, módjával csináltam . . . De a lovakkal bänni . . . aztán tisztés-sígessen . . . Nem szabad úgy zavarni még nyugottan kellétt dógozni.”¹⁵

A parasztgazdaságok időzavarával szemben az urasági gazdálkodás szervezetségéről csak jó véleményeket hallottam:

„Ojan vót az a gazdaság (a Fernbach uraságé – P. A.), mint a zsebóra. Tizenegykor a kocsisok kifogtak, egy óraker pontosan befogtak. Itten hogy majd valamikor fél háromkor gyön elő valamejik kocsi, hogy a lónak itt evésre nincs ideje . . . A lónak menni kellett a többi után . . . amijen dógot csináltak. Egy órájig evett, akkó fogták be, oszt ment szántani vagy ahova kellétt annak a lónak menni.”¹⁶

Ha ezt a szabályt valaki megszegte, felelnie kellétt érte. Igaz, hogy a balhét nem mindig az igazi vétkes vitte el, de hát – úgy látszik – ez már mindig csak így van.

„. . . gyött a *gazda* (a cselédek közvetlen irányítója – P. A.), aszongya: János, fogjá bë, aszongya, mëgyünk a faluba. Jó van . . . Elméntem, befogtam, elindultunk. Mindénszentékkor vót. Koszorút hoztunk a temetőbe.

No, odaértünk a temetőhő, ü lészált, bëvitte a koszorút . . . Mondom: idehallgasson, András bácsi, én elszaladok egy kicsit a szülémet mëgnézëm. Aszongya: në soká lëgyé! Mondom; nem is lëszék én soká, csak ëgypár percre elmëgyëk.

Vót neki egy lánya, az is ott vót vele. No mikor megyék vissza, hát a . . . ott a sarkon áll a lánya. Mondom: hun van apád? Bent van, aszongya, a kocsmába.

Vótak ott parasztok, iszogatnak. Mondom neki: András bácsi, itt vagyok, gyerünk kifele. Iszol egy pohár bort? Mér nē innák? Megittam . . . akkor vótak ott ösmerősök: gyere, János, igyá még egyget . . .

Lēültem . . . Hát kicsit borozgattunk. Csak . . . mondom én a *gazdának*, hogy gyerünk, mer baj lesz. Á, nem lesz baj semmi . . . No osztán annyira, hogy este hét óra vót, mire kiértünk a tanyára. Hát má akkor . . . novemberben 7 órakkor sötét van má nagyon . . . Ha ű oszt akkor lészállt, bēmēnt jelentkēzni az úrná, de hallom én, hogy mosdassák a *gazdát*. Hát, mondom, mossák a fejit szappan nélkül. Nem gondoltam, hogy én is kapok. Én avva kifogtam, bēkötöttem a lovakat, adtam nekik enni . . . Eccēr gyön az öreg Pilák (a Pilaszanovits nevű földesuraságokat egymás között csak Pilák néven emlegették a cselédek és a környékbeli fálvak lakói – P. A.) . . . ahogy a lovaknak adtam a *rácsba* a szénát. Mikor gyövök kifele, a vasvella így a vállamon vót. Az öreg odaálít így elébem. Hol vótá? Mondom: a faluba. Mi csinátatok? Ittunk. Mé nem gyötteték időbe? Mondom: a gazdátú kérdēzze mēg, nē éntüllem . . . No oszt akkó elkezd . . . Ájj előttem haptákba! Mondom: Nagyságos úr, el van baszva a század. De ű huszárkapitány vót . . . Megfogtam a vasvillát . . . Az vót a szerencse, vót ott egy *ágas*, abba mēgakadt a vasvella, máskép az oreget lēütöttem vóna a vasvellává. Rōgtön pucóni kellēt.

¹⁷

Az csak természetes, hogy a szántó-vető, szállítmányozó cselédeken kívül voltak más beosztású szolganépek is. A különféle állatgondozók: *ōkrészek, tehenészek, tyukászok*, állatőrző pásztorok: *gulyások, kanászok, juhászok* és ezek *bojtárjai*, a határt kerülő *csőszök*, a major körül őrködő *bakter*, a kastélyban szolgáló *szobalányok, szakácsnék* stb.

„Elmentem én szógálni is. *Szobalány* vótam. Mindíg fél őtkor kellēt kēlni, rēggel. Kitakarítani . . . a . . . elsőbb a cipőket mēg a nadrágokat kipucolni és kivasalni, oszt bētēnni vissza, hogy mire keltek, akkorára az rēndbe vót. Akkor aztán mēgteríteni az asztalt, készíteni a . . . a szakácsné elkészítētte a rēggelit, bēvitte mēg kihozta, akkor tovább takarítottam. Akkor elgyōtt a tizenegy óra, fél tizenkettő, akkor mēgin az ebédhő kellēt készülni. Lērakni az edényeket, mindēnt, amibül ebédēltek . . . Ebéd után törülgetni, oszt így sorba.”¹⁸

Adódtak persze vidámabb percek is vagy legalábbis olyan esetek, amelyeket később mosolyogtatóvá varázsolt az emlékezés.

„Az uraság őt szeméjbül ált, és mi kilencen vótunk *benti cselédek*, akik szolgáltuk az urakat. Ezek *bennkosztosok* vótak. Én elősször . . . vót két kis póniló, ahhoz fölszerelés, fijáker, szerszám satöbbi, két ifjúúr vót, azoknak vótam a kocsisuk két évig. A másik két évben pedig autóval dolgoztunk meg

satöbbi . . . és ott vót a kedves szomszédasszonyom is. Ó meg mint libap . . . meg pujkapásztor meg nem tudom én konyhán is segédkezett . . .”¹⁹

„Ojant megcsinát, Matyi bácsi, mikor *tyukász*, mer *tyukászlán* vótam, hárman vótunk *tyukászok*, két lány és egy időssebb néni vót a *tyukászaszson* . . . megtették azt, hogy lefúrták a plafont. És akkor lefeküdtünk este, én meg az öreg néni, rokonyom vót, Julcsa néném, mi aludtunk – páros ágy vót – a két ágyon; a másik, Rozi pedig feküdt az ágy véginé a sezlonyon. Mikor elszundikálunk, elkezd a víz, csöpög lefele, gyün az ágyba. Húzzuk a dunnát ránk, de . . . Aszongya, szegény Julcsa néném: Lidi, mi csinász, kedves? Mer *hívő asszon* vót, *nazarénus*, és nagyon szépen beszélt. Mondom: Én semmit, Julcsa néném. Úgy hidegít valami, aszongya, nem pisálsz, te kedves? Mondom: nem. Meggyúccsa a lámpát, mikor meggyúccsuk, hát a plafon keresztül van fúrva, és ük a fijatalúrral eresztetik . . . vót egy pajkos kölök ottan . . . fijatalúr . . . eresztik le a vizet.”²⁰

Ami pedig a Kalmár birtokon történt, az egyenesen kabaréba illő jelenet:
„Vót ottand egy tizenhat-nyóc éves . . . ojan diákgye . . . nem vót még tizennyóc, tizenhat–tizenhét éves, ojan legíny. Ismertem, Samu, Kalmár Samu. Az apjuk huszárcapitány vót, ugyehát . . . úribanda vót ez . . . meg hát nagy fődbirtokosok vótak . . . No osztán, rettentő ezt a katonásdit, de kint vót neki házitanárja . . . osztán . . . de Miháj bátyám mindig ceckelte a tanárja ellen: Mit parancsol az magának? Hát maga ad neki kenyeret! . . . De hát nem ú atta, hát ú még gyerek vót, hanem az annya, ugye . . . ha nem is a kenyeret, hanem a fizetést . . . Oszt má úgy hogy eccer hajts, osztán fogott be a tanár, hogy azonnal elvágja, elbuktassa, hogy megyen be . . . nem tudom Szabadkára, Topojára kellett menni, oszt ott birta a vizgát . . . vagy mit tudom én . . . De osztán oszt szalattak oszt utánna, oszt csak visszacipelték, megkérték, hogy hát ne, hát gyerek ez . . . Hát annyira felbőszítette ellene Miháj bátyám . . .

No oszt jáccottak katonásdit. Mindig. . . Miháj bátyám vót az őrmester. Hát ú ugi háborút szógát ember is vót, a bakter, hát a jis ojan káplárféle vót, de legnagyobb infanteriszt vót a nagyságos . . . a fijatalúr. No osztán hát ugi mijen puskát tettek-i, vót-i neki ez a flóbertja mije, csak szóval valamijen puszka is vót nála, oszt akkó Miháj bátyám, hát persze ú osztrák–magyar hadseregbe szógát, hapták vót, nem vigyázz, hopt-ák! meg aztán kerdájn meg hát én nem tudom azt a komandókat, csak amit hát ugi . . . Mikor én elkijáltom, hogy hopták, de az úgy vót először, úgy kezdődött, hogy paraszt!, rá szabad gyútani. Nagy szivart kivette a fijatalúr ugi . . . Mikor én oszt mondom: hopták! leszerelni mindent, nagy szivart. . . hátra arc, szóval monta azt is: kertájn vagy mit tudom én . . . No oszt a nagy szivart meg eldobta, ekkor elfordította, akkor odament Miháj bátyám, oszt ú szívogatta tovább azt a szivart, mert alig vót meggyútvá ugi.

No oszt akkor oda felkormányozta a százaggyát az ökörplaccra Miháj bátyám. Akkoriba fogtak az ökrészek be vagy ki, oszt hát vótak ott nagy pecsétek, ami hát szokott ojan helen lenni. Oszt akkor Miháj bátyám, az őrmester, ű vót az őrmester: stejenauf! Ne húzódozzon, a magának . . . oszt akkor monta úgy katonásossan ugyi, hanem igyenest, ami előtte van. Tiszta szép fehér ruhába . . . Hát csupa pecsét lett, mer levágta oszt magát a fijatalúr . . . Nem vót az oan hűje, csakhogy egísszen avvá tette . . .

Úghogy vót ottan egy kőműves, má most belekapok egy kicsit, de mindegy, hogy el ne felejtsem, úgy malterozta a garádicsot, a kastéj körül úgy javítgatta, fódózgatta . . . Na nézze, hogy düjeszti magára, lüjjön bele! Hát egy so . . . vagy seretet abba a flóberba, oszt a seggibe lútt. Elkezdett oszt vakaródzni. A meg má akkó: Nézze csak, má . . . mit, azé fizet maga neki!? Kapja le! Mit vakaródzik? Azé fizetek én magának! . . . Borzasztó meseember vót az én Miháj bátyám. – No osztán meglátta oszt a Sámot a . . . a nagyságos asszony: Te, te, te, te, hogy nézel ki!? Hallgasson, katona vagyok! – aszongya. Lekapta az annyát is.”²¹

Az eddigiek során a szegődményesek közül csak azokkal találkozhattunk, akik a földművelés igényelte munkálatokat, illetve a belső szolgálatot látták el. A gazdaságok életében azonban fontos szerepe volt az állattartással kapcsolatosan tevékenykedő pásztorebereknek is. Különösképpen a jól jövedelmező sertésstenyésztésben foglalatосkodó *kanászoknak*. Ismerkedjünk egy kicsit velük is.

„Amikor én még gyerek vótam, az én apám pásztorembër vót egy uraságnál, Kalmárékná. Ott vót ezérnyócszáztizennyóc hold föld. Ő mivel *számadó kanász* vót, *kondás*, én még a bátyám vótunk mint *bujtárok*. Mink legeltettünk lènn a *tallón*, gyöpön a csordát, a disznókat. Nyáron mink fölkelünk fél háromkor. Kihajtottunk, vót nagy tülök, dudátunk vele, akkó az asszonyok, a cselédék eresztették ki a disznókat, mink még hajtottuk úket. Úgy délelött tíz órájig. Mikó má ránk melegédett, akkó behajtottuk úket. Persze, akkó délután mégin négy, fél ötkó, mikó má hűvösödött, akkó mégin tülköltünk, eresztették ki, este kilenc-tízíg kint mink a *tallón*, kint a határba legeltettünk. Mikó ránk melegédett, akkó lehajtottuk úket a mocsárra. Ott megfürdöttek a jószágok, akkó mégin tovább a gyöpön, és akkó rá a *tallóra* és így tovább. Ez naprul napra. – Az urasági disznók, az vót kötelező. A cseléddisznók, az má csak ojan jószándékbú vót. Édesapám elválóta. Aszongya: az is szegíny embër, ez is szegíny embër, egybe. Nem is kaptunk mink azé sèmmi fizetést a cselédéktű. Nem is követelt az édesapám. Úneki megvót a bére, az évi bére. Mink a cselédéktű nem követeltünk bérletét, hogy fizessènek.

Az én apámnak volt hold kukoricafódje, négy kvadrát krumplifódje, aztán miránk kapott fél-fél *kommènciót*, mos hat métër buzát, négy métër morzsolt

kukoricát, kvadrát krumplifődet, fé hold kukoricafődet. Péz, az hát csekíj vót még ruhát azt nem kaptunk. Ruhát csak a *parádés kocsis* kapott még a lovasz. Kanászok, bérésék, kicsosok ezek nem kaptak.”²²

Kitetszik ebből a csekélységből, már ti. hogy ruhát csak a *parádés kocsis* kapott meg a lovasz, az is, hogy a szegődményesek beosztása között is volt valamiféle hierarchia. A *parádés kocsis*, a lovasz a kommenciósok között a legelsőnek számított. Olyannyira, hogy őket a cselédek nem is igen tartották maguk közül valóknak, hanem olyasvalamifélének, akik már az urak: az intéző úr, a gazda úr, a gépész úr, az ispán úr világához tartoznak. Megerősíthette őket ebbéli hitükben az a tény is, hogy a *parádés kocsisnak* a hajtáson kívül más dolga, kötelezettsége nem is volt, valamint az a mindennapos tapasztalásuk, hogy a *parádést* az urasággal való szoros kapcsolata, annak sokszor személyes titkaiba való akaratlan beavatása szinte az uraság bizalmasává tette. Beosztásánál fogva olyan helyzeti előnye volt, hogy az urasággal akár mindennap is szót válthatott, és sokszor olyasfélét is előadhatott, amilyent a többiek a közvetlen felettesüknek, a gazda úrnak sem igen mertek elmondani.

„(A rozvajter) a *parádésnak* oan segéd. . . Mint vannak ugyi segédkertészek, az meg segédparádés. Ű nem fogja a. . . szóval nem hajtsa a lovakat, ű csak rendbe teszi a fíjékert: megmossa, mer van avva dolog, ugye. Azt karbatartani, szerszámot kipucóni, annak mindig fínyesnek kellett lenni; a lovakat eteti, pucózza meg a *szerszámot* karbatartsa. Mikó gyön a *fogás* ugyi, gyön az ű *gazdája*, a *parádés*: Bóni, fogunk!

Nem mondom, hogy a jis (a *parádés* – P. A.) nem ment oda segíteni, de az aztán őtötte fel a fehér kesztyűt, az ugye annyira azt a *szerszámot* nem . . . emennek kellett ugye. Az meg hát fehér kesztyű meg osztán drótustor, cilynderkalap, frakk-kabát ugyi . . . Kiőtözik egy rendes *parádés* . . . jó nézett az ki abba az időbe. No oszt akkó hát az hajtotta. Mikó hazagyött, akkó megin gyött a *rozvajter*, az szedte le az istrángot, vezetgette a lovakat, az dörzsölte, mer hát igencsak habossak vótak, még csak meg nem száradtak. Ezt a *parádés* nem csináta, az ű dóga az vót, hogy hajtson.”²³

Szegődményesei természetesen nemcsak az uradalmaknak voltak, illetve a nagyobb parasztgazdaságoknak; a községnek magának is megvoltak a kommenciósai. Aki a lakosság teheneire vigyázott, az volt a *csordás*.

„A *csordást* a kössíg fogadta. Az Szen György-naptul, akkor kezdte kihajtani, április 24-én, szeptember elejéjig a lakosság teheneit. A vőgyön indult, akinek meg vót tehene, oszt kijárt a csordára, az akkorra lehajtott ide az ucca víékre, a vőgyhő, és amikor a csordás ott hajtott el, közzé csatlakozott, oszt akkó kihajtott oda a Koplalóra.”²⁴

A lakosság disznaira a községi *kanász* vigyázott. Feladata a csordáséhoz hasonló volt. Naponta járt ki az otthon levő disznókkal és malacokkal, csak valamivel korábban hajtott kifelé meg később hazafelé, mint a csordás.

Egyiknek is, másoknak is a napi kihajtás mellett feladata volt a községi apaállatok, a bikák és kanok etetése, gondozása. Ez viszont állandó munka volt, és éves megbízatást jelentett, akárcsak a községi kocsisé vagy ahogyan akkortájt gyakrabban nevezték, az *ordonáncosé*, a *bakteré* és az újabb időkben altisztté előléptetett *kisbíróé*.

IRODALOM

- 1986 A jászkunok bácskai kirajzása. In: *Kilátó* (a Magyar Szó szombati magazinja), IX. évf., 16. szám. 1986. április 19., Újvidék
- 1995
- a) Kunok Bácskában. In: *Bácsország*. Vajdasági Honismereti Szemle. I. évf., 4. szám, Szabadka
 - b) Ómoravicza, jaj Pacsér . . . In: *Híd*. LIX. évf., 12. (1995 decemberi) szám, Újvidék
- 1996
- a) Pacsérrel, illetve az 1786-ban elvándorolt kisújszállásiak utódaiból lett pacsériakról. In: *Kisújszállás és Vidéke. Nagykun Kalendárium az 1996-os szökőévre*. Kisújszállás
 - b) Adalék a négy bácskai kun helység: Pacsér, Moravica, Feketics és Piros településtörténetéhez. In: *A jászkunság összefogása*. Tanulmányok a Jászakunság történetéből. Szerk.: Bellon Tibor–Örsi Julianna, Karcag
 - c) *Jászakunsági református magyarok Bácskában*. Pacsér
- 1997 Emléksorok a bácskai református falvak XVIII. század végi megtelepüléséről. Elhangzott a Magyar Néprajzi Társaság Szabadkán, 1997. július 4–12. között tartott IX. Néprajzi Szemináriumán. In: *Üzenet*, XXVIII. évf., 1–2. szám, 1998. jan.–febr., Szabadka

JEGYZETEK

- ¹ Az 1897-ben született pacséri Tóth Maris néni visszaemlékezései gyermekkorára. Magnófelvétel 1970-ből.
- ² Az 1914-ben született Csík Pál morovici gazdálkodó visszaemlékezései. Magnófelvétel 1984-ből.
- ³ Uő
- ⁴ Az 1907-ben született Keserű Lajosné Bogár Julianna pacséri gazdasszony visszaemlékezései. Magnófelvétel 1972-ből.
- ⁵ Uő
- ⁶ Csík Pál. Lásd a 2. számú jegyzetet.
- ⁷ Uő
- ⁸ Az 1922-ben született Bodvainé Karsai Judit morovici gazdasszony visszaemlékezései. Magnófelvétel 1984-ből.
- ⁹ Az 1900-ban született morovici Víg János visszaemlékezései. Magnófelvétel 1984-ből.
- ¹⁰ Az 1907-ben született pacséri Markus Lajos visszaemlékezései. Magnófelvétel 1972-ből.
- ¹¹ Uő
- ¹² Az 1916-ban született morovici Januskó Mátyás visszaemlékezései. Magnófelvétel 1984-ből.
- ¹³ Uő
- ¹⁴ Markus Lajos, lásd a 2. számú jegyzetet.
- ¹⁵ Víg János, lásd az 1. számú jegyzetet!
- ¹⁶ Markus Lajos, lásd a 2. számú jegyzetet.
- ¹⁷ Víg János, lásd az 1. számú jegyzetet
- ¹⁸ Az 1906-ban született pacséri Cindrik Mátyás visszaemlékezései. Magnófelvétel 1970-ből.
- ¹⁹ Az 1922-ben született morovici Bodvainé Karsai Judit visszaemlékezései. Magnófelvétel 1984-ből.
- ²⁰ Az 1912-ben született pacséri Bogisityné Bajai Lrdia visszaemlékezései. Magnófelvétel 1970-ből.
- ²¹ Markus Lajos, lásd a 2. számú jegyzetet.
- ²² Az 1909-ben született pacséri Tóth Pál visszaemlékezései. Magnófelvétel 1974-ből.
- ²³ Markus Lajos, lásd a 2. számú jegyzetet.
- ²⁴ Uő

SZÓJEGYZÉK

A ritkábban használatos vagy ma már kevésbé ismert szavak, kifejezések (esetleg tájszavak) magyarázatai. Idézőjelben a köznyelvi alak található.

- ágas** „ágas” 1. Két vagy három ágban végződő tartóoszlop. 2. Többágú köcsögtartó rúd.
- ajj** „alj” alom Állatoknak fekhelyül leterített szalma.
- bakter** „bakter” A major körül örökdő éjjeliőr.
- bennkosztos** „bennkosztos” 1. Olyan cseléd, aki bére egy részeként gazdájától kosztot is kap. 2. Benti cseléd, vagyis olyan belső szolgálatot végző (házi)cselédek, akik kosztot is kapnak.
- benti cseléd** Lásd bennkosztos 2.
- béres** „béres” Ökrökkel dolgozó cseléd.
- bojtár** v. bujtár „bojtár” A pásztor segédje.
- cseléd** „cseléd” Földbirtokosnál, nagyobb parasztgazdánál dolgozó éves szolgálatra szegődött bérmunkás.
- csordás** „csordás” A lakosság teheneire, vagyis a csordára vigyázó, felügyelő pásztor.
- csősz** „csősz” A határra felügyelő, a termésre vigyázó alkalmazott. Mai szóhasználattal mezőőr.
- derék** „derék” Kocsiderék. A kocsinak az ülés mögötti és a saroglya előtti, rakodásra alkalmas része.
- első kocsis** „első kocsis” A kocsisok vezetője.
- fertáj föld** „fertály föld” Egy egész jobbágytelek negyedrésze nagyságú földterület, kb. 10–12 hold.
- fogás** „fogás” Az állatok (ló, ökör) igába fogásának a folyamata.
- fogasol** „fogasol” Földet fogással porhanyósít, gyomtalanít, illetve magot földbe kever.
- gazda** „gazda” 1. A parasztgazdaság tulajdonosa. 2. Az uradalmi szegődményesek iránítója, munkájának összehangolója. 3. Az azonos munkát végzők között az, akire a többiek hallgatnak. 4. A család feje.
- göbe** „göbe” Anyakoca.
- gulyás** „gulyás” Az urasági marhák, vagyis a gulya őrzője.
- hízó** „hízó” Hízalásra fogott, illetve a már meghízott disznó.
- hívő** „hívő” Nazarénus. Lásd ott.
- iga** „iga” 1. Egy pár teherhúzó állat (ló, ökör) fölszerszámozva a vontatandó eszközbe (kocsiba, szekérbe, ekébe, vetőgéphez stb.) fogva munkavégzésre készen. 2. Ökröfogatnál jelenti magát a jármot is, vagyis azt az eszközt, amibe az ökröt fogják.
- kanász** „kanász” A disznókat legeltető pásztor.
- kocsis** „kocsis” 1. Lóval dolgozó (uradalmi) cseléd. 2. Lovas fogatot hajtó ember.
- komenciós** „kommenciós” Szegődményért, komencióért szolgáló egyén.
- kommenció** „kommenció” Szegődmény, azaz egyévi szolgálatért kialakított bér.
- kondás** „kondás” Ritkán használatos, helyette általánosabb a *kanász*, lásd ott.
- kosár** „kosár” A gazdaságban használatos kétfülű kosár. Hívják még *szalmahordó kosárnak* is.
- morzsol** „morzsol” A csöves kukoricáról lefejt a szemet.

nazarénus „nazarénus” A fegyverviselést és esküt tiltó, csak felnőtteket keresztelő protestáns szekta, illetve ennek tagja, vele kapcsolatos.

ökrész „ökrész” Ökröket gondozó alkalmazott.

ökrösbéres „ökrösbéres” Ökörfogattal szolgálatot teljesítő uradalmi cseléd.

öregbéres „öregbéres” A béresek vezetője.

rács „rács” A jászol fölött levő, fekvő létrára emlékeztető szerkezet, amelybe a szálás takarmányt helyezik.

szakácsné „szakácsné” Az uraságok konyháján az ételkészítéssel megbízott nő.

számadó „számadó” A pásztorok főnöke, illetve a legelőre hajtott állatokért a legeltetés ideje alatt anyagilag is felelős személy.

szerszám „szerszám” Lószerszám, vagyis a ló igába fogásához szükséges felszerelés: hám, fejló, gyepelő együttevve.

szobalány „szobalány” Uraságoknál a szobákat rendben tartó, illetve a család tagjait kiszolgáló nőszemély.

szoka „szoka” Vastag, rendszerint gyapjúfonalból kötött zokni.

szólítás „szólítás” A Szent György-naptól Szent György-napig tartó gazdasági év lejártá előtt, rendszerint újévtájt az uraságok vagy az általuk megbízott intézők a cselédeket rendre maguk elé szólították, és közölték velük, hogy elbocsátják-e vagy megtartják őket, mert a következő gazdasági évben is igényt tartanak a szolgálatukra. Ilyenkor a cseléd maga is közölhette a távozási szándékát. Minderre azért volt szükség, hogy akinek távoznia kellett, vagy aki távozni akart, legyen ideje a gazdasági év lejártáig, vagyis Szent György-napig (április 24-éig) intézkedni, illetve hogy a gazdaság is pótolhassa a jelentkező hiányt.

tarhó „tarhó” Elsősorban birkának a frissen forralt tejéből oltó hozzáadásával megalkalmazott, kocsonyasűrűségű, savanykás ízű tejtermék.

talló „tálló” 1. Learatott gabonaföld. 2. A learatott gabonának a földben maradt szára.

tehenész „tehenész” A teheneket gondozó személy, alkalmazott.

törő „törő” A kukoricát, vagyis az érett kukoricacsöveket a kukoricaszárról kézzel letörő egyén.

tyúkász „tyúkász” Az uradalmak baromfigondozója.

A MURAVIDÉKI MAGYARSÁG HELYZETE A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN

A magyarság nemzettudatának állapota

G Ö N C Z L Á S Z L Ó

A KISEBBSÉGBEN ÉLŐ KÖZÖSSÉG HELYZETELEMZÉSÉNEK NEHÉZSÉGEI

A muravidéki magyarság életének, helyzetének áttekintése a rendszerváltástól és Szlovénia önállósulásától az ezredforduló küszöbéig – ami valójában egy évtizednek felel meg – nem tűnik könnyű feladatnak. A hiteles megközelítést néhány fontos tényező nehezíti.

Mindenekelőtt számolni kell azzal, hogy *a nyolcvanas évek végéig kritikus, az objektivitás teljes skálájára kiterjedő elemzéssel csak elvétve találkozhattunk. Az egyébként törvényszerűen íródott „helyzetjelentések”, külső (közvetlenül nem érintett) vagy belső (közvetlenül érintett) szerző által készített írások – mai szemmel vizsgálva – inkább afféle sikertörténet-gyártásnak minősíthetők, mintsem a Mura mentén élő, kis létszámú magyar közösség elé állítható objektív tükörnek. Ez a jelenség egyébként az egypártrendszer jellegéből eredő, másutt is előforduló sajátosságként értelmezhető.*

A hiteles kép „megfestését” továbbá az is hátráltatja, hogy a rendszerváltás után is csak bizonyos kérdésköröket illetően készültek komolyabb elemzések, felmérések, holott néhány, a nemzettudat szempontjából primárisnak tekinthető kérdés tényleges problémafeltáró feldolgozására nem (vagy csak nagyon csekély mértékben) került sor. Ezek közé sorolható a nemzeti kisebbségekre vonatkozó törvények rendelkezései és azok gyakorlati megvalósítása közötti hézagok okainak a feltárása, az egyre erőteljesebben észlelhető nemzettudat-torzulások analitikus elemzése, a többségi nemzet és a kisebbség közötti közvetlen vagy közvetett ellentétek feltárása, valamint az ehhez párosítható, a mássággal szembeni toleranciakészség felmérése, és nem utolsósorban az oktatás, a kultúra, a tájékoztatás és a vallási élet terén tapasztalható hiányosságok vagy problémák objektív megközelítése.

Fontos kérdésnek számíthat a közösség helyzetével megannyi szállal összefonódó, valamint azt meghatározó gazdasági állapot elemzése. Azonban

annak alapos felvállalása e sorok írója – sem szakmai, sem terjedelmi szempontok miatt – nem vállalkozhat. Csupán annyit szükséges megemlíteni, hogy a jellegét tekintve agrár beállítottságú Muravidék éppen az említett, primáris gazdasági ágazat, azaz a mezőgazdaság tekintetében került a kilencvenes évekre több szempontból kilitástalan, válságos helyzetbe. Szlovénia, mint iparinak tekinthető ország, a mezőgazdaság terén nem állított fel olyan stratégiát és programot, ami a muravidéki embert a termőföldhöz „kötné”, megnyugtatná, ezért jelentős mértékben felszámolódt az állattenyésztés, irányvonalát keresi a földművelés, valamint – mégha az elmúlt néhány évben nagy erőfeszítésekre került is sor – messze a többi szlovéniai szőlőtermelő vidék után baktat a szőlőtermelés. Az elmondottak persze valamennyire az egész Muravidékre vonatkoznak, azonban a nemzetiségileg vegyesen lakott területre¹ még inkább elmondhatóak. A vidék két jelentősebb városában, Muraszombaton² és Lendván az ötvenes években nagyszabású – sokszor a vidéknek és hagyományainak idegen – iparosítás kezdődött, ami különböző jellegű migrációs folyamatokat eredményezett, aminek következményei a magyarlakta falvakban az átlagosnál erőteljesebben érezhetőek. A kilencvenes évekre azonban az ipar, főleg a Lendva-vidéken, óriási válságba került, ami a lakosság életkörülményeit tekintve további kellemetlen szituációkat idézett elő. Mindez természetesen a magyar nemzettudat alakulásának és a magyar nyelv értékének – ami már előtte is nagy presztízsvesztést szenvedett – kevésbé kedvezett.

A muravidéki magyar közösség helyzetét tovább elemezve fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy minden elémző munka jelentős mértékben magán viseli a szubjektívitás tényét, tehát írója sajátos megközelítési stílusát, szempontjait és céljait. Másképpen vélekedik ugyanazon jelenségről egy kisebbségi közösséghez tartozó szakértő, és másképpen a többségi nemzethez tartozó kutató. Természetesen az elemzésekbe bocsátkozó szakember, ha őszinte tény- és problémafeltárásról van szó, megkísérli az adott témakör leghitelesebb megközelítését, azonban a „részrehajlás” bizonyos fokig teljes egészében aligha küszöbölhető ki.

A MAGYAR NEMZETI TUDAT ÉS AZ ANYANYELV TORZULÁSAINAK SZUBJEKTÍV TÉNYEZŐI

A fent jelzett, objektívnek is tekinthető hátráltató tényezők tudatában – a teljesség igénye nélkül – elmondhatjuk, hogy a muravidéki magyarság nemzeti tudatára és helyzetére a rendszerváltás után az ellentmondásosság volt (és ma is) a jellemző. Az ellentmondásosság onnan ered, hogy egyrészt a muravidéki magyarság esetében a viszonylag elfogadható életszínvonalat és elvi szinten pél-

da értékűnek tekinthető állami jogvédelmet tapasztaljuk, másrészt azonban őszintén be kell ismerni, hogy a magyar közösség nemzetudata a II. világháború után fokozatosan jelentős mértékben megrendült, ugyanakkor a létszáma is – az 1920-as évekhez viszonyítva – szinte az egyharmadára esett vissza. Az ellentmondásosságból származó negatív jelenségek legjobb mutatója az asszimiláció immár katasztrofális aránya, amely az 1981-ben és 1991-ben végzett népszámlálás összehasonlítását illetően meghaladja a 13%-ot.³ Ha ez a helyzet volt a jellemző a kilencvenes évek elejére, akkor – amint arra már utaltunk – az évtized végén sem tudunk mást állítani, hiszen a legtöbb probléma az elmúlt években is megmaradt.

A külső szemlélő a Muravidéken bizonyára mást észlel, mint ami az elmondottakból értelmezhető, főleg ha nem tekint mélyebben a dolgok lényegébe. Hiszen általában – leginkább rögtönözve – azt állítják, hogy a tájékoztatás, a kultúra, a nyelvi egyenjogúság terén a muravidéki magyarok a „Paradicsomban” élnek. Az elmondottak talán olyan szempontból helyénvalók, ha kelet-európai mércével mérjük az itteni életszínvonalat, életmódot, településrendezést stb., akkor tehát valójában van ebben némi igazság. Az is tény, hogy a kultúra és a tájékoztatás terén kialakult intézményrendszer jelentős eredménynek minősíthető. Sajnos, azonban más a helyzet, ha a kisebbségi magyarság nemzeti tudata szempontjából vizsgáljuk a kérdést. Akkor viszont már a felszínen is látszódnak a csorbák: a magyar nyelvi szint terén bekövetkezett lemaradás, a magyar nyelv és kulturális értékek társadalmi presztízsének alulmaradása a szlovénnal szemben, a kétnyelvűség egyoldalúsága (arról a jelenségről van szó, hogy csak a kisebbség következetesen kétnyelvű, míg a többség egyre inkább elhatárolódik a magyar nyelvtől), a környezet egyre inkább veszíti el magyar jellegét és értékeit stb.

Az eddig elmondottak mellett azt is fontos hangsúlyozni, hogy az ún. nemzetiségileg vegyesen lakott (egykor magyarlakta) területen élők különbözően látják a muravidéki magyarság helyzetét. A többségi nemzethez tartozók döntő többsége meg van győződve arról, hogy a muravidéki magyarság helyzete kimagaslóan jó, ezért nem is értik, miért hangzik el néha e közösséggel kapcsolatosan kritikus vélemény. Az ilyen megnyilatkozást, véleményt számos esetben provokációnak tekintik.

A muravidéki magyar közösség jelentős része közömbösen tekint saját helyzetére, pontosabban fogalmazva, az említett réteg számára inkább csak az egzisztenciális szempont a mérvadó, a nemzeti hovatartozás terén kialakult helyzet (még ha vannak is problémák?!) különösképpen nem érdekli. A magyar nemzetiségűek jelentős része a többség álláspontjára helyezkedik. A magyar kisebbségi lakosságnak csak kis hányada tekint aggodalommal a muravidéki magyarság létére és jövőjére, ami a helyzet javításának hatékonyságát nagyon megnehezíti.

Igaz azonban, hogy e megállapítással kapcsolatosan nem teljes, sőt leginkább csak felszínes felmérések adataira hivatkozhatunk.

Kevésbé kedvező az anyaországi intézmények, szakértők és egyéb véleménynyilvánítók általában túlzottan finom és a kritikus szemléletet leginkább mellőző véleménye a muravidéki magyarság problémáit illetően, ami mindenekelőtt a két ország jó kapcsolatainak kontextusából, vagy netán bizonyos fokú tájékozatlanságból származik.

A rendszerváltást és a szlovén önállósulást a muravidéki magyarság sajátos állapotban élte meg, amikor az adott jogi normák már a szocializmus időszakából többé-kevésbé megvoltak, de a nemzettudat- és az anyanyelvvesztés veszélye már elérhető közelségbe került. Azt az egykori rendszerből származó negatív jelenséget, beidegződést, hogy a testvériség–egység szellemében a tényleges problémákról nem lehetett és nem is kell beszélni, azt a kilencvenes évekbe is magával „cipelte” a muravidéki magyarság. Ezt azért tartom fontosnak hangsúlyozni, mert még manapság is bőven adódnak olyan kérdések, amelyekről a kisebbségnek nem kívánatos szólni. Ne essék félreértés, nem szélsőséges, netán más nemzetek érdekeit sértegető, felelőtlen megnyilvánulásokra vagy bírálatokra gondolok, hanem olyan kérdésekre – mint például a muravidéki magyarság tényleges történelmének a feltárása –, amelyek nélkül aligha lehet nemzettudat-megőrzésről és értékeremtésről beszélni. Az említett jelenség azért is probléma, mert több esetben maguk a kisebbségi politikát kreálók is az ilyen magatartás szószólói. A gondot az jelentette (és jelenti még ma is), hogy az időközben bebizonyosodott hiányosságok, problémák és nehézségek tényleges orvoslása nem következ(het)ett be, ezért a magyarság esetében még mindig csak feltételesen beszélhetünk rendszerváltásról. A félreértés elkerülése miatt szükséges hangsúlyozni, hogy ez alatt nem azt kell érteni, hogy bárki is az egypártrendszer elveit hangoztatná vagy azok szerint próbálna meg ma tevékenykedni, hanem az állítás arra vonatkozik, hogy az objektivitás szempontjából még mindig megmaradt néhány súlyos probléma tudatos elkenődése. Sokan jobbnak látják mellőzni az esetleges konfliktushelyzetet – akár a magyar nemzettudat rovására is –, mintsem a lényegbe vágó gondok tényleges felkarolását és megoldását vállalni. Az ilyen magatartás persze törvényszerűen visszaüt.

A fenti témakörbe sorolható kérdésnek számít az 1919-es jugoszláv megszállás, majd az 1941-es magyar visszacsatolás objektív elemzése (sokan úgy vélik, hogy a történelmi események valós bemutatásával irritáljuk a velünk együtt élő szlovén nemzetiségű állampolgárok érzelmeit, csökkentjük azok tolerancia-készségét), a kétnyelvű oktatás tartalmi kérdéseinek elemzése, vitatása (mivel a nemzetiségileg vegyesen lakott területen a kétnyelvű oktatás mindenki számára kötelező, többen a magyar nemzetiségen belül is úgy vélik, hogy a módszertani-tartalmi kérdések boncolgatása, azoknak a magyarság számára kezdemé-

nyezett javítása még inkább ellenszenvenné teheti a szlovén lakosságot a kétnyelvű oktatással szemben), *a formálisan biztosított kétnyelvűség követelése a gyakorlatban stb.*

A NEMZETTUDAT-TORZULÁSOK OBJEKTÍV OKAI

Az előbbi témakörben elmondott magatartásnak persze egyéb, *objektív okai is vannak. Az önálló szlovén állam keretében a magyarság formális helyzete ugyan nem változott, de az vitathatatlan tény, hogy a többségi nemzet bizonyos körei, pártjai vagy egyénei többször is hangot emeltek a muravidéki magyarság több kezdeményezése ellen. A pozitív diszkriminációra épülő szlovén kisebbségpolitika ettől alapjaiban még nem ingott meg, de erőteljesebb, már-már a szélsőségek kategóriájába sorolható jelenségekkel számolni kellett. Ez akkor is igaz, ha az önállósulás „előestéjén” a hivatalos állami szervek kikérték a muravidéki magyar közösség legitím képviselőinek véleményét a szlovén államiság létrehozásával kapcsolatban, és pozitív viszonyulás esetében az addigi jogi normák betartását, sőt azok további kiszélesítését ígérték meg. A muravidéki magyarság szolidaritása az önállósuláskor nem maradt el, aminek viszonzásaként egy-két jogi kiegészítésre is sor került (az állandó parlamenti képviselő, önálló nemzetiségi szakintézmények alapítása stb.), azonban a többség szerepének, erejének hangoztatása is mindinkább napirendre került. E tekintetben – bármennyire furcsán is hangzik – a demokratizálódás folyamata is valamennyire elakadt. Egyébként ez a sajátosság a térség legtöbb újonnan megalakult államában is tapasztalható, ezért valamennyire ez a jelenség az objektív tényezők közé sorolható, hiszen valójában a nemzetiségi akarattól, tevékenységétől függetlenül történik.*

Az eddigi hátráltató tényezők mellett őszintén hangsúlyozni kell, hogy a muravidéki magyarság kis létszáma jelenti a megmaradási törekvések egyik fő gondját. A hivatalosan csupán mintegy nyolcezres lélekszámú közösség *belső ereje erősen korlátozott, a fejlődésre alig képes alanyi (személyi) és minőségi feltételeket teremteni. Egyes kisebbségkutatók, szociológusok azt vallják, hogy mintegy 150 ezres közösség szükséges ahhoz, hogy az adott népcsoport megmaradását belső erejére is alapozhassa. Még ha ez a feltételezés csak relatíve érvényes is, akkor is bizonyos fokú igazság rejlik benne. A muravidéki magyarság esetében őszintén be kell látni, hogy az említett kritikus létszámnak a muravidéki magyarság ma már a tíz százalékát sem éri el. Ahhoz tehát nem férhet kétség, hogy viszonylagos megmaradását az ilyen kis létszámú közösség jelentős mértékben a pozitív diszkriminációra épülő kisebbségpolitikára alapozhatja, amihez a feltételeket a többségi nemzetnek kell biztosítani, mert saját erejéből arra a kisebbség távolról sem képes. A pozitív értelemben érvényesített*

megkülönböztetésre azonban az anyaország részéről is nagy szükség van, hiszen alapjában hibás lenne minden általánosítás, amely néhány ezres közösséget egy kétmillió vagy több százezres közösséggel – arányosan – azonos elbírálásban részesítene. Magyarország illetékes hatalmi és szakmai tényezői részéről egyre jobban tudatosul ez a szempont, habár azt is be kell látni, hogy a többmillió kisebbségi magyar sorsáért vállalt anyaországi felelősség csakis jól megalkotott támogatási rendszerek esetében működhet sikeresen és objektíven. Az ilyen rendszerekben (legyen szó akár anyagi vagy szakmai támogatásról) pedig valamennyire mindig benne van az általánosításból fakadó hiányosságok lehetősége, ami többnyire a kis létszámú határon túli magyar közösségeket érinti.

A már korábban bekövetkezett értékrendszerváltás (a szlovén értékrendszerre való átállás)⁴ és nemzettudat-torzulás a kritikus pont alá süllyesztette a muravidéki magyarság tényleges megmaradásának lehetőségét. A jelenséggel járó vegyes házasságok az asszimiláció egyik „melegágyát” jelentik, hiszen szinte fájdalommentes (fogalmazhatunk úgy is, hogy önkéntesen vállalt) formában „segítik” a beolvadást. Ugyanis azt már többször megállapították, és magunk is kiszámítottuk, hogy a vegyes házasságokból kikerülő nemzedék abszolút többsége (legalább 80%-a) a többségi nemzethez tartozónak sorolja magát. Ha a kilencvenes évek elején e vidéken a vegyes házasságok aránya elérte az 50%-ot, akkor a következtetést az asszimiláció magas foka szempontjából nem nehéz levonni.

A vegyes házasságok ily módon közvetlenül összefüggnek a már említett magyar nyelvi és kulturális értékek presztízsvesztésével is, hiszen ezekben a családokban – jelentős mértékben – a többségi nemzet nyelve és kultúrája lesz a meghatározó. E jelenséggel kapcsolatosan fontos hangsúlyozni, hogy a harmadik évezred küszöbén aligha lehet (jogi és érzelmi szempontból egyaránt még kevésbé szabad) korlátozni a vegyes házasságokat – főleg olyan területeken nem, ahol már relatív homogenitásról sem beszélhetünk –, ezért ezt a tényezőt, amely azonban a magyar nemzetiség nemzettudatának alakulása szempontjából negatívumként jelentkezik, objektív körülménynek kell tekinteni. A megoldást a két kultúra, a két nyelv egyenrangú létének a megteremtése jelenthetné, amire a muravidéki magyarságnak már aligha van – vagy csak nagyon kis mértékben – fizikai és szellemi ereje.

Ugyancsak ennek a populációnak, tehát a vegyes házasságokból származóknak, illetve a magyar értékrendszerrel egyre jobban eltávolodóknak „kedvez” a – már korábban közvetve említett – kétnyelvű oktatás is, amelynek szakmai és politikai helyénvalóságával e tanulmány keretében nem kívánunk széleskörűen foglalkozni. Azt azonban elmondhatjuk, hogy a bevezetésekor kitűzött vagy legalábbis meghirdetett célokat nem, vagy csak részben tudta beváltani. A probléma lényege manapság talán abból ered, hogy, amint már hangsúlyoztuk,

őszintén még mindig nem tudunk és nem is merünk szembenézni a valós nehézségekkel. Így – a tanintézmények és a pedagógusok döntő többségének valós erőfeszítései ellenére – nem tudunk túllépni a bűvös körön. A pozitív vonásokat tartalmazó differenciált nyelvoktatás magyar anyanyelvi csoportjaiba a szülők egyre kevesebb gyereket íratnak, ami a felső tagozatokban, majd a kétnyelvű középiskolában mindinkább a magyar nyelv rovására billenti a mérleg nyelvét. Egy biztos: a kétnyelvű oktatásnak a Muravidéken is lehet alternatívája, azonban a jelen helyzetben a muravidéki magyarság aligha folyamodhat más oktatási modellhez. Azonban a kétnyelvű oktatás megreformálása szükségszerű, amennyiben a magyar közösség csak egy kicsit is komolyan gondolja az anyanyelvi képzés fontosságát a gyermekek nevelése és személyiségfejlesztése terén. Annak módjáról, jellegéről már a kilencvenes években is sokat kellett volna elmélkedni, szakmai és egyéb eszmecsseréket szervezni. Sokkal kevésbé volt célszerű a reformindítványok helyénvalóságáról a legtöbbször az értelmetlenségbe fulladó vitákat folytatni. Még egy szempont azonban fontos: a muravidéki magyar pedagógustársadalomnak a modell megreformálásának az élére kell állnia. Ennek a jelenségnek azonban ez idáig – a problémák tényleges és teljes körű feltárását szempontként említve – nem voltunk a szemtanúi.

A NYELVI ÉS KULTURÁLIS PRESZTÍZSVESZTÉS TOVÁBBI OKAI, ZSÁKUTCÁI

Az eddig elmondottak függvényében hangsúlyozni kell, hogy a magyar lakosság körében *nőtt a közömbösség a törvényben példaértékűen szabályozott kétnyelvű ügyintézés és a magyar nyelvhasználat megvalósítását illetően*, aminek az lett a következménye, hogy a hiányosságok kiküszöbölésének az igénye – amiről már korábban szóltunk – egyre inkább feleslegessé, szükségszerűtlenné válik. *A nyelvi és kulturális presztízsvesztés a többségi nemzet felfogására is hatott.* Így a szlovénok is – sajnos hibás értelmezés és téves szempontok alapján – mindig kevesebb értelmét látják a magyar nyelv tanulásának. Egy-két szélsőséges – akár a kisebbség részéről tanúsított – megnyilvánulás, valamint hiányos helyzetismeret mellett *ebben a jelenségben kereshető a kétnyelvű oktatás ellen többször hangoztatott megnyilatkozások indítéka.* Ha objektívek akarunk lenni, akkor – tisztelet a néhány pozitív ellenpéldának – a kimondottan szlovén családból származó gyermekek esetében a kétnyelvű iskola jelenleg sem jelent többet az egynyelvű, magyar nyelvoktatással és némi történelmi-földrajzi ismerettel kiegészített szlovén tanintézménynél. Éppen ezért – úgy vélem – valamennyire mindenki számára hitelét veszített állapotról van szó, ami mindenképpen komoly figyelmet igényel.

A vallási életben is ellentmondásos a helyzet a magyar nyelv használata tekintetében. A római katolikus istentiszteleteknél ugyan még nem csökkent a magyar szentmisék száma, mert a templomba járó lakosság többsége még mindig az idősebb korosztályhoz tartozik (és ők még igényt tartanak a magyar misére), de a hittanoktatásnál már jelentős mértékben, a szlovénhoz képest legalább a felére csökkent a magyar tagozatok száma, ami pontosan tükrözi az előbb említett, fiatalabb (részben vegyes házasságokból kikerülő) nemzedék nemzeti hovatartozását, igényét. Még rosszabb a helyzet az egykori muraszombati járásban – a történelmi Vas megye területén (a mai Moravske Toplice-i, hodosi és šalovci községekben) –, ahol a magyar nemzetiségű evangélikus lakosságnak már csak elvétve adatik meg az anyanyelvén történő vallásgyakorlás. A református felekezetiéknél a helyzet ugyan valamennyivel jobb, de távolról sem véglegesen megoldott (jelenleg magyarországi lelkész látogatja időnként a gyülekezetet). Valamennyire pesszimista hangnemben fogalmazhatunk úgy is, hogy a magyar kisebbség megmaradási küzdelme egy célpont nélküli körforgalom (vagy zsákutca), egy bűvös kör jellegű világ, aminek annál több nehézségét észleljük, minél mélyebben bontjuk ki „mezítlen testünket”.

A muravidéki magyarság anyanyelven történő kommunikációja külön tanulmányt érdemelne. Ez alkalommal csupán annyit említünk, hogy a magyar nyelv helyzete tekintetében a kilencvenes években a stagnáció állapotát észleljük, ami némiképpen pozitív jelenség a korábbi évtizedek nyelvi torzulásaihoz viszonyítva. Ugyan a sajtós – hetési–göcséji–örségi – nyelvjárás erőteljes idegen (főleg szlovén, illetve délszláv) szavakkal bekövetkező felhígulása, valamint a köznyelvi szint elérésének az átlagosnál jóval nagyobb méretű mennyiségi korlátozottsága manapság is komoly gondot jelent, azonban a magyar értelmiség számának a növekedése és az irodalom terén elért eredmények a muravidéki magyarság anyanyelvét illetően mégis jelentős „ellensúlyt” képeznek.⁵

MI A HELYZET ÖNKORMÁNYZATONKÉNT, TELEPÜLÉSENKÉNT?

A magyar nemzettudat állapotát vizsgálva településtől településig eltérő helyzetről számolhatunk be. Némi általánosítások azonban megállapíthatók.

Mint azt már említettük, a goricskói falvak némelyikében a legnagyobb mértékben romlott a helyzet. A hatvanas–hetvenes években még a települések jelentős részében (például Domonkosfán) a lakosság abszolút többsége magyarnak vallotta magát, míg a kilencvenes évekre ez az arány mintegy 15%-kal csökkent. A jelenség azért sajtós, mert a két világháború között éppen ez a vidék volt az a muravidéki terület, ahol a magyar értékek, a magyarsághoz való

erőtéljes ragaszkodás – valószínűleg elsősorban az evangélikus papság magyar beállítottsága miatt – a térségben a legerősebb volt. A helyzet az ún. II. Jugoszláviában alapvetően megváltozott. A magyar papság hiánya (netán annak tudatos mellőzése), a közigazgatási és önkormányzati átszervezések (amelyek a magyarság megőrzését aligha tekintették szempontnak), a „testvériség–egység” jegyében jugoszlavizálódó folyamatnak teremtették meg a feltételeit. Ezt szolgálta az ötvenes évek végén bevezetett kétnyelvű oktatás is, valamint a vidék sajátos arculatának, primáris tevékenységstruktúrájának a megváltoztatása. Ugyanis az Osztrák–Magyar Monarchia idején a történelmi Vas vármegye délnyugati nyúlványaira az erdőgazdálkodás, a fafeldolgozás volt a jellemző, valamint a vidék földrajzi adottságainak megfelelő gyümölcsstermesztés és a sík vidéktől valamennyire eltérő földművelési forma. A sajátos életforma meghatározta az igen élénk háziipar jellegét, formáját is (fazekasság, fafeldolgozó műhelyek, kovácműhelyek stb.), amit azonban a II. világháború után teljes egészében vakvágányra helyeztek. A megváltoztatott körülmények közepette megkezdődött a határ menti települések elsorvadása, a lakosság szükségyszerű migrációja (részben Muraszombatba és a környékbeli városokba, részben Szlovénia más vidékeire és Ausztriába). Az összlakosság száma rohamosan visszaesett, annak keretében a magyarság számára nyitott 15–30%-kal csökkent a szlovén többségi nemzethez viszonyítva. A nyolcvanas évektől egyre jobban észlelhető, hogy a magyarság jelentős mértékben az idősebb korosztályhoz tartozik, miközben a fiatalabb nemzedék a többségi nemzethez tartozónak nyilvánítja magát. Az idősebb korosztály fokozatos kihalásával – egy-két évtizeden belül – az arány még inkább a magyarság rovására változhat meg.

A legújabb fejlemények az önkormányzatok átszervezésében talán néhány település esetében javíthatnak a helyzeten. Mindenekelőtt az új Hodosi Önkormányzat⁶ létrejöttére gondolunk, ahol Hodos és Kapornak települések bizonyára nagyobb mértékben érvényesíthetik a magyar nyelv egyenjogúságát az élet minden területén, hiszen az önkormányzati egységhez nem tartozik egynyelvű szlovén település. Az önkormányzat kicsinysege miatt bizonyára komoly nehézségekkel is találkozhat, azonban a magyar nemzettudat szempontjából mégiscsak reménykedni lehet. Ugyanez aligha mondható el a térség legnépesebb falva, Domonkosfa esetében, amely – még mindig jelentős mértékben magyarul beszélő faluként – egyedül maradt egy döntő többségében szlovénok lakta önkormányzatban. A formális kisebbségi jogok persze ott is adóttak, azonban a mindennapi gyakorlat bizonyára számos kellemetlen meglepetést rejtget, amit talán az ott élő magyarság közvetlenül nem is észlel. A Moravske Toplice-i önkormányzati egységhez tartozó magyarul beszélő falvak helyzete eltérő. A központtá alakított Pártosfalva egyre erőteljesebben szlovénesedik (ezt mutatják a népszámlálási adatok), és ugyanez tapasztalható Csekefa és Kisfalva esetében is. A határra

szorított Szerdahelyen nemzetiségi szempontból jobb a helyzet – és ez vonatkozik a zömében magyarlakta Szentlászlóra is –, azonban kérdéses, hogy a gazdasági és szociális tekintetben visszafejlődő település meg tud-e birkózni az „új idők kihívásaival”.

A magyar értékek (elsősorban a nyelvi sajátosságokra gondolunk) stagnálását az újonnan megalakult dobronaki önkormányzat centrumában, az egykori Dobronak mezővárosban is tapasztalhatjuk. Igaz, hogy a településen még mintegy 700–800 magyar él, azonban az asszimiláció jelei számos területen észlelhetők (turizmus, sport, bizonyos egyesületek stb.). Más a helyzet az ugyancsak az önkormányzathoz tartozó Zsitkóiban, ahol a kis falu lakossága erőteljesen ragaszkodik magyar nyelvi és kulturális értékeihez.

A történelmi Hetés néprajzi egység Szlovéniához tartozó falvaira még mindig jellemző, hogy a Muravidék „legmagyarabb” részeként tarthatjuk őket számon. Ez mindenekelőtt Göntérházára és Radamosra, valamint e néprajzi tájegységnek valamennyire a peremvidékére szoruló Bánutára mondható el, míg Kámaháza és az ugyancsak a peremterülethez sorolható Hídvég esetében már más mércét kell alkalmazni, hiszen ezekbe a falvakba a két világháború között nagyobb számban telepítettek be szlovénokat, ami sajátossá teszi a települések nemzetiségi struktúráját, életét.

Hasonló a helyzet a közvetlenül Lendva szomszédságában található falvakban is (ezt a területet szokás Lendva-vidéknek nevezni), például Hosszúfaluban, Petesházán, Csentében, Hármasmalomban (a két első esetében ugyancsak meghatározó volt az I. világháborút követő kolonizáció, míg a másik kettő esetében a hetvenes évektől spontán, magyarnak aligha mondható betelepedési hullám a jellemző), és valamennyire a Lendvahegy és Hosszúfaluhegy lakossága esetében is, habár a város feletti dombokon már az I. világháború előtt is nagyobb részt szlovén származású vincellérek éltek. A Lendvahegy legkeletibb települései, Pince és Völgyifalu – jellegüket tekintve – még magyarnak mondhatók, azonban ez már csak részben érvényes a magyar nyelvterület legnyugatibb településeire, a Lendva–Muraszombat országút mentén található Alsó- és Felsőlakosra, Gyertyánosra (az utóbbiban ugyancsak voltak a két világháború között jelentős betelepítések) és Kapcára, valamint a Mura mentén fekvő Kótra. Ezekben a falvakban persze még erősek a magyar nyelvi és kulturális értékek, kötődések, azonban a szlovénok számarányának növekedése is egyre erősebben jelentkezik.

Lendva város képe alaposan megváltozott. A századforduló időszakában abszolút magyar többséggel rendelkező város lakossága a kilencvenes évekre nagyon átalakult. A gazdasági migráció révén több hullámban történtek (nem csak szlovén) betelepítések, így a magyarság aránya a városban már alig haladja meg a 25%-ot. Ez kulturális tekintetben nagy problémát okoz, mert a magyar

történelmi és kulturális hagyományokra épülő városban manapság afféle identitáskeresés folyik. Az egyre zsugorodó s elöregedő magyar közösség ugyan erősen ragaszkodik hagyományaihoz és értékeihez, azonban ezzel számtalanszor a többségi nemzet érdekeivel szemben találja magát. A többségi nemzet viszont keresi gyökereit, azonban tényleges kulturális értékek és hagyományok nélkül rendkívül nehezen tud kibontakozni. Ezért sokszor olyan benyomása van az embernek, hogy ugyan a közösség – mindenkit beleértve – értékteremtést szeretne, azonban az egykori (értsd: magyar) csak részben kell, az új (multikulturális, illetve szlovén) pedig csak lassan lombosodik, mert a történelmi környezet, a kulturális milió számára az újabb „megnyilvánulások” idegenek. *Rendkívül fontos, hogy a muravidéki magyarság szellemi és kulturális központjában – mert Lendva minden nehézség ellenére még mindig az – a honos magyar értékek és hagyományok minden itt élő polgár számára elfogadhatók legyenek.* Ugyanis ez a város – és a vidék is – éppen a magyar jelleg révén válhat érdekessé és értékessé a szlovén államban, ugyanakkor – bizonyos szlovén értékekkel kiegészülve – Magyarország és a szélesebb földrajzi régió számára is specifikumot jelentene. Az ilyen milió talán a magyarság egyre gyorsabb térvesztése elé is gátat állítana, mert valamennyire hozzájárulna a magyar nyelvi és kulturális értékek presztízsének visszatéréséhez.

Muravidéknek a jugoszláv éraban kifejlesztett központja, *Muraszombat város esetében még rosszabb a helyzet.* Amint e tanulmány keretében már említettük, ez a település nem tartozik az ún. nemzetiségileg vegyesen lakott területhez. A magyar lakosság aránya ma már *alig lépi túl az 1%-ot.* Nem arról van szó, hogy Muraszombatban kell keresni a magyar közösség értékteremtésének és nemzettudat-zavarainak a problémáit, csupán arra kívánunk utalni, hogy mint ugyancsak *valamennyire történelmi magyar értékeket magán viselő város, ezt a sajátosságát a 21. század küszöbén valamennyire vállalhatná is.* Azonban *erről eddig alig beszélhettünk, és ez a már többször hangoztatott magyar nyelvi és kulturális értékek presztízsvesztéséhez a Muravidéken ugyancsak hozzájárult.*

Más összefüggésben hibának (afféle „öngólnak”) tekinthető, hogy *a kilencvenes évek közepén a magyar közösség legfelsőbb szervei formálisan is – tévesen a jogilag nem kizáró szlovén törvényekre hivatkozva – lemondtak a mintegy 150–200 főt számláló muraszombati magyar közösségről.* Így – mondhatjuk, hogy a magyar közösségen belül dúló politikai viták következményeként – *a muraszombati magyarság képviselőt nélkül maradt a muravidéki magyar közösség legfelsőbb testületében.* Ez azért probléma, mert az utolsó népszámlálás szerint *a muravidéki magyar lakosságnak legalább a 2%-a még mindig ebben a városban élt.*

A MŰVELŐDÉS SZEREPE A NEMZETI TUDAT ALAKÍTÁSÁBAN

A művelődés, azon belül a műkedelő tevékenység az a terület, ami a muravidéki magyarság körében még mindig eredményes. Fontos hangsúlyozni, hogy e téren a kilencvenes években is jelentős minőségi és mennyiségi növekedésnek lehettünk a szemtanúi. Ennek okait egyrészt abban kereshetjük, hogy a közösség tagjainak jelentős részében éppen ez a nemzeti tudattal való azonosulás hatékony kifejezőmódja. Magyarán: az emberek jelentős része – a család mellett – a művelődési egyesületekben éli meg a magyarságát. Másrészt, ezen a vidéken gazdag hagyománya van a műkedvelésnek, és az emberek szívesen választott időtöltése a művelődési tevékenységben való részvétel. Ugyancsak pozitív jelenségnek minősíthető, hogy a nyolcvanas évektől fokozatosan az eredeti magyar értékre-remtés⁷ és a hagyományörzés jelenti a műkedvelési tevékenység tartalmát. Ma már Muravidék magyarlakta területének legtöbb településén működik művelődési egyesület (számuk meghaladja a húszat), amelyek keretében a mintegy negyven műkedvelő csoport mintegy 90%-ában magyar jellegű, zömében hagyományörző tevékenységet művel. Legtömegesebben a népdalkörök működnek, azonban azokat már nagyon megközelíti a néptáncsoportok és hímzőszakkörök száma is. Jelentős viszont a cíterazenekarok, az alkalmi irodalmi és szavalócsoporthoz munkája is (az utóbbiak közül külön figyelmet érdemel a lendvai Versmondó Stúdió, amely tényleges nyelvapoló és irodalomközvetítő műhellyé fejlődött ki), valamint a mennyiségileg ugyan valamennyire visszaeső, de több produkcióval kimagasló teljesítményt nyújtó amatőr színekörök tevékenysége. Elégedettek ugyan nem lehetünk, de némi előrelépést mégis jelent, hogy jelenleg néhány muravidéki magyar szakemberrel is rendelkezünk, és nagy számban vannak azok a csoport- és egyesületvezetők, akiknek szervező- és toborzó munkája nélkül aligha beszélhetnénk eredményről, valamint arról, hogy a muravidéki magyarságnak mintegy 4–5%-a aktívan bekapcsolódik a műkedvelő tevékenységbe. Ez az arány mindenképpen említésre méltó.

A kilencvenes évek fontos eredménye a – szervezetileg és tevékenységükben – önálló magyar szakintézmények létrejötte. Szervezetileg és tartalmát illetően teljesen önállóan működik a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet a kultúra, a hagyományörzés, a magyar könyvkiadás és bizonyos fokú tudományos jellegű tevékenység terén, valamint a Magyar Nemzetiségi Tájékoztató Intézet az írott sajtó felkarolását illetően.

Tevékenységét tekintve – még ha formálisan a szlovén rádió- és televízióhálózat keretében is működnek (ami több, főleg műszaki szempontból előnyösnek tekinthető) – teljesen autonóm az elektronikus média, tehát a Muravidéki Magyar Rádió és Magyar TV Műsorok Szerkesztősége.

Az intézményalapítás fontos feltétele volt a pénzügyi háttér biztosítása, aminek jelentős része a szlovén állami költségvetésre hárul. Teljes elégedettségéről persze e tekintetben se beszélhetünk – hiszen számos fontos kérdés erőteljesebb támogatást igényel –, azonban kétségtelenül igaz, hogy e téren valamennyire stabilizálódott a helyzet. Ami azonban még megoldásra vár, az a nemzetiségi „közgyűjteményi” hálózat kiépítése, amit ez idáig nem sikerült rendezni. Vitathatatlannal fontos kérdésről van szó, hiszen a helytörténeti, néprajzi értékeink és a sajátos magyar folklórhagyományok feldolgozása csakis önálló múzeum keretében képzelhető el. Ugyanez vonatkozik a könyvtárakra is, mert a jelenlegi szervezethez ott sem kielégítő. Mivel nem nagy változásokról lenne szó, ezért valamennyire érthetetlen az illetékes állami szervek és szakintézmények passzivitása.

Végezetül fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a muravidéki magyarságra a kilencvenes években az ellentmondásosság a jellemző. A lélekszámát illetően igencsak megfogyott közösség kisebbségi jogvédelme (mint formális állapot) nincs összhangban jogai gyakorlati megvalósításával (tényleges helyzet). Az ellentmondásosság kizárólag a többség és a kisebbség őszinte párbeszéde, valamint a muravidéki magyarság programszerű, jól végiggondolt és belsőleg egyeztetett stratégiája alapján valósulhat meg. A kilencvenes évek végén még mindkettő várat magára.

Az elmondottaktól függetlenül hangsúlyozhatjuk, hogy – az asszimiláció magas foka ellenére – a kilencvenes évek közepére „kitermelődött” egy már meghatározónak számító értelmiségi réteg, ami a nemzettudat-torzulások legfontosabb kiküszöbölője lehet. Végezetül elmondhatjuk, hogy – a fenti megállapítások és feltételezések mellett – a muravidéki magyarság megmaradását azonban a kedvező nemzetközi és államközi viszonyok segíthetik előre, illetve biztosíthatják ahhoz a szükségszerű objektív feltételt (az EU-csatlakozás utáni szabad szellemi és gazdasági áramlatok), ami a kisebbség és a többség számára egyaránt felértékelheti a térségben hagyományos magyar kulturális és nyelvi értékek presztízsét.

IRODALOM

- Bence Lajos: *Írott szóval a megmaradásért*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, Hazánk Könyvkiadó, Győr, 1994
- Székely András Bertalan: *A Rábától a Muráig*. Budapest, 1992
- Bokor József–Gutmann Miklós: *A muravidéki magyarság anyanyelvéért*. Szombathely–Maribor, 1999
- Göncz László: Gondolatok a muravidéki magyar értelmiség szerepéről. *Naptár*, 1996 (62–67. old.), Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet

- Göncz László: A muravidéki magyarság általános helyzete. *Naptár*, 1994 (32–41. old.), MNMI
- Bence Lajos: A megmaradás esélyei a Muravidéken. *Naptár*, 1994 (41–55. old.), MNMI
- Varga József: A magyarságtudat alakulása a többnyelvű környezetben. *Naptár*, 1992 (108–112. old.), MNMI
- Göncz László: A magyarok fogatkozása a Muravidéken. *Muratáj*, 1992/1. (51–55. old.), MNMI
- Szabó Ildikó: Szocializációs folyamatok a muravidéki magyarok körében. *Regio*, 1994/1. (128–145. old.)
- Göncz László: A magyar nyelv helyzete és a nyelvművelés tendenciái a Muravidéken. *A XXV. Kazinczy Napok '94 tanulmánykötete*. Madách Posonium, 1995
- Göncz László: A muravidéki magyarság önálló szervezettsége. *Vasi Szemle*, 95/3. (405–411. old.)
- Göncz László: Anyanyelvművelés, anyanyelvápolás a Muravidéken. *Somogy XXIII. évfolyam*, 1995. márc.–ápr./2. (128–130. old.)
- Göncz László: Magyarok a Muravidéken. *Európai Utas*, 1995/4. (24–27. old.)
- Göncz László: Magyarok a Muravidéken és a közösség nemzeti tudatának alakulása 1920 után. In: *Ljudje od Muri – Népek a Mura mentén . . .* Pokrajinski Muzej Murska Sobota – Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg, 1996 (239–247. old.)
- Göncz László: Gondolatok az önazonosság, a nemzeti tudat és az irodalom összefüggéseiről. *Muratáj*, 96/2. (35–44. old.)
- Göncz László: Korok, kultúrák párbeszéde a Muravidéken. *Muratáj*, 97/1. (88–93. old.)
- Göncz László: Madžarska manjšina v Republiki Sloveniji in nivo strpnosti slovenske vecine do nje. In: *Strpnost do manjšin* (tanulmánykötet). Pedagoška fakulteta Maribor és Inter-kulturo, Maribor, 1997 (79–88. old.)

JEGYZETEK

- 1 A „nemzetiségileg vegyesen lakott terület” a szlovén alkotmányban használt megjelölése annak a területnek, amely 1920 előtt több mint 90%-ban (voltak települések, ahol 96–98%-ban) magyarok által lakott vidék volt. Szokás használni a „magyarlakta vidék” kifejezést is, habár ma már az sem felel meg a valóságnak, mert néhány település esetében a magyarság számaránya 60–70% alá esett (Lendva esetében a hivatalos statisztika szerint a magyarság már csak a városka lakosságának mintegy 27–30%-át teszi ki).
- 2 Muraszombatban a két világháború között még jelentős, a lakosságnak mintegy 20–25%-át kitevő magyar nemzetiségű lakosság élt. A II. világháborút követő időszakban azonban a helyzet fokozatosan megváltozott, így ma már a város összlakosságának csupán 1–2%-a nyilvánítja magát magyar nemzetiségűnek. Amikor a hetvenes években először hivatalosan megfogalmazták a fentebb említett „nemzetiségileg ve-

- gyesen lakott terület” fogalmat, és meghatározták annak területét, Muraszombatot már nem sorolták ahhoz.
- 3 Szlovénia területén 1981-ben 9496 magyar nemzetiségű polgárt írtak össze, tíz évvel később, az 1991-es népszámlálás már csak 8503 magyart tart hivatalosan számon.
 - 4 Az értékrendszerváltás alatt azt kell érteni, hogy az ötvenes évektől folyamatosan a muravidéki magyarság egyre erőteljesebben a Szlovéniában honos életmódot, munka- és viselkedési szokásokat, ízlést, építkezési sajátosságokat stb. tette a magáévá a magyarral, illetve a magyarországgal szemben. Ennek fő okát abban kereshetjük, hogy míg a két világháború közötti magyar nemzedék kitartott eredeti, a történelmi Magyarországról magával hozott értékei mellett, és nem az alkalmazkodásban, hanem egy esetleges, a trianoni békeszerződést korrigáló jóvátételben kereste a muravidéki magyarság érdekeit, a II. világháború után a helyzet e tekintetben gyökeresen megváltozott. Főleg az ún. „vasfüggöny időszak” beálltával a kis létszámú muravidéki magyarság – a többségi nemzet nyomása által serkentve – elveszítette annak reményét, hogy szülőföldje a közelebbi vagy távolabbi időszakban az anyaországhoz tartozhat, így a fiatal nemzedékeket már abban a tudatban nevelte, készítette fel az életre, hogy a többségi nemzet által kialakított értékrendszernek feleljenek meg. A folyamatot csak „megkönnyítette”, hogy Szlovénia gazdaságilag fejlettebb volt, mint az anyaország, és Magyarország akkori elmarasztaló megítélése jugoszláv szempontból is meghatározónak tekinthető.
 - 5 A muravidéki magyar irodalom keretében minden évben 2–3 szépirodalmi mű megjelenik. Fontos azonban a helytörténetírás, a szociográfia és egyéb tudományterületek kérdéskörében megjelenő írások említése is. A kilencvenes években évente a muravidéki magyarság mintegy 8–10 különböző jellegű kiadványt jelentetett meg.
 - 6 A szlovéniai magyarság az önkormányzati egység megnevezésre a magyar nyelvhasználatban még mindig a „község” kifejezést használja, ami főleg Magyarországon megtévesztő lehet, azért ez alkalommal inkább az „önkormányzat” megnevezést használjuk.
 - 7 Eredeti értékteremtés alatt ebben az összefüggésben azt értjük, hogy a magyar néptánc, népzene, irodalom stb. tényleges formáit karolják fel egyesületeink. A hatvanas–hetvenes években ugyanis divatban volt – a hatalom által is erőteljesen támogatott – szlovén és egyéb jugoszláv kulturális értékek magyarra fordított vagy átalakított változatának a művelése, ami vitathatatlanul a nemzeti tudat torzulásait „eredményezte”.

NŐI SORSOK MODERN REGÉNYEKBEN

V A R G A I S T V Á N

A nőirodalom a modern irodalom alapfogalmai közé tartozik. Ennek az alapfogalomnak története van, és ez rányomja bélyegét értelmezésére. Tudniillik az idők folyamán a nőirodalomnak két változata alakult ki. Az első változatot, amely időrendileg jóval korábban jelentkezett, férfiak és nők egyaránt írták, méghozzá az olvasók egy csoportja számára: nőknek. Erre a változatra az volt (és ma is) az a jellemző, hogy határos a triviális irodalommal, sok szempontból didaktikus beállítottságú, mivel a női olvasókat arra nevelte, hogy elfogadják a fennálló, patriarchális társadalmi viszonyokat. Épp ezért központjában a család, a gyermeknevelés, egyáltalában a magánélet érzelmi szférája áll. A nőirodalom második változata későbbi eredetű, szerzői szinte mindig nők, és ellentétben az első változat művelőivel, nagyon is kritikusan viszonyulnak a korabeli társadalmi valósághoz. Központi témájuk a nők hátrányos társadalmi helyzetének feltérképezése és megszüntetése. Ez a változat nem triviális, legtöbbször esztétikai-művészi szándékkal íródik. Tehát végeredményben a nőirodalomnak két, egymással ellentmondásban álló változata létezik ma is, de mindez, azaz a két változat kialakulása szoros kapcsolatban van a nők társadalmi helyzetének alakulásával az utóbbi százötven év folyamán. A kezdetben a női írók többek között azért sem viszonyulhattak kritikusan a társadalmi valósághoz, mivel nem rendelkeztek társadalmi tapasztalattal. A kritikus nőirodalom a nő szocializálódásának nyilvánvaló eredménye. Nem véletlen, hogy az első ilyen női írók ugyanakkor vezető szerepet is betöltöttek a nőmozgalmakban. Azért írtak regényt, hogy a nők társadalmi helyzetéről kialakult nézeteiket szépirodalmilag is megfogalmazzák. A társadalom elég hamar befogadta őket, hiszen aránylag korán irodalmi Nobel-díjjal „honorálta” írásművészetüket. Selma Lagerlöf 1909-ben, Grazia Deledda 1926-ban és

Sigrid Undset 1928-ban részesült ebben az elismerésben. Ki kell hangsúlyozni, hogy a mai nőirodalomban még mindig létezik a fentiekben vázolt kettősség: a triviális (kritikátlan) és a művészi igényességű (kritikus) változat.

E sorok írója a fentiekben vázolt ismeretek birtokában véletlenszerűen olvasott az utóbbi időben három olyan modern szerző modern regényét, amelyek felkeltették figyelmét. Olvasásuk azonban nemcsak ezért jelentett élményt: autonóm művészi alkotásokról van szó.

A norvég Jostein Gaarder *Sofie világa* című filozófiatörténeti regényével lett világhírű. Úgy tűnik, továbbra is ezt a különös műfajt kedveli, mert a *Vita brevis* is, többek között, filozófiai töltésű alkotás. Az író ez alkalommal egy kerettörténetet agyalt ki, amely korántsem hat meggyőzően, és szinte hanyagolható. A könyv nélküle is megáll a saját lábán. Tulajdonképpen tíz levelet tartalmaz, amelyek szerzője egy tudós asszony, Floria, Szent Ágoston korábbi élettársa. A levelek írása időpontjában Ágoston már Hippo város püspöke, már megírta vallomásait, és azokat olvasva, mintegy azokra reagálva, Floria tollat ragad, és megírja neki, hogyan is látta ő kettőjük kapcsolatának alakulását. Ágoston 387-ben szakított Floriával, és a levelek írására tizenöt évvel utána kerül sor. A leveleket olvasva megismerhetjük időrendi sorrendben elmondva Ágoston és Floria történetét, de a könyv ettől jóval több. Gaarder értelmezésében két világnézet ütközéséről van szó, és minden során érezhetők, hogy ő melyik mellett áll ki. Floria szerint Ágoston elveszett a teológusok, a filozófia útvesztőjében, az ösztönös érzéseket bűnösnek tartja, hisz a túlvilági életben érzéseitől meg akar szabadulni, legfőbb életelve az önmegtartóztatás. Ezért is taszítja el magától Floriát, aki leszögezi: Ágoston tulajdonképpen megszűnt szeretni. Floria igazi nagy ellenfele Isten. „Istennek leginkább tetsző, ha egy férfi megtartóztatja magát. Ilyen Istenben én nem hiszek”, mondja egy levelében. Ezt a gondolatot így folytatja: „Nem hihetek olyan Istenben, aki emberáldozatot követel. Olyan Istenben, aki egy asszony tönkretételével váltja meg egy férfi lelki üdvét.” Ágoston arcába vágja: „Szerintem csak az öntelt ember veti el magától a földi életet s az összes földi gyönyöröket egy olyan lény kedvéért, aki talán nem több egy elvont fogalomnál.” De Floria nemcsak bírál, hanem több helyen is, önmagát gyakorta ismételve, azt is kifejti, miben látja ő az élet értelmét. Értelmezésében „először élni kell, és csak azután, de csak azután filozofálni”, mert „oly rövid az élet, nagyon rövid. De itt és most élünk, és lehet, hogy csak itt és csak most”. A teljes életnek vállalása természetesen olyan vonása Floriának, amely egyértelműen biztosítja az olvasó rokonszenvét, megértését, és azon túl láthatatlan támogatását.

Gaarder regényének tehát úgymond eszmei üzenete van, és ennek regénybeli megtestesítője Floria. A történet természetesen fiktív, Ágoston asszonyáról nem tudunk szinte semmit. Az író sokat tett annak érdekében, hogy Floria

„feltámasztása” hiteles legyen, hogy az olvasó „befogadja”. Ez azonban nem sikerült neki teljességgel. Könyve elsősorban Szent Ágoston vallomásainak idézése, ezek az idézetek teszik ki a könyv felét, a többi Floria kommentárja. A *Vita brevis* sok szempontból ügyesen megszerkesztett, idézetekből összerakott traktátum, két életelv ütköztetése. Az író szerint a humánus életelv megtestesítője egy nő, aki elutasítja a keresztény hitet, mert az elrabolta tőle azt, akit szeretett. Az egyszerű és kísérletezési kedvtől mentes írásmód, amikor is az író szigorúan egy témára összpontosít mindenféle kitérőt kerülve, vonzóvá teszi a könyvet az átlagolvasó számára. Megállapítható, hogy elég gyakoriak benne a gondolati ismétlődések, mintha kissé didaktikussá vált volna a könyv. Ugyanakkor remekül tömörített, de van benne melodramái is. Egy régi szerelmi történet, amely a maga módján modernnek hat.

Afrikai nő a mesélő hőse Le Clézio *Aranyhalacska* című regényének is. Ő azonban Afrika nyugati partjairól származik. Fekete bőrű és muzulmán. Laila történetének tulajdonképpen egyetlen jelen idejű pontja van: visszatér származási helyére, egy kicsi és sovány asszony mellé ül. „Tudtam, hogy utam végére értem. Itt volt az a hely, sehol másutt.” Az a hely, ahonnan vagy tizenöt éve elindult mondhatni világ körüli útjára. Nem önszántából, hanem mások kényszerítették rá. „Hat- vagy hétéves koromban elrabolnak. Már nem emlékszem egész pontosan rá, mert kicsi voltam, és ami azután történt velem, jórészt eltörölte az emlékémet.” Azon, hogy Le Clézio Laila regényét megírta, nem kell csodálkozni, mivel úgy tűnik, szereti az egzotikus tájakat és témákat. Afrikában játszódik le mondjuk *Onitsha* című regénye is. Nos, Laila életútja valóságos kalandsorozat. Ide-oda vetődik már Afrikában, és ez a hányódás Franciaországban folytatódik, hogy aztán Amerika legyen az utolsó állomás hazalátogatása előtt. Laila magányos lény, aki nem fél az élettől, vállalja annak veszélyeit, és valahogy mindig kivágja magát. Életének alakulása félig-meddig sikertörténet, hiszen bizonyos körökben ismert énekesnő válik belőle, aki a modern élet ritmusát egyéni módon vegyíti őseitől örökölt dallamokkal. De a sikertörténeten túl van a regénynek egy másik, jóval mélyebb rétege. Ez pedig Laila viszonyulása az őt körülvevő emberekhez, férfiakhoz és nőkhez egyaránt. Mert életútja tulajdonképpen azt igyekszik szemléltetni, hogy a kis, védtelen, szinte félig-meddig rabszolgából végül is egy önálló, a saját sorsát irányítani akaró és képes ember lesz. Talán azt mondhatnánk, hogy az *Aranyhalacska* a kiszolgáltatottság lerázásának regénye. Mert bárkivel, de azért van kivétel is, kerül össze Laila, az ki akarja őt használni, senki sem kezeli őt egyenrangú lényként. Gyerekkorában cseléd, amikor pedig felcseperedik, szinte mindenki szexuálisan akarja kihasználni. Laila a tizenöt év folyamán a legkülönbözőbb emberfélékkel találja magát szemben, és keserűen tapasztalja kiszolgáltatottságát. Ahogyan a regény mottója állítja: „Mert e világban annyi

hurkot s hálót vetnek ki rád.” Mindezeket a hurkokat és hálókat Laila felismeri, és ügyesen elkerüli. Épp ezért az *Aranyhalacska* nem arra sikerült, amire szerzője talán tervezte: egy enyhén dokumentáris beütésű, realista regénynek. A kalandorozat néha didaktikus jellegű, az élmények töménysége csinálnak hat. Meseszerű talán a Lailát kísérő szerencse is, az, hogy bármilyen nagy a veszély vagy a kísértés, mindig elkerüli azt, és újabb tapasztalatokat szerevezve szinte érintetlenül, sőt: érzésekben, felismerésekben gazdagodva folytatja életét. Ha ebből a szemszögből szemléljük a regényt, az nem sokkal több egy ügyesen megírt lektúrnél. Kétségtelen, hogy az írónak jó hangulatteremtő képessége van, de a melodráma iránti vonzalma gyakran eluralkodik rajta. Egyébként ami az írásmódot illeti, igencsak hagyományos könyvvel állunk szemben. Világosan szerkesztett, egyszerűen áttekinthető, rendszerint rövid mondatok áradnak felénk a könyvből, azaz az *Aranyhalacska* könnyen megközelíthető és befogadható regény. Fogyatékoságai ellenére sok szempontból újszerű könyv: európai író kísérel meg azonosulni egy mai afrikai nővel. Ez a kísérlet valójában merész és figyelemre méltó.

Bridget Jones Londonban élő kortársunk, harmincéves hajadon. Újévkor elhatározza, s teszik ezt gyakran mások is, új életet kezd el élni. Lejegyzí, mit fog, és mit nem fog tenni, mik a céljai, röviden: rendbe hozza életét. Azt is elhatározza, hogy a vele történeteket szorgalmasan lejegyzí, azaz naplót fog vezetni. Az ismeretlen Helen Fielding álnaplója, mint könyv nagy sikert aratott aztán három évvel ezelőtt elsősorban az angol nyelvterületen. Könyve népszerű olvasmánnyá vált, talán hangvétele és időszzerűsége miatt. Az átlagnő életéről Helen Fielding úgymond egy az egyben ír, könyve sok szempontból kuszának és rendezetlennek tűnik, talán azért, mert túlságosan is spontán akár lenni. Bridget Jones tipikus mai nő: a nagyvilág eseményei egyáltalában nem érdeklik, az őt körülvevő kisvilág annál jobban, mert életcélja talán épp az lenne, hogy abban megtalálja helyét, harmonikus kapcsolatban legyen azzal. Végeredményben „nagy” eseményekről nem olvashatunk naplóját olvasva, viszont sokat megtudunk intim lelki életéről, szüleiről és barátnőiről, futó szerelmi és szexuális kalandjairól. Zűrzavaros élete az év végén úgy tűnik, csendes révbe jut, talán megleli élettársát. Milyennek ismerjük meg a jegyzetelő nőt? Nos, Bridget Jones rendkívül összetett jellem: egyszerre hiú és őszinte, fecsegő és magába zárkózó, szüleit tisztelő és elítélő, végtelenül ügyetlen a háztartásban, szórakozott, igyekvő stb., de elsősorban rendkívül hiszékeny. Kétségbeesetten akar érvényesülni, de vállalkozásai rendre sikertelenek. Bridget Jones léptenyomon pórul jár, de keljfeljancsi módjára mindig feltámad. Botladozásai némileg emlékeztetnek Woody Allen nagyvárosi hőseire. Hiszen a vele történetek megmosolyogtatják az olvasót, annál is inkább, mivel az egész könyv a tömény komikum elővarázsolásának a jegyében készült. Komikus Bridget

Jones lejegyzéseinek nyelvezete, annak metaforái, csattanói. Egyáltalában az egész könyv emlékeztet az amerikai filmek egy válfajára, amit készítői komikusnak neveznek. Az amerikai filmmérce szerint a komikussal védjegyzett alkotást nézve a nézőnek állandóan kacagnia, a legrosszabb esetben mosolyognia kell. Minden jelenetnek egy nagy poénnel kell zárulnia, a jópofa mesélő minden mondatának mulatságosnak kell lennie. Ebből a műfajból menesztetni kell az élet árnyait (esetleg megjelenhetnek, de komikusan elmarasztalva), poént poénre kell halmozni. Így lett a Bridget Jones vezette naplóból egy gyakran börleszkszerű, erőltetetten jópofáskodó iromány, amelyről kiderül, hogy természetessége és spontaneitása nagyon is csinált. Az erőltetett komikum nagyon hamar fárasztóvá válik. Valahogy az az a benyomásunk, hogy Bridget Jones élete igenis jó regénytéma, de nem ilyen formában. A rengeteg poéncélzás néha természetesen találatokkal jár, de egészében a könyv nem tud „elvarázsolni” bennünket. Nem mondható az, hogy teljes mértékben kommersz kiadvány, de vannak benne annak elemei is. Ennek ismeretében nem lenne meglepő, ha filmet készítenének belőle. A dramatizálás nem is lenne nehéz, mert a mű alapállása és hangvétele már eleve kielégíti a „komikus” film követelményeit. A könyvben talán a legmegragadóbb az a derűlátás, amely belőle feltétlenül árad. Ez az optimizmus az, amely vonzóvá teszi a könyvet, és türelmessé az igényesebb olvasót.

A fentiekben felvázolt felosztási sémát (bár annak vannak bízvást átmeneti altípusai) szem előtt tartva, úgy tűnik, hálátlan lenne nagyon is leegyszerűsítve osztályozni. Kétségtelen azonban, hogy Flóra és Laila a lázadó nők csoportjába tartoznak, megteremtőik (Gaarder és Le Clézio) pedig a kritikus, művészi irodalom hirdetői, míg Bridget Jones inkább beilleszkedő típus, szerzője (Fielding) pedig nagyon is hajlik a triviális irodalom művelésére. Mindhárom műnek közös vonása, hogy képtelen hiteles világot teremteni, azaz egy olyan regénybeli valóságot, amelyet az olvasó befogad, attól függetlenül, hogy az fikció. Gaarder túl nagy tudálékossággal didaktikusan, Le Clézio túl mesészerűen, míg Fielding túl egyoldalúan („minden komikus”) építi fel regénybeli világát. Végeredményben művészileg nem kimagasló értékeket hordoznak magukban ezek a könyvek. Inkább egy műfaj, a nőirodalom folyamatosságát biztosítják, és figyelmeztetnek bennünket arra, hogy a nőprobléma még korántsem megoldott időszzerű társadalmi gond.

Források: Jostein Gaarder: *Vita breve*. Fordította: Bernáth István. Park Könyvkiadó, Budapest, 1988; J. M. G. Le Clézio: *Aranyhalacska*. Fordította: Kamocsay Ildikó. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998; Helen Fielding: *Bridget Jones naplója*. Fordította: Sóvágy Katalin. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999

IRODALMI MÚZEUM

AZ IFJÚSÁGI HÍD (1950 ÁPRILISA) JUBILÁL

ÖTVEN ÉVE

B O R D Á S G Y Ö Z Ö

Pontosan fél évszázada jelent meg az azóta áprilisi *Híd*ként emlegetett folyóiratszámunk, amelynek bevezetőjében B. Szabó György már a címben is így fogalmazott: az új nemzedék hangja. S valóban ebben a folyóiratszámban az akkori új nemzedék költői, novellistái, kritikusai szólaltak meg – szám szerint tizenhatan – Bori Imrétől kezdve Fehér Ferencen, Major Nándoron és Németh Istvánon keresztül Tomán Lászlóig, s méltán tükrözte is ez a szám szerkesztőjének a véleményét, miszerint „a fiatalok irodalmi tevékenységének mai képét, jelenlegi eredményeit és sajátosságait, tehát pillanatnyi helyzetét mutatja be, rögzíti”.

Hogy ennek az új nemzedéknek szentelt szám aztán évekre szóló vihart kavart, de mert áttörést jelentett nemcsak a nemzedéki síkon, hanem az irodalomfelfogás tekintetében is, s mert innentől kell gyökereztetnünk irodalmunk, ha nem is a mai, de mondjuk az ötvenes évek modernségét – mert a Symposium-nemzedék csak a hatvanas évek első felében lép föl –, talán nem árt az évforduló kapcsán rávilágítani azokra a társadalmi és irodalmi mozgásokra, amelyek megelőzték e korszakválasztó *Híd*-szám megjelenését.

Ma már teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy Sinkó Ervin első háború utáni, 1950 tavaszán tett vajdasági körútjának, és ezen belül újvidéki találkozásának az írókkal és társadalmi dolgozókkal, rendkívül komoly irodalompolitikai jelentősége volt. Elsősorban irodalmunk további alakulása szempontjából. Rajta keresztül kezdtek a jugoszláviai magyar irodalomban is visszhangozni a második írókongresszus üzenetei, és látogatásától kell számítanunk a szocialista realizmus felszámolásának fokozatos beindulását, az irodalomról esztétikai kategóriában való gondolkodás kezdeteit és azt az átállást a Hídnál, amely mozgalmi jellegét lassan-lassan az irodalminak és kritikainak adja át.

Bár az elmúlt egy-két évtizedben irodalomtörténet-írásunk megnyugtató módon tisztázta háború utáni irodalmunk kibontakozásának főbb kérdéseit, úgy érezzük, mintha Sinkó említett látogatása nem kapott volna kellő nyomatékot. Az áprilisi *Híd* néven ismert, lapunk történetében jelentős fordulatot hozó számnak lassan kötetnyi irodalma lesz, de megjelenésének háttere, s nem utolsósorban a számot követő vitának története, eredményei s következményei mintha kissé még ma is homályban lennének.

Irodalminak nevezett viták már 1948-tól voltak, sőt maga a *Híd* is kezdeményezte őket, de – ezeknek a vitáknak a cégtáblájára elsősorban azok a politikai elvek voltak kiírva, amelyeket az 1945 októberében, négyévi kényszer-szünet után újrainduló folyóirat programcikke így határoz meg: „Mi más programja lehet az új Hídnek az új Jugoszláviában, mint a legharcosabb és a legkövetkezetesebb demokrácia: népuralmunk erősítése, Népfrentünk kiépítése, a reakció elleni kíméletlen küzdelem . . .” A *Híd* tehát újraindulásakor, háború előtti hagyományához híven, mozgalmi orgánum elsősorban, azzal a jelentős különbséggel, hogy figyelme most már a vívmányok megvédésére irányul. Csupán egy-két példa: Az 1947-ben megjelent első háború utáni jugoszláviai magyar írói antológia, a *Téglák, barázdák* Híd-béli kritikusa, Kek Zsigmond azt tartja a kötet legfőbb erényének, hogy az írókat „ma már eszmei közösség, közös út fűzi össze”. Gál költészetét az dicséri, hogy „kételytelen s lendületes lelkesedés”, Szirmai „érdeme” pedig, hogy „a régi zilált társadalom múltán, hangja egy kicsit közelebb került a világosodó társadalomhoz” (mellesleg Szirmainak itt közölt *A vén mesemondó* című novellája még 1929-ben íródott – megj. B. Gy.). Thurzó szelíd lírája is „a felszabadulás óta bontakozott ki”, míg Laták költészete „első versétől fogva a vajdasági proletariátus hangja”. Igazságtalanok lennének, ha nem említenénk azonnal azt is, hogy látja a kritikus a „fáradt közhelyeket és szólamokat”, és a hiányzó „komoly emberi hangot” is. Majtényi például „nem mély problematikájú”, Sinkó pedig „több tudást, kulturáltságot, pszichológiát sürít elbeszélésébe, mint írásművészetet”. Sorolhatnánk ezeket a példákat, de nem ez a célunk. Csupán érzékeltetni a negyvenes évek szemléletét, azt, hogy mindenekfölött álló volt a mozgalom. Maga Kek Zsigmond is sürgeti ugyan a bírálat műfajának megteremtését, megadva hozzá a receptet is: „az alkotólázhoz a büszke építéshez méltó bátor bírálatot, proletármértéket a proletár-művekhez, reális szocialista mértéket a születő szocialista realizmushoz”. A tény, hogy a *Téglák, barázdák* kritikusa határozottan elutasítja Szenteleky táj-lélektani egységet kereső egykori antológiájának elvét, s helyébe csupán szólamokat kínál, bizonyíték, hogy az új helyzetben csak a cselekvés szükségességét érzik, de irányát még nem. Az 1948. évfolyam első számában Lévy Endre értekezik irodalmunk kérdéseiről, aki felrója íróinknak, hogy élményanyaguk csupán a földreform, az államosítás és a szövetségi élet, de ugyanakkor cserébe „csak az új embert, akinek élete már

nem szánelmas vergődés, nem is csupa üres vágyakozás, hanem céltudatos munka” tudta kínálni.

A negyvenes évek *Hídja* tehát erősen agitatív és népművelő feladatokat vállaló. S ebben semmi meglepő sincs, hiszen az újjáépítés az irodalomnál fontosabb, sürgősebb feladatokat diktált, nem is beszélve arról, milyen megpróbáltatások elé állította társadalmunkat a tájékoztató irodás időszak. Ha a *Híd* negyvenes éveinek szépirodalmi, s ezen belül prózai anyagát alapos kritikai elemzés alá vennénk, bizony azt kellene megállapítanunk, hogy egy-két Herceg- és Majtényi-novellán kívül más maradandó szöveget nem termett. Az okot nyilván abban kell keresni, hogy a megváltozott körülmények és viszonyok között az írók zsákutcába jutottak. A cél, amiért a háború előtti életüket, a szó szoros értelmében is, kockára téve harcoltak, most megvalósulva ott feküdt a tenyerükön. S mit kezdeni vele? Ebben a zsákutcában görcsösen megragadták a beszélgetést kínáló témát, de szinte valamennyi irodalmi jellegű szöveg megrekedt a felszínes kulákgyalázásban. A fekete-fehér ábrázolásmód igazat adunk, aki e kor irodalmáról a következőket írja: „Köztudomású, hogy a felszabadulást követő években majdnem virágba borult irodalmunkban a valóságos dilettantizmus fája: aggasztó vákuum keletkezett, s ennek okát abban kell keresnünk, hogy az újra megszólaló írók pontosan ott folytatták útjukat, ahol a háború elgáncsolta őket. Az ún. szociális irodalom képviselői mind nagyobb hévvel tárják fel a jórészt vulgáris materialista világnézetben alapuló élményanyagot, amelyből a régi Jugoszláviában csak morzsákat szórhattak el, de közben nem veszik észre, szituációjuk és szerepük lényegesen megváltozott. A két háború között kétségekívül fontos szerepet játszott egy-egy művük, hisz a maga módján erősítette a pozitív társadalmi törekvéseket, s emellett gyakran esztétikailag is jobb volt a megfáradt, önnön seibeiben vájkáló, lejárattott eszközökkel építkező polgári irodalomnál” (*Tíz év után*, 156. l.).

A szocrealizmus megszabta kötelekek és a kor „politikai diktátuma” ebben az időben sok gondot, sőt visszahúzó erőt jelentenek. Szirmai Károly például évekig képtelen volt újrakezdeni, mert megítélése szerint írói világa és az akkori irodalmi szerkesztők „ízlése” nemigen találkozhatott egymással, s majd csak az ötvenes években, saját bevallása szerint Andrićnak és Krležának a második írókongresszuson elhangzott felszólalása, valamint Mladen Leskovacnak ugyancsak itt elhangzott értékelése a kisebbségi irodalmakról, s nem utolsósorban Sinkó újvidéki látogatásának visszhangja adja ismét kezébe a tollat. Állításunkat látszik igazolni Olajos Mihály egykori szerkesztő nyilatkozata is, aki harmincöt év távlatából, s nem kisfokú önkritikával mondja, miszerint: „Sok töprengésünkbe került egy-egy mű elbírálása, s nem állítom, hogy olykor nem vetettük el a sulykot . . . Gál Lászlóval bőven találtunk kifogásolnivalókat Herceg János hozzánk beküldött *Jégvirág* című novellájá-

ban, ezért felkértük, írja át . . . A Csépe-versekbe is beavatoztunk. Az is megesett, hogy közöltük a szerzővel: ha nem végez bizonyos módosításokat a kéziraton, nem közöljük . . .”

Hogy az irodalom a *Híd*-ben ekkor még mindig másodlagos szerepet tölt be, azt Mladen Leskovac írószövetségi beszámolója is bizonyítja. Leskovac ugyanis, miután megállapította, hogy a *Híd*-hagyomány megkívánja a „társadalmi és pártpolitikai” kérdésekkel való törődést, a lap történetében először mondja ki: „feladata az, hogy elsősorban irodalmi folyóirat legyen, és így mindenekelőtt a magyarok életét és kultúrmunkáját kísérelje figyelemmel. A jövőben ebben az irányban fog fejlődni a folyóirat munkájának fő vonala”. Hogy Leskovac már korábbról is ezt az álláspontot képviselte, arra az 1949 novemberében megtartott *Híd*-vita a bizonyíték, amelyen, Olajos szavaival élve „Leskovac élesen bírálta a szellemi kizárólagosságunkat, az esztétikai értékek jobb megbecsülését kérte számon tőlünk”.

Az ötvenes évek elejéig tehát megfogalmazódik a *Híd* fejlődésének irányvonala, de az elvek megvalósulására még várni kellett, mert az ország más vidékein megindult szellemi liberalizálódásnak a szele itt még csak a leveleket lengette meg. Ekkor, 1950 tavaszán újabb szerkesztőcsere történik egyetlen folyóiratunkban, s bár Ernyes György személyében író helyett ismét társadalmi embert állítanak élére, ez a szerkesztő azonnal zöld fényt ad B. Szabó György elképzelésének, hogy az áprilisi számot teljes egészében szenteljék az *Ifjúság Szavában* publikáló, akkor induló fiataloknak. Így jelenik meg az „áprilisi *Híd*” ismert, tizenhat ifjú munkáját tartalmazó szám, B. Szabó György előszavával.

A számmal azonnal megjelenése után Bogdánfi Sándor humoros formában foglalkozik (a *7 Napban*), s ebből kitűnik, hogy írója a nemzedéki vita felségvizeire utalja a témát. Ezt követi Rehák Lászlónak, a *Magyar Szó* akkori főszerkesztőjének három folytatásban megjelent vitacikke, amely teljes egészében elveti a szám koncepcióját, s B. Szabó bevezetőjét. Még hevesebben reagál az áprilisi *Hídra* Gál László a *Dolgozóknak* s egy névtelen vezércikk (Thomka Gáboré – mint utóbb kiderült) az *Ifjúság Szavában*. Szinte minden írás egyazon refrént ismételt, miszerint „nem ez az új nemzedék hangja”. Ma már nyilvánvaló az is, hogy az akkor igencsak merev adminisztratív irányítás véleménye tükröződött ezekben a cikkekben, s Bori Imre – aki maga is ekkor mutatkozik be a *Híd*-ben – az első, aki Rehák cikkére válaszolva a támadóknak a szemébe mondja, hogy a vita eddigi folyamán „nem a fiatalok ilyen vagy olyan magatartásáról beszélnek, hiszen esztétikai irodalmi értékelést még nem hallottunk”. Bori már ekkor jelzi, hogy ha vitáznak, akkor azt az irodalom nevében, annak fegyvertárával, s ne „elkendőzve, a szocialista realizmus nevében tegyék”. Borinak a *Magyar Szóban* közölt cikke világosan tükrözi azt is, amit Szeli István később úgy értékelt, hogy az áprilisi *Híddal* „a lap korábbi irányzatával gyökeresen szembehelyezkedő új nézetek és esztétikai felfogások

érvényesülnek”. Mi sem természetesebb, mint hogy ezeknek a zömmel főiskolai hallgatóknak és középiskolásoknak már más elképzeléseik voltak az irodalomról, mint szerkesztőiknek. Bosnyák István megfogalmazásában: „a fiatalok az ötvenes évek elején tartalmi vonatkozásban is radikális újítást szorgalmaztak: a szocializmus teoretikus prekonceptió helyett életközpontú irodalmat . . .”

Pontosan erről az életközpontúságról van szó Németh István novellájában éppúgy, mint Fehér Ferenc és Major Nándor verseiben, s mintha ezt kérnék számon a kritikusok is: Bori Imre, Juhász Géza vagy Tomán László.

Németh Istvánnak *Helytelen világ* című novellájában már benne van mindaz, amit ma is fő erényének tartunk: a vajdasági falusi ember sorsát figyelő, követő és érte aggódó magatartás, a jellemábrázolás sajátos és nagyon is autentikus módja, a történet továbbgondolásra serkentése és a hozzá való érzelmi viszonyulásra késztetés.

Fehér Ferencben az érző költő születik meg, akinek gondjai Némethével hasonlóak. Csoda-e, ha *Panaszos dalának* olyan adys feltárulkozását mint: „És kínjaimban mindig ott ég az / én beteges barna bénaságom” nem értették, pontosabban félreértették, félremagyarázták.

Hiába közli éppen az *Iffjúság Szava* Sinkó Ervin cikkét a fiatal írókhoz, amelyben Sinkó arra tanít, hogy az író mindig találja meg a pontos kifejezést, a képet, amellyel olyan hatást kell kiváltatnia, mintha először mondanák ki, amikor két héttel később saját munkatársairól vezércikkben állítja, miszerint „nem ez az új nemzedék hangja”.

Az irodalmi közvéleményt soha addig jobban meg nem mozgató vita hevében, 1950. június 3-án érkezik Újvidékre Zágrábból Sinkó Ervin, akinek véleményére mindenki kíváncsi. Érdekessége ennek az eseményszámba menő látogatásnak, hogy a Sinkó érkezését követő napon jelenik meg Bori Imre válaszána első része, egy nappal később pedig a cikk zárószövege alatt találjuk a Sinkó fogadtatásáról készült fényképes újsághírt. A dolgok összefonódtak, s mint maga Sinkó nyilatkozta jóval később, amerre csak jár, mindenütt az volt a kérdés: Mi a véleménye az áprilisi *Hidről*? A krónikások időközben kiderítették, hogy Sinkó megérkezésekor még nem ismerte a számot, itt az újvidéki Park Szállóban olvasta végig, igen figyelmesen, mint az majd ki is derül. Az események krónikájához tartozik, hogy a kultúrszövetség meghívására érkező Sinkó egyik megbeszélés „feladata” volt az áprilisi szám értékelése, de a korabeli sajtó csupán azt jegyzi, hogy a zágrábi íróvendég „június 4-én Noviszádon a Híd szerkesztőségében tartott előadást a vajdasági magyar írók részére A polgári és a szocialista realizmus az irodalomban címmel”. A *Magyar Szóban* nincs nyoma a fiatal írókkal való találkozásnak. Néhány héttel később az *Iffjúság Szava* közli e beszélgetés szövegét, föltehetően Sulhóf József gyorsírói jegyzetei alapján.

Sinkó a beszélgetést azzal kezdte, hogy szerinte „nagyjelentőségű a *Híd* szerkesztőségének a kezdeményezése”. Nos, ez a diplomáciai szótár segítségével megszovegezett szavak mögött konkrétumok még nem sejlenek, a vitát figyelemmel kísérőknek azonnal észre kellett venniük, hogy Sinkóból nem az indulat, s főleg nem a rosszindulat beszél. A sok elmarasztalás után, most egyszeriben „nagyjelentőségű” lett a sokat támadott, s koncepciójában többször is megkérdőjelezett *Híd*-vállalkozás. Sinkó azt is jól tudta, miszerint nemzedéki vita folyik, ezért sietve állapítja meg azt is, hogy nálunk nem állhatnak szemben öregek és fiatalok, mert „forradalmárok az öregek, akik a szocializmust építik, de forradalmárok a szocializmust építő fiatalok is”. Ergo: a nemzedéki vitának nem lehet „tárgyi alapja”.

A szónok e néhány bemelegítő gondolatfutama azt sugallja, hogy a békéltetés stratégiáját építi. Először is ügyesen kiverte a számot támadók, a koncepciók megkérdőjelezők kezéből azokat a nem irodalmi jellegű érveket, amelyeket a lehangosabban hirdettek: mindenekelőtt a nemzedéki ügyeket és az állítólagos ellenzéki séget. Sinkó bevezetőjében fejére olvassa az akkori *Híd* szerkesztőségének, hogy mindössze nyolc–tíz nevet szerepeltetnek a folyóiratban, azt a látszatot keltve, mintha itt nem létezne komoly szellemi erő. „Mintha egy szűk körű társaság monopóliuma lenne a *Híd*” – mondja indulatosan, holott egy folyóiratnak az is állandó feladata, hogy újabb neveket fedezzen föl, teret nyisson a fiatalok érvényesülésének.

Mintha csak kapóra jött volna a zágrábi íróvendég számára a vita, hogy figyelmeztessen az utánpótlás szükségességére. Hiszen ekkor még a jugoszláviai magyarság kultúrája egy fehér folt volt. A könyvkiadás éppen csak éledezett, egyetlen színházunkban vidéki műkedvelőkből verbuvált társulat játszott, csak néhány hónappal előbb indult a rádió magyar nyelvű adása . . . Sinkó a fellépő új nemzedékben megsejtette azt a szellemi erőt, amely egy magasabb szinten lesz képes ellátni a művelődés feladatait. Gáncsot vetni elébük, megbénítani őket kibontakozásukban, nagy vétek lett volna. Sinkó természetesen nemcsak kultúrpolitikai célok hangoztatására használta ki a fiatal írókkal való találkozást, feladatának érezte az áprilisi szám bíráló elemzését is. Szigorú bírának mutatkozott. Dicsérte például Németh István novelláját, de mindjárt rámutatott képzavaraira, mondatépítésének hiányosságaira is. Fehér Ferenc egyéni hangja is csak akkor szólal meg, ha elegendi Ady kezét. Tetszenek Petkovics novellájában a hasonlatok, de kifogásolja az ideológiai magyarázkodást. Csak Major versére nincs kritikai észrevétele: „A vers erénye, frissessége és ritmikájában . . . Üde hangot üt meg benne a költő, és ezt a hangot végig fokozni is tudja.” Elemzése során fölhívta a fiatal írók figyelmét arra, hogy a számban több iskolai dolgozatra hasonlító írás van, hogy a polemikus és problematikus kategóriák még közelebről sem rokoníthatók. Dicsért és bíralt,

elemzett és véleményezett több mint három órán keresztül. És mennyivel másabb hangnemben, mint az addig történt!

Sinkó ebbe a beszélgetésébe „becsempészte” a II. írókongresszus üzenetét is. Elmondta, hogyan kellene felszámolni a szocialista realizmus szűk, szektás és dogmatikus vonalát, mert a „szektás álláspont a hitetlenség álláspontja is”.

Nem vagyunk a nagy szavak hívei, s nem is szeretnénk túlbecsülni Sinkó 1950 júniusában tett újvidéki látogatásának jelentőségét, de e gyorsírói jegyzetek alapján történő beszélgetés rekonstrukciója egyértelműen arra utal, hogy Sinkó Ervin olyan irodalom, olyan kultúra megteremtését sürgette, amely képes a szintetizálásra, amely a művészetet nem napipolitikai, hanem egyetemesebb céloknak veti alá, s nem utolsósorban olyat, amelyet az ember életszükségletének tekint majd. Őt évtized távlatából, most már valóban nem nehéz megállapítani, hogy Sinkó említett látogatása új perspektívát nyitott, egy kicsit lazított a hivatalos irodalompolitikai merevségen, elindítva egy folyamatot, amely, ha azonnal nem is, de igen gyorsan meghozta eredményét. Az áprilisi *Híd* munkatársaiból rendkívül erős nemzedék lett, olyan, amelyhez hasonlóra aztán majd két évtizedet kellett várni. Útravalóul az írói pályához mindenképpen jól jött mindaz, amit Sinkótól kaptak.

Generáció és értékrend körüli vita zajlott le tehát egy időben a *Híd* áprilisi száma kapcsán. Az előbbire már Bori Imre is rámutatott ReháK Lászlóval folytatott vitája kapcsán, mondván: „Én csak annyit felelek: az »öregeket«, az idősebb írókat, Rehákot, Gált, Bogdánfit, de Lőrincet és Latákot is, éppen annyira terheli a felelősség, hogy a fiatalok így tévelyegnek, és így írnak, mint magukat a fiatalokat. Akkor, amikor szerte Jugoszláviában folyóiratok gyűjtik maguk köré a fiatal írókat, széles teret nyitva tevékenységük előtt, akkor, amikor nagy, elismert írók – mint Ivo Andrić, Krleža –, érdeklődnek a fiatalok problémái iránt, eljárnak munkamegbeszélésekre, addig nálunk még egy lépés sem történt arra vonatkozólag, hogy a fiatalok munkáját helyes mederbe terelve bekapcsolják őket is az irodalmi termelésbe.”

Ugyancsak itt olvashatunk a törekvésekről is, arról, valójában mit is akar ez az új nemzedék. „Igazi irodalmat akarunk – írja Bori 1950 június elején –, olyat, amelyben végre emberek is szerepelnek, és nem csak a termelőeszközökről szól az ének. Tomán erősebben, mint kellett volna, de nagyon találóan idézte a »dobhártyaszagatót« traktordübörgést. Jellemző tulajdonsága ez vajdasági líránknak. Arról van szó, hogy líránk, az eddig megjelent versek alapján, inkább mondható a termelőeszközök költészetének, mint a szocialista, az új ember érzésvilágát kifejező műalkotásnak. Ami ezen kívül van – tehát nem a traktor, a füstölgő gyárkémény, az ívelő híd költészete – . . . azt látjuk, *embertelen* a szó betű szerinti értelmében . . . Ez hiányzik líránkból, de hasonló betegségben szenved prózánk is . . .”

Hogy a *Híd* áprilisi száma körül nem zárult le a vita még egy év múltán sem, számos irodalmi dokumentum bizonyítja. Lényege pedig az, amit Tomán László 1951 áprilisában így fogalmazott meg: „Mi nem akarjuk válságba sodorni irodalmunkat, sőt a kezdődő válságtól akarjuk megmenteni.” És sikerrel tették, mondjuk meg.

A folyóirat történetében az 1950/51-es esztendő tényleg átmeneti időszaknak kell tekinteni. Mind több a folyóiratban az irodalmi szöveg, s ezzel arányosan csökken a társadalmi haladás, a gazdasági életet, a világpolitikai eseményeket méltató és kommentáló írás, mert ezt a feladatot az oldalszámban is mindinkább bővülő *Magyar Szó* és a hetilapok veszik át. A *Híd* pedig immáron Majtényi Mihály szerkesztésében mindinkább az irodalom és a művészetek felségvizeire kormányoz. Természetesen ez az áthajózás korántsem szélcsendes időben történik, s a *Híd* hajójába bizony be-becsapnak a hullámok. Szinte 1951 végéig tart a fiatalok *Hídja* körüli vita, de ez termékenyítő hatású is, mert mint Bori Imre írja, az ötvenben indult írónemzedéknek „nem kisebb szerep jutott, mint az, hogy a jugoszláviai magyar irodalom adminisztratív korszakát lezárva, az irodalmat közelebb vigye a vajdasági élet konkrét kérdéseire”, s Vajdaság „felfedezésének” meghirdetésével nem eszményi képeket, hanem valóságos életjelenséget vegyen szemügyre, másfelől pedig igényességével és esztétikai szenzibilitásával az emberi élet hétköznapjainak rajzaiban ezeknek a hétköznapoknak esztétikai jellegű kritikáját adja, s irodalmunkat az individualizáció irányába is elindítsa, tagadva mind a régi *Híd* szemléletének dogmatikus hatását, mind a *Kalanyá*ban akkor érvényesült kisebbségi magatartást és szemléletet.

Hogy ez hogyan s miként volt lehetséges, arra már 1951 nyarán választ kapunk B. Szabó György irodalmunk időszerű kérdéseiről szóló értekezéséből. B. Szabó György tanulmányaiban arra figyelmeztet, hogy a szovjet irodalomelmélet revíziója felszínre hozta a tévedések és a tudománytalanságok egész sorát; felfedte a szovjet esztétika dogmatikus és bürokratikus jellegét, és siettetett irányító hatásának felszámolását irodalmunkban és művészetünkben. „E revízió során jutottunk el a nyugati burzsoá irodalom és művészet dekadens, emberellenes és haladásellenes jellegének a feltárásáig, és ez a harc vetette fel és sürgette az író és művészi alkotás szabadságfogalmának és követelményének meghatározását a szocializmusban.” B. Szabó György szerint irodalmi és művészeti életünkben beállott „erjedés” elválaszthatatlanul összefügg társadalmunk forradalmi jelentőségű eredményeivel és a szocialista demokrácia megvalósításával. Mi sem lenne értelmetlenebb, de veszélyesebb is, mint művészeti életünk mai hullámzását „csak esztétikai forradalomnak minősíteni”, s e korszak műalkotásait elfogulatlanul „már egy új, magasabbrendű szocialista művészeti irányító megnyilatkozásának tekinteni”.

A jugoszláviai magyar irodalom útjai abban keresendők, hogy: „Hazánkban megvannak a magyar irodalom művészi fejlődésének objektív fejlődései – mondja B. Szabó –, de vajon elképzelhető-e társadalmi valóságunk művészi ábrázolása olyan írók nélkül, akiknek emberi és művészi öntudatában a valóság művészi kifejezéséért való törekvés nem párosul azzal a művészi elhatározottsággal és becsületességgel, amely nélkül nincs művészet, nincs irodalom, és mely nélkül a valóság művészi kifejezése közönséges leckefelmondássá alacsonyul? Művészileg helyesen ábrázolja az új társadalmi viszonyok kihatását az egyénre és a társadalomra, és kifejezi e fejlődésfolyamattal létrehozott emberi érzések és gondolatok, szenvedélyek és élmények egész gazdagságát, úgy hiszem, erre csak valóban fejlett emberi és művészi öntudattal rendelkező alkotó művész képes.

Irodalmunk művészi színvonalának emelésére való általános harc szükség-szerűen egybeesik íróink emberi és művészi tudatának fejlesztésével. Íróink művészi öntudatosságának folyamatát nem szabad elvontan vagy mechanikusan értelmezni; semmi sem ártalmasabb, mint ezt a folyamatot rendszabályokkal és utasításokkal befolyásolni, azt hinni, hogy ezt a kérdést valami irodalmi vita formájában napilap vagy hetilapok hasábjain megoldhatnánk.”

Irodalmunk kérdéseiről elmélkedve B. Szabó György eljut a *Híd*ig is, amelynek szerkesztésében fogyatékoságokat lát, bírálja az írókkal szembeni engedményeket. Majd pedig kimondja, miszerint: „a folyóirat belső átalakulása irodalmi, művészeti és kritikai folyóirattá szükségszerűen eredményezte az eddigi célkitűzések leszűkítését és a *Híd* művészeti és irodalmi irányelveinek szabatosabb és precízebb megfogalmazását. Nem csak a szerkesztői bizottságon múltott, hogy irodalmunk célkitűzései nem eléggé céltudatosak; íróinkon is múltott, hogy a *Híd* ingadozása olyan érezhetővé vált. Azok a tényezők, amelyek szükségessé tették a *Híd* átalakulását irodalmi orgánummá – társadalmi fejlődésünkben kinövő tényezők voltak”.

Tanulságos ezzel kapcsolatban idézni Bányai János véleményét, aki továbbfűzve B. Szabó gondolatát, kifejti, hogy az „irodalmi orgánummá” válás nem pusztán szerkesztői vagy testületi elhatározás kérdése volt, „a társadalmi tényezők és az irodalmi kritériumok átrendeződése eredményezte. Nem külső feltételek tehát, hanem az irodalmi gondolkodás kialakulása, az irodalmi értékrend átértékelése . . .” S mindez összefüggött a társadalom és a társadalmi tudat összképének átformálódásával is. Persze, B. Szabó azért használ élesebb tónust tanulmányaiban, mert érzi, hogy a lehetőségek ellenére, az ötvenes évek elejére sem születtek meg azok a művek, amelyek igazolták volna az átalakulást. „Mert az új kritériumok – kommentálja Bányai B. Szabó szavait – egyben szigorúbb kritériumok is. Az irodalmiság újszerű értelmezése magas szintű elvárásokat is teremt. A lehetőség és a lehetőség kihasználása közötti eltérés ez. Szerintem természetes eltérés. Egyben ösztönző hatás is.” B. Szabó

a továbbiakban a társadalmi körülmények kontextusában igyekszik megmagyarázni a kritika feladatait is, mert szerinte olvasóközönséget kritika nélkül nem lehet nevelni. Csakhogy az irodalmi orgánummá válás feltételezte volna a kritika meglétét is. Viszont volt-e kritikánk, illetve ha volt is, milyen volt? A negyvenes évek *Hídjában* úgyszólván nem volt kritika. Az első hazai műről szóló helyzetfelmérő elemzés – mint már utaltunk rá – Kek Zsigmond *Téglák, barázdákról* írt irodalmi bírálata, majd Thurzó Lajos mutatja be Sinkó *A vasút* című riportkönyvét, Hock Rezső foglalkozik Majtényi novelláival, Steinfeld Laták verseivel, Herceg János pedig Lukács Gyula háborús könyvével és Illyés *Puszták népével*. Az ötvenes évfolyamban találjuk Majtényi Laták novelláinak, Herceg Thurzó verskötetének és Tomán Debreczeni verseinek méltatását. S ekkor írja első kritikáit Bori Imre: előbb Sinkó, majd Majtényi elbeszéléseit elemzi a *Híd*-ban, hogy a következő évben Szirmai Károly Herceg novelláiról és Debreczeni regényéről mondjon véleményt. S ez az, amit B. Szabó jegyzetei fogalmazásakor figyelembe vehetett. Pontosabban azt kellett látnia, hogy a *Híd*-nak még nincs kritikája, s tulajdonképpen nem is lesz, majd csak a következő évtől, amikor Bori Imre személyében a folyóirat megkapja első igazi kritikusát, aki mellett több-kevesebb rendszerességgel még Szirmai Károly és Herceg János, a fiatalok közül pedig Tomán László és Bálint István közül könyvismertetőket, s teszi meg kritikai észrevételeit. Azt kell tehát megállapítanunk – amit Bányai János mondott Szirmairól, a *Kalangya*-kritikusról –, hogy „hiába keresnénk egy esztétikai vagy poétikai fogalmakkal körülírt, elméletileg átgondolt irodalom- vagy költészetfogalmat, és hiába keresnénk egy pontosan körvonalazható intellektuális alapot, amelyről kritikaírása kiindult.”

Amíg a kritika várat magára, a fokozatos „átformálás” jegyében születőben vannak azok az új művek is, amelyek majd igazolni tudják az elvárásokat is, s innen, az ötvenes évek kezdetétől alakul majd ki a *Híd* arculata is. Ugyanis az ötvenes évektől errefelé haladva születnek majd meg azok a szépirodalmi alkotások, amelyeknek meglesznek a maguk felismerhető jegyei. Az említett két évet vizsgálva azt kell mondanunk, hogy míg 1950-ben tizenhat novellista szerepelt az évfolyamban, a következőben már huszonkettő. Számos új névvel is találkozunk ekkor, 1950-ben Bona Júlia, Borbély János, Németh István, Petkovics Kálmán, Saffer Pál, Sulhóf József, Szirmai Károly és Újlaki Frigyes neve tűnik fel a folyóiratban. A következő évben pedig Bencz Boldizsár, Bogdánfi Sándor, Burány Nándor, Ipacs József, Kántor Oszkár, Komáromi József Sándor és Urbán János. Már a pusztasors felsorolás is bizonyítja, hogy itt valami jelentősnek kell majd történnie, hiszen a majd húsz új, többnyire fiatal mindössze két év alatt szinte egyedülálló példa a *Híd* történetében.

S ha azt mondtuk, hogy 1947-től a *Híd* minden évfolyamának megvolt a maga íróegyenisége, akkor ezt mondhattuk az ötvenes évtizedének is. Mэгhozzá mindjárt az induló nemzedék egy tagja, Németh István ugrott ki novelláival.

A januári számban jelent meg *Gyilkosok* című elbeszélése, amely sok mindent felcsillant abból, amit Németh István novellisztikájában jónak tartunk. Elsősorban megfigyelőképességét, amely tulajdonképpen azt az érzést kelti, hogy ő sokkal többet tud alanyáról, mint amennyit elmond. Újságírói módszer, mondhatnánk, talán jogosan is, de ez tulajdonképpen mit sem von le értékéből, abból, hogy drámai pillanatokot ragad meg, plasztikusan adja elő megfigyeléseit, hőseinek lelkivilágát elemzi és tárja elé.

Többnyire paraszti figurák mozognak Németh István novelláiban, s mint Gerold László figyelmeztetett rá: „Írónk kevésbé szeret történeteket kitalálni, szerkeszteni, ő megfigyel, amit észlel, azt rögzíti, ami viszont inkább a riporterre, mintsem a novellistára jellemző, de a rögzítés, a széppróza nyelvén nemegyszer enyhén lírával megfuttatva történik.” Leíró módszere nem zárja ki sem az író jelenlétét, személyes részvételét, sem pedig azt, hogy drámai pillanatok és eseményeket ragadjon meg. Novellái éppúgy lényegre törők, mint riportjai, nélkülözik a színes kitérőt, a kanyargó mellékszálakat. Azonnal a dolgok közepébe vág, hogy végül elfércelje a szálakat, ne hagyjon kételyt semmi felől. A *Gyilkosok* Vágó Pétere is tipikus Németh István-i hős, olyan ember, aki nyitástól takarásig a szőlőben van. Sőt, „még takarás után is – ha nincs oly kutyahideg – a gyümölcsfákat nyesi, s a száraz leveleket, amiben lepke rakta le utódait. Leszedi és elégeti. Olyan sima, egészséges gyümölcsfák és gazdag szőlő nincs a közelben”. Ennyit bevezetőül, jelezve, hogy a becsületesség és a lelkiismeretesség mintaképe Alajos úr napszámosa, Vágó Péter. Mindössze néhány sor, de benne van a teljes ember. Ha végül fekete-fehérre is sikerül Vágó és Alajos úr szembeállítás, érthető, hiszen Alajos úrék meghempergetik a hóban Vágó gyermekét, s a tüdőgyulladás végül a gyerek halálát okozza. A *Gyilkosok* a szociográfiai leírásokat tartalmazó novellák sorát nyitja majd, s bár nem hibátlan alkotás, jelzi, hogy írója összetettebb írói vállalkozásra is képes. Sajátos írói természetéről tesz benne tanúbizonyosságot az író, arról, hogy mind a kifejezés, mind az alakítás irodalmi lehetőségeit felismerte. S még inkább megmutatkozik ez *Hejytelen világ* című novellájában. Nem csoda, hogy B. Szabó György éppen ezzel a novellával indította az „áprilisi Hidat”, s hogy ezt tartotta leginkább új hangnak, még akkor is, ha Sinkó több hibájára is figyelmeztet. Figyeljük csak meg, hogyan viaskodik önmagával a kocsmához közeledve a *Hejytelen világ* hőse. „Még ez a hosszú kerítés és ott van. Szárazakat nyel sűrűn egymás után . . . Egész héten át inaszakadtáig lapátolta a dög-nehézsarat, a kubikos gödörből, s most sajnál magától egy fityóka pálinkát?! Dehogy! Csak egy fityóka után jön a második, aztán a harmadik és a tizedik, és ottragad, és egész heti munkája odavész, a gyerekek meg egy héti koplálnak. Ezért fél bemenni. Most már ugyan be muszáj lépnie, kétkézzel húzza az ördög. De csak egy féldecire – gondolja majdnem hangosan, hogy hangjától szinte maga is megretten. Benyit.

Vállán megfogja a kócmdzagot, hogy kiakassza nyakából az ásót, lapátot, hogy a sarokba támassza. Ez szinte már gépies mozdulat, de akkor ötlük eszébe: csak egy féldecire jött, azt állva is fölhajthatja, és már fordulhat is kifelé. Nyakába hagyja hát a szerszámokat. Oda lép a pléhvel bevont söntéshez, s kér egy kisüveggel. Felét azonnal kiissza, előbb megöblíti vele a száját, aztán egy kortyintással lenyeli. Hatalmasat sétál az ádámcsutkája. Az alacsony kiskocsmatömve van emberekkel. Mindegyiken hetes szakáll, szennyes ing, konyult kalap, sallangos gúnya. Hangos lárma, kiabálás, danolás, káromkodás, veszekedés keveredik érthetetlen hangzavarrá . . .”

Tatár János az első után nem kér többet, hazamegy. Otthon üres tál, éhező gyerekek fogadják. Majd civakodás, veszekedés kezdődik, fokozatosan kibírhatatlaná válik az otthon. S miután válasz nélkül maradnak az asztal mellett üres, korgó gyomorral megszóvegezett kérdései, s miután remény sincs a változásra, fölkel, beveri az ajtót, s már fut, fut is a kocsmá felé, mert „úzi az undok élet, melyben jónak lenni irtózatosan nehéz”. Hogy megkeseredik Tatár élete? Nem kell rajta csodálkoznia. Mind elesett ember ez, mondja Németh István, s mindnek a szíve csordultig van keserűséggel.

Németh István *Hidban* közölt novelláival sikerült megtalálnia társadalmi valóságunknak azokat a szeleteit, amelyeket irodalommal lehetett és kellett formálni. És valóban mennyivel más ez a hang, mint a *Hid* novellistáinak zöméé.

Az ötvenes évfolyamban olvashatunk először Szirmai-novellát is, alatta a szerkesztő lábjegyzeteként: „Szirmai Károly a régi, háború előtti »Kalangya« főszerkesztője, Szenteleky Kornél kortársa és barátja, akinek nagy érdemei vannak a (háború előtti) vajdasági magyar írás első lépéseinél. A kitűnő novellista – aki különben 1941-ben lemondott a »Kalangya« szerkesztéséről –, ezzel az írásával jelentkezik a »Hid« régi és különösen új olvasói előtt.”

Szirmai *Patikányok* című „bemutatóköz” novellája azonban nem tartozik sikeresebb alkotásai közé. A gyártelepi gyermek halálának története eléggé konstruált, minden a véletlenre van bízva, s az írás is darabos. Viszont erénye, hogy rövid ecsetvonásokkal kitűnően sikerül megfestenie a mindenkori tisztviselő portréját. Kosztolányitól tanult precízséggel jellemzi Kessel nevű hőst, aki mindig „Az utolsó pillanatig dolgozott. Csak akkor tette le tollát, mikor élesen elbődült a gyár szirénája. Gondosan elrakosgatta írószereit, a könyvelési lapokat és mellékleteket bezárta a vasszekrénybe, s lassan a fogashoz lépett. Miután felvette szürke felöltőjét és puhakalapját, átható, hűvöskék szemével még egyszer végignézett osztályán, s száraz jónapotl elkészönt. A többiek szinte felszabadultan lélegeztek fel, midőn nehéz szótlanságot árasztó tompa alakja eltűnt az ajtón.

Otthon az előszobában ugyanezzel az egyenletes gépiességgel szabadult felöltőjétől, kalapjától, majd szélesre tárva az ajtót, megszokott, átható nézé-

sével belépett az izléses ebédlőbe. Az asztalon, hófehér terítőn, már ott párolgott a jóillatú leves, amelyet pontosságban szokott felesége – egy magas, lágytestű barna asszony – már előre betálat. Mint rendszeresen . . .”

Szirmai jól ismerte ezt az embertípust, hiszen ő maga is tisztviselőként élte le az életét. De meglátásai pontosak, precízek, mondatai tömörek, szinte sehol egy fölösleges szó. Tényközlő, riportszerű modorban írt novella, s mint realista novelláinak legtöbbszörével, itt is célja a minél pontosabb ábrázolás, s ebben gyakran a legapróbb részletekig ragaszkodik a valósághoz. Ez a novellája a valóságközelség néven emlegetett novella típusához tartozik, amelyek kétségkívül gyöngébbek a víziósoknál, de mint láthatjuk, vannak értékei is.

Szirmai Károly jelentős korszaka a *Híd*ban 1951/52-ben következik be. Ekkor kilenc novelláját is olvashatjuk, s mellette három figyelmet érdemlő kritikát Herceg János *Bors és fahéj* című elbeszéléskötetéről, majd pedig Debreczeni József *Hideg krematóriumát* és Majtényi *Garabonciását* méltatja. Nemcsak állandó jelenlétét kell ekkor észrevenni, hanem azt is, hogy írói felfutásának utolsó előtti állomásához érkezik. Az ötvenes évek eleje után majd csak 1964 és 1966 között lesz Szirmainak egy újabb, egyben utolsó figyelemre méltó írói korszaka.

Tévedés volna azonban azt hinni, hogy az áprilisi *Híd* és a szerkesztőcsere azonnal és gyökeresen megváltoztatta a *Híd* szépprózáját. Nem. Amikor azt mondjuk, hogy az 1950/51-es esztendő átmeneti időszaknak tekinthető, éppen arra gondolunk, hogy egy ideig még mindig „virágozik a szocialista realizmus fája”. Ezek a jelek mutathatók ki Brindza Károly mindhárom novellájában, de Kolozi Tibor, Sebastyén Mátyás, s az akkor először jelentkező Saffer Pál, sőt Majtényi Mihály novellájában is.

Saffer *Keresztúton* című novellájának hőse és felesége azért forgolódik álmatlanul az ágyban, mert szövetkezetbe adták lovaikat, s eljött a leszállítás napja. Van ebben a situációban némi drámai feszültség, hiszen egész életük gyümölcsétől válnak most meg, de az író ügy ellaposítja a történetet, hogy a lelki folyamatok nem érhetnek be, s így a jelzett drámaiság sem jut kifejezésre.

A *Forró föld*, amely címadó novellája is lett Majtényi novelláskötetének, egy öreg postást állít elénk. Azért internálják, mert fia átszökött a partizánokhoz. Az ártatlan öregben kínzása közben érlelődik meg fia tettének helyessége. A megszállók kegyetlenségeit és a fiatal ellenállók tetteit szembehelelyező novella sokszor döcögő, ami viszont érték benne, az a hatalmat képviselő rendőrtiszt és postamester, és a kisember Kürti élő alakjának megformálása.

A megszállás évei foglalkoztatják Majtényit a *Vörös csillag* című novellájában is, amelyben apa és fia most ellenfélként állnak szemben egymással. S az apa még mindig nem látja, nem érzi, hogy körülötte megindult a föld: „hogyan jönnek, egyre többen jönnek a mieink, munkások, parasztok, a mi fiaink – holnap a te fiad is fegyverrel a kezében . . . Mert ma még csak a villanytelep

robban, holnap az országút nyílegyenes vonalában megindul a seregek özönlése”. Juhász Géza figyelmeztet rá, miszerint Majtényi mondanivalójának lényege láthatóan a polgári szemléletben lejátszódó változás, az általa öröknek hitt hatalom megrendülésének kényszerű tudomásul vétele, s az ellenségtől zsákmányolt fegyverrel, foltos ruhában, rossz lábbeliben harcolók létezésének, erejének elismerése. Közvetve tehát annak a polgári-kispolgári magatartásnak a tarthatatlanságát, csődjét ábrázolja az író, amely szerint a politika, a háború a nagyhatalmak ügye, s a polgár csak tétlen és tehetetlen szemlélője lehet az eseményeknek.

Mint ebből a néhány példából is láthattuk, az ötvenes évek elején irodalmunkban még jelen van a forradalmi láz, a romantikus szertelenség és lobogó idealizmus, még mindig vannak nézetek, amelyek a művészi forradalomból akarják származtatni a társadalom megváltoztatását.

A *Híd* szerkesztői nyilván nagyon hittek a pályázatokban, mert 1951-ben, amikor Majtényi Mihály végleg átveszi a *Híd* szerkesztését – s személyében először kap író-szerkesztőt a folyóirat –, ő is azonnal pályázattal kísérletezik. Nem tőri le az előző próbálkozások sikertelensége. Csakhogy Majtényi tudta, tudhatta, hogy az áprilisi *Híd* kibővítette a lehetséges pályázók névsorát, s ő nyilván a fiatalok jelentkezésére is számított. Nem csalódott, sőt. A pályázatra születik meg Fehér Ferenc *Bácskai szimfóniája*, amely a bolmáni csata résztvevőinek állít emléket. Fehér Ferenc a verspályázatot nyeri meg. Major Nándor pedig *Tűz a tarlón* című novellájával a pályázat második díját (az elsőt nem osztották ki). Mellette még Bogdánfi Sándor *Eső után* című elbeszélését tartotta díjra érdemesnek a zsűri.

Major novellája paraszti környezetbe kalauzol bennünket, hogy a Németh Istvánéval rokon világban találjuk magunkat. A munkán érezni még Móricz Zsigmond parasztnovelláinak ízeit, minthogy a *Tűz a tarlón* a magyar irodalmi hagyomány kínálta novellaforma jegyében született.

Major epikusan indítja, de a ballada felé sarkítja a novellát. Balladai végkifejlet, amit már az expozíció is sejtet. Ugyanis az expozícióban már ott érezzük a tragikus vég lehetőségeit. „Az nagy baj, hogy egyfelé visz utuk” – mondja az író mintegy előre vetítve a véget. S a novella feszült légkörét sikerül mindvégig megtartania. Előbb azzal, hogy a két szövetkezeti kocsis szerelmi ügyben egyezséget kíván kötni, aztán Bencze Boriska választásának dilemmájával, majd a két fiú és a lány közötti végleges szakítással. Mire a novella végén Bandi és Boriska, utasításra, elindul begyűjteni a még kint maradt kévét, tehát arra az útra, amelyről egyikük sem tér vissza, már valóban robbanásig feszült a légkör. S ahogyan szinte költői a fiúk találkozásának bevezető képe, úgy az a szerencsétlenség után a halálba rohanó Boriskát leíró is. Miután Bandi leesik a megrakott kocsiról: „Fölugrik a lány, kócos, a szája keserű.

Alig áll a lábán. Órült felelősséget érez. És úgy érzi, megszakad benne, elvesz a szíve, a mindene, a mindene . . .

Elfordul, futásnak ered, szoknyája magasra csapkod, lábát kisebzi a tarló. Csak szalad. Maga se tudja, hová. Orvosért-e vagy a világ végére. Mindegy. Csak fut, már a parti úton, messze előtte füst lobog. Ó rohan. Liheg, már kovácsfűjtató a melle. Szeme véres és kidülledt. Csak tovább. Talpába tüske hasít. Csak tovább, tovább, tovább, egyre futni. Már olyan, mint egy égő pipacs. Egy láng előtte a határ. Minden ég, minden piros, akár a vér.

És amikor már semmit se látott, semmit se hallott, végignyúlt a parti fűben.”

Bogdánfi novellája, az *Eső után*, már fakóbb. Itt a befejezés valószínűsége vitatható, akárcsak az írói elképzelés néhány részmegoldása is. Az öreg parasztszülőknél, miután megtudják, hogy fiuk leszerel és hazajön, az a legfőbb gondjuk, hogy „nem egyedül gyün”. „Orülok, hogy megvan, hanem amondó vagyok, hogy ide be ne tegye a lábát. Menjen, amerre lát, az asszonyával együtt.” A fiú megérkezik, az író pedig ahelyett, hogy fokozná a szülők és gyerekek közötti drámai szituációt, magyarázkodni hagyja a fiút, s ezzel élet veszíti a történet, mesévé válik. Bogdánfi novellája tulajdonképpen csak nyersanyag, amelynek durva megmunkálására került sor. Majtényi nyilván ezt a novellát is szem előtt tartotta, amikor 1951 nyarán a vajdasági magyar írók zombori tanácskozása kapcsán kifejtette, miszerint „senkiben sincs elég elhatározás, hogy kigyalogoljon a gombosi Duna-partra, a titeli fennsík csodálatos tájára, sem arra, hogy megálljon – mondjuk – Szabadkán a régi Ferencesek terén, egyszerűen úgy, mint csodálkozó, ámuló, szemlélődő költő. Még kevésbé, hogy szemlélődésbe merüljön valamelyik falu gypesorának a szélén. S hogy ezt a látszólag céltalan költői szemlélődést vagy akár tudatosan végzett megfigyelő és kutató munkát merészen formába öntse és őszintén megszólaltassa”. Majtényi pozitív példaként említi Herceg János munkásságát, aki „mindannyiunknak példát mutatott, hogy kell ezt az embert és helyzetet szemlélő műfajt beállítani. Sajnos, senki sem követte eddig ezt a kezdeményezést, amelynek pedig az általános magyar irodalomban is oly erőteljes példái vannak”.

Majtényi zombori beszámolója a „vajdasági tudat” hiányára, az elhanyagolt műfajokra (útleírás, folklór, szellemtörténet) és a történetiszemlélet néhány hibájára hívja föl a figyelmet, hogy végül a jugoszláviai magyar irodalom provincializmusára is rámutasson. Az esztétikum hiányát kifogásolja a *Híd*-szerkesztő, mondván, hogy eddig „többnyire lebecsültük, másodrendű szerepre szorítottuk az esztétikai szempontokat”. Majtényi szerint az „írások kiérlelése” nem eléggé „bensőséges”, majd hozzáteszi: „ami vitán felül áll, az – a szándék. Csak hogy a szándék tisztalagya nem mentesíthet az esztétikai elmarasztalástól”.

Hasonló kérdések foglalkoztatják B. Szabó Györgyöt is 1951 őszén, amikor az irodalmi kritikát kéri számon irodalmunktól, az íróknak pedig szemükre veti, hogy nem élnek a társadalomadta lehetőségekkel. „Eljutott-e az író a maga

szerepének felismeréséig – ez az a kérdés, amelyre nem a szerkesztőbizottság válaszolhat, hanem az író – alkotásokkal. A *Híd* tudatosíthatja és elmélyítheti irodalmi életünk jelenségeinek a megértését, tisztázhatja irodalmunk és művészetünk elvi kérdéseit, de nem rendelheti el, hogyan alkosson az író.”

Majtényi Mihály és B. Szabó György tulajdonképpen már az alakulóban levő Magyar Irodalmi Társaság feladatait körvonalazza, és mintegy előkészíti a jugoszláviai magyar írókat a következő év számos jelentős irodalompolitikai eseményére.

VÁLOGATÁS A HÍD 1950 ÁPRILISI SZÁMÁBÓL

AZ ÚJ NEMZEDÉK HANGJA

Folyóiratunk áprilisi száma vajdasági fiatal írók írásait közli. Az új nemzedék költői, elbeszélői, esszéistái és kritikusai szólalnak meg, hogy írásaikkal hozzájáruljanak irodalmi és szellemi életünk kibontakozásához és megszólaltassák a szocializmusért és a szocialista demokráciáért küzdő új nemzedék hangját.

Ezek az írások csak részben képviselik az új nemzedék irodalmi munkásságát: értelmiségi fiatalok szólnak hozzánk, míg a munkás- és parasztfiúság költői és elbeszélői még nincsenek itt képviselve. A „Fiatalok” szerkesztőbizottsága kerülni igyekezett e számnak antológia vagy almanach jellegét, és azért nem alkalmazta e művek szerkesztési elveit és szempontjait. Nem gyűjteményről van szó: e „*Híd*” szám a fiatalok irodalmi tevékenységének mai képét, jelenlegi eredményeit és sajátságait, tehát pillanatnyi helyzetét mutatja be, rögzíti.

Feltétlenül le kell szögeznünk ezt a két körülményt; egyrészt, mert ez teszi szükségessé a munkás és parasztfiúság irodalmi és művészeti megnyilatkozásaival való állandó és szervezett formában való törődést, másrészt ez foglalja magában a fiatal írók egyik fontos feladatát: a munkás- és parasztiírókkal való munkaformáknak és szervezeti feladatoknak a megvalósítását. S végül: a fiatal írók irodalmi mozgalma szerves részét képezi a vajdasági magyar irodalomnak, tehát nem törekedhettünk elkülönülésre, „fiatalok” és „öregek” szembeállítására. Ezért tartottuk feleslegesnek hangsúlyozni, még külső alakjában is, e folyóiratszám „Fiatalok” jellegét.

A szerkesztőség politikája nem is tartalmazhatja a fiatal írókkal szemben a merevséget, elzárkózást. Irodalmi mozgalmunk egysége és ereje feltétlenül kiszélesedett az új nemzedék íróinak bekapcsolódásával. Új hang szólalt meg,

mely eddig ismeretlen volt vagy csak elvétve jelentkezett felszabadulás utáni irodalmi életünkben.

A bírálatra, a kritikára utalunk itt elsősorban. Az új nemzedék fiataljai között a kritikának és az esszéirodalomnak néhány komoly művelőjével találkozunk. Az új nemzedék fejlődési lehetőségeit biztosítani annyit jelent, mint tervszerűen foglalkozni az új nemzedék kritikusainak nevelésével, állandó törődés és foglalkoztatás formájában elősegíteni irodalmi kritikánk és tanulmányirodalmunk megalapozását.

E „Híd” számban megszólalnak a néprajzzal és a nyelvészettel foglalkozó fiatalok is. Felesleges hangsúlyozni, hogy milyen nagyfontosságú feladatok várnak e téren fiataljainkra.

Fiatal írók és költők szólalnak meg, hogy művészi formában fejezzék ki társadalmi valóságunkat, a szocialista fejlődés mozzanatait, a megváltozott társadalmi tudatot, és megrajzolják az új ember arcát, erkölcsét, érzésvilágát, gondolkodásmódját.

Nem a mi feladatunk, hogy felmérjük e szám jelentőségét; nem lehet e bevezető értékelés is. A fiatal írók írásaihoz nem szükséges kommentár, és feleslegesnek tartjuk a gyámkodást is.

Egy új nemzedék hangja szól hozzánk – hallgassuk meg.

B. Szabó György

HELYTELEN VILÁG

Hatalmas léptekkel közeleg az éj. A kelő hold vörös pófával vigyorog a világra. Kúsznak az árnyékok, sejtelmes szörnyek osonnak. Elcsendesül a falu. Csak a kutyák csahognak és vonítanak a falu minden irányából.

Tatár János hazafelé baktat. Nagyon messziről jön. Vállán kőcmadzagra kötve merevedik az ásó és lapát, mint valami puska. Társai a falu déli szélén már lemaradoztak; egyedül lépked a felvégre kicsit berántott nyakkal, mintha az égről jég szemek hullanának. Megy, s küzd a gondolattal. Bemenjen-e, ne menjen-e? Szinte föllobbantja a vágyait a tépelődésével.

Még egy utca és ott lesz a kocscsma. A dorbézolás egy-egy foszlánya már ide hallatszik. Ha kinyílik a kocscsma ajtaja, mint felrántott zsiliből ömlik az utcára a különös hang-láva, amelyből csak úgy csorog a bánat, szenvedély és örület. S mikor csukódik, halkul ez a hang! De, még így is szinte hívja a kubikost, napszámost és a többi nincstelen: gyertek emberek! Menedéket adok mindenkinek, akit sárba-porba gázolt az élet.

Viaskodik magával Tatár János, ahogy közeledik a kocsmához. Még ez a hosszú kerítés és ott van. Szárazakat nyel sűrűn egymás után . . . Egész héten át inaszakadtáig lapátolta a dög-nehéz sarat a kubikos göbörből, s most sajnál magától egy fityóka pálinkát?! Dehogy! Csak egy fityóka után jön a második, aztán a harmadik és a tizedik, és ottragad, és egész heti munkája odavész, a gyerekek meg egy hétig koplalnak. Ezért fél bemenni. Most már ugyan be muszáj lépnie, kétkézzel húzza az ördög. De csak egy féldecire – mondja majdnem hangosan, hogy hangjától szinte maga is megretten. Benyit.

Vállán megfogja a kócmadzagot, hogy kiakassza nyakából az ásót, lapátot, hogy a sarokba támassza. Ez szinte már gépies mozdulat, de akkor ötlük eszébe: csak egy féldecire jött, azt állva is fölhajthatja, és már fordulhat is kifelé. Nyakába hagyja hát a szerszámokat.

Oda lép a pléhvel bevont söntéshez, s kér egy kisüveggel. Felét azonnal kiissza, előbb megöblíti vele a száját, aztán egy kortyintással lenyeli. Hatalmas sétál az ádámcsutkjára.

Az alacsony kiskocsmá tömve van emberekkel. Mindegyiken hetes szakáll, szennyes ing, konyult kalap, sallangos gúnya. Hangos láрма, kiabálás, danolás, káromkodás, veszekedés keveredik érthetetlen hangzavarrá. A vastag füstfelhő mögött, egyik sarokban harmónikás játszik. Egy ember mulatozik előtte. Konyult madzaggal körülkötött kalapja mellé pénz tüzött; nagy, fekete tenyerét a feje felett illegeti-billegeti valami nóta ütemére, de a nótát innen a söntéstől nem lehet hallani . . . Mind elesett ember ez. S mindnek a szíve csordultig van keserűséggel. Az alul csapkodó élet minden kínja sűrűsödik bennük. Akad köztük olyan is, aki rabja az itálnak. Pali bácsi, ott a fal mellett: vén legény, haja zsíros, vörhenyes és orra mint egy szivacs a borvirágtól. És Mátyás bácsi, a vén fuvaros, aki az utolsó garasát is a kocsmárosnak adja. Ivásuknak oka nemcsak a szegénység. Szenvedélyükké vált az alkohol élvezése, akár a cigaretta a többi embereknek. Ezek a „hivatalos” részek. De ittas itt már majd mindenki. Így szombat esténként nagyon sokan vannak, akik a faluszéli rozoga életből betérnek ide. Majdmind azok a szegény nincstelének, akik semmi úton-módon nem tudtak megkapaszkodni a sunyi, fondorlatos világba.

Ez nem az a fajta, aki a mómornak, gyönyörűségnek, pillanatnak él. Mi hajtja őket akkor ide?

Tatár János lenyelte a második kortyinit is, és az üres üveget oda koccintotta a söntés pléhlapjához, azzal a mozdulattal, hogy: még egyet! De hirtelen fizetett s kifordult a kocsmából.

Milyen üde és józan kint a levegő! Csak józanabb világ kellene hát. Mert itt úton-útfélen kábulatba, forróságba bukik az ember. Még itt kinn, a faluszélen is, ahol pedig össze kellene szorulni az embereknek, hogy a középük

csapkodó vihar megtorpanjon erős faluk előtt. De nem ezeknek az embereknek a vétke, hogy nem szoros láncként kapcsolódnak egymáshoz . . .

Nyolcat harangozták. Szaporán szedte lábait hazafelé. Egyik ház előtt fekete tömeg. Bandázók. Hangjuk nem hallatszik. Biztos mormolják az Úrangyalát az esti harangszóhoz. Megálljon, ne álljon velük egy pár szóra? . . . Olyan ügyetlen érzés fogja el ezekkel az emberekkel szemben mindig. Ezek azok a faluszéli szegények, kik megvetették a lábukat a földön: pár hold földjük, lovuk van. Nem járnak annyira a korcsmába, de enni is keveset esznek, pedig jobban telne nekik, mint a napszámos osztálynak. Imádkoznak. Az élettől eltanulták, hogy a tőlük koszosabbakra kajánul, sunyin kell vigyorogni. Tatár János nem érzi magát köztük otthon, pedig sorsuk alig egy árnyalattal különbözik. Valami buta, megmagyarázhatatlan érzés feszélyezte mindig, ha közékük keveredett. Talán, hogy ő nem tudott legalább annyira megtollasodni, mint ők. Ez a szégyenérzet most is arcába futott. Nem állt meg, csak csöndesen odaköszönt, hogy ne zavarja őket az imájukban. De alig hogy háta mögött hagyta a bandázókat, már megjegyzéseket suttogtak utána.

Hazaért, s elfelejtette ezeket a bajokat.

Apró gyerekek csüngtek a ruháján, ugrándoztak előtte, átölelték a lábát, némelyik még bukfencet is vetett a szoba földjén. Viháncoltak, kiabáltak s boldogok voltak nagyon, hogy egyheti munkájából hazaért az apjuk. Őt torok, mint őt orgonasíp visította a fülébe:

– Édesapa, édesapa, találja ki, mit főzött édesanya!

Arcuk piros, mint a zsírbansült pampuska.

De talán legboldogabb az anya. Repes a szíve, hogy az ura idejében hazajött. És a meglepetés: az asztal közepén a tál csirkepaprikás. Fehér pára emelkedik belőle. Áldozati füstként gomolyog. Az asszony mutatja be ezt a gyönyörű étel-áldozatot az urának, aki egy hétig kubikolt kenyéren-hagymán. Szinte ömlene ki száján a szó: neked főztem, édes uram. De visszaszorítja. Nagyon keservesen jutott pedig a tyúkhöz, összekuporgatott filléreiből vette. S hogy milyen nagy újság egy szerény kis csirkepaprikás is ezekben a még szerényebb kis házakban, azt tán legjobban ez az öt kisgyerek örömszivaja bizonyítja:

– Édesanya tyúkot vágott, édesanya tyúkot vágott! . . .

Hogy sugárzik a feleség arca, ahogy a tányérokat szedi elő, hogy zsvajganak a gyerekek, s ő olyan fáradt, pedig tán most mégis mosolyogni illenék neki is. De hát kedvetlen, fáradt. Leül az ágy szélére s nézi egy darabig a felemelkedő fehér ó párát, hogy milyen puhán olvad bele a levegőbe. Aztán már nem is a párát nézte, csak bámult a semmibe. Nehéz ökleit az ölébe ejtette, hátát kicsit meggörnyesztette, mint a pihenő munkások szokták. A gyerekek felugrának az ágyra és körültagogatják az apjukat, rángatják, cibálják, ölelik, nézik a tenyerét, hogy milyen nagy, az övéké meg milyen kicsi. Az egyik gyerek erőnek erejével az apja lábaféjére akar állni, hogy hintázzon egy kicsit. Az apa végre

megragadja fia karját és lába fejével magasra emeli. Aztán többször megismétlik ezt a himbálást. A hintázó kicsi sejpítve mondja:

Hinta, pajnta

Tajácsoni Katica . . .

Nevetnek és sorakozik mind, hogy őket is hintáztassa az apjuk. Tatár János ajkán röpké mosoly suhán át, és mindegyik fiát magasra emeli. Azok lelken-deznek s hangosan sivalkodnak. Az anya közbük suhint éles hangjával:

– Csendesebben, mert fölébred a Jolika.

Az apa belefárad a játékba. A gyerekek meg csak most melegedtek bele s kérlelik állhatatosan, hogy játszanak tovább. De ő nem tud együtt örülni ezekkel a zsbongó gyerekekkel, úgy fáj mindene, úgy húzza az ágy! Le tudna dőlni, mint egy karó s három nap, három éjjel egyfolytában aludni. De hétfőn hajnalban már indulnia kell, vissza a sáros gödörbe s lapátolni egész héten át. Aztán még egy hétig, tízig, százig, még csak ki nem dől. S ugyan miért? Hogy felnevelje a gyerekeit és aztán ők dobálják a sarat? Mi öröm telik ebben? Hát öröm az, az égető napon szinte pattanásig feszíteni az inakat, emelgetni a sarat, aztán csak inni a rengeteg vizet, izzadni és sérvet kapni? Itthon meg csak átaludni a vasárnapot, hogy valamennyire kipihenhesse magát egy hétre? Mi ebben az öröm? És ezt állandóan egy életen át. És miért? Csak azért, hogy született, s ha már él, hát robotoljon a vacak életéért? Vagy másként is lehetne, egy másfajta élet is lehetséges volna? . . .

Még éhséget sem érzett.

Csak falatozás közben jött meg az étvágya.

Feltűnt neki, hogy felesége alig csipegeti a paprikást. A gyerekeknek is pár kanállal szedett csak. Őneki főzte tán? Kedvezni akar a felesége, vigasztalni? . . . Ő is immel-ámmal evett most már. Csak az öntött salátát falta. Azt lehet . . . Meg tudná maga enni az egész paprikást. De hét száj van mellé ám! S a gyerekek csak úgy falnak! Kanalaikkal nagy zajt csapnak a cseréptányérokon.

Csak apa és anya ülnek az asztalnál, az öt gyerek szerte szét a szobában; ki az ágyon, ki a padkán, ki a földön esik neki a jószű, de olyan kevés eledelnek. Egyik fölkel a ház közepéről, s nyújtja a tányérját anyjának, de nem szól semmit. Nyújtja az üres tányért és nem tágit az asztal mellől. Az anya zavartan, pirosan néz a fiára. Hiába parancsolt rájuk, hogy ne egyenek olyan sokat ma estére, szegény apjuknak kell, aki annyit dolgozik. De nem szólhat a fiára, mert az ura észrevenne valamit s inkább fölkelne éhen az asztaltól, csak a fiainak jusson. Valamicskét tesz a fiú tányérjába. Sorakozik a többi is az üres tányérokkal. Mindegyikbe rak még pár kanál zsíros levet . . .

Az asszony úgy tesz, mintha már jóllakott volna. Pedig alig evett még. Az ember észreveszi ezt. S ő is játssza a jóllakottat, mert attól fél, ha sokat eszik, nem marad a gyerekeknek . . . Egyik legszomorúbb játék az ilyesmi. Tatár János csak nyújtogatja a nyakát és turkál a tálban, mintha nyomtatól egy

utolsó jó falat után halászna. Aztán föláll, nyújtózik egyet, hogy most már torkig van étellel.

Így játszanak a szegények. S ha kell, még elégedettséget is erőszakolnak arcukra, hogy otthon a családban elhitessék egymással, hogy jóllaktak. Persze, csak akkor, ha a béke meg tudott még maradni köztük. Mert máskülönben sokkal durvább élete van a szegénységnek.

A gyerekek asztalra tolják üres tányérjaikat s már futnak is vissza a padkára vagy az ágyra, mert jól tudják, hogy háromszor kérni nem szabad.

– Jóllaktatok? – kérdezi az apjuk a padkán s ágyon pislogó apróságokat.

– Persze, hogy jól – előzi meg őket az anyjuk felelete.

A gyerekek nem szólnak semmit, csak szégyenlősen nevetnek, lecsapják fejüket s lökdösik egymást.

Az asszony a tál után nyúl. Félrefordítja s rebegeve, félve mondja urának:

– Jó lesz neked reggelre . . .

Tatár János rá se néz a tálra, csak valamitől felingeredik, arca elvörösödik és megfeszül. Érzi, csak akkor szabadulna meg ettől az érzéstől, akkor könnyebbülne meg, ha jól a felesége arcába vágna. De nem tudja mért. Nem haragszik a feleségére, mégis most ütni szeretné, vagy legalább irtózatosan lepocskondiázni, hogy kidühönghesse magát. De csak rágyújt s füstöl. Nézi a két kopott ágyat. Még dunna sincs rajtuk, csak szalmazsák, szivárványos rongypokróccal letakarva. És ezen az ágyon milyen édesen alszik Jolika . . .

A gyerekek feküdni készülnek. Egyik ágyon Jolánkával alszik az anya, egy gyerek a kuckóban, a másik ágyon hosszában három gyerek és a legkisebb keresztben a lábuknál. Az ember, ha kicsije van a feleségének, mindig a földön hál a subában.

Alighogy elszunnyadnak a gyerekek, Jolánka hirtelen följedd és élesen sivalkodni kezd. Az anya karjába kapja s ringatja.

– Na, na, te büdös bubus, nem szabad bántani Jolikát. Dá, dá, megveri anyuka a krampuszt . . . Még Jolikát meri bántani, nesze, nesze – és rácsapkod az ágy végére.

A sivalkodásra felébrednek s mocoogni kezdenek az ágyon a gyerekek.

– Édesanyám, rugdos a Pali – mondja elnyújtva, aki keresztben fekszik.

– Nem igaz, hanem ő bezserézi a talpamat – védekezik amaz.

– Békével legyetek, mert közétek vágok!

Jolika már nyöszörögve sírdogál, de igen kitartóan.

– Szoptasd meg – veti oda bosszankodva az ember.

Az anya keblének fordítja kislánya arcát. Elhallgat Jolika s mohón az emléő után kap pindurka szájával, csöpp ujjával még bele is kapaszkodik.

– Ne harapj, te – szisszen föl az anya.

Kis idő múlva kiköpi Jolika mellett s keservesen fölsír.

– No, lelkiem, no – kínálgatja az anya.

A szopós újból belekap mint a hörcsög, de hirtelen el is fordítja a száját és sír.

– Nincs tej – néz a férjére az asszony.

Tatár János rágyújt.

Jolika visít, szinte a frász rázza.

Az ágyban újból mozognak a gyerekek, és az egyik tele szájjal bömböl. A másik kenyeret kér.

– Dögletek mingyárt, az anyátok krisztumát! – kiált rájuk az anyjuk.

De aki bömbölt, az bömböl tovább.

Aki kenyeret kért, most is kéri.

Jolika tovább ordít.

Az anya belefeketedik az ordítózásba, homlokán verejték s le-föl járkál a sivalkodó Jolikával.

– No, adjon egy darabot – makacskodik sírva az éhes.

– Nesze, nesze – ugrik oda az anyja és üti – te mindig akkor zabálnál, mikor ledöglesz?

Most az is jajgat.

Tatár János megfeszül egész testében. Nagyot szív a cigarettából, aztán még egyet, s a földhöz csapja a csutkáját, csak úgy freccsennek szét a parázs-morzszák.

Fölugrik és kirohan.

A lárma kihallatszik az udvarra, kihallatszik az utcára. Futni kell tovább, a kocsmá felé. Űzi a cudar élet, melyben józanul élni irtózatossá teszi . . .

Németh István

FEHÉR FERENC

BOCSÁSSATOK MEG

Bocsássatok meg, ti kedvesek, hogy
nyaratok hozsannás reggelében
megközelítem a tájat.

Csak pár percre, s lopva jöttem,
dülőutak porába szórva
hajnali köszöntésem halk jóreggelét.

Látom, ti a régiek vagytok –
kaszátoknak csorbább csak az éle;
de megveritek szikrázó napkövekkel régi acéltok,
hogyha majd lepihentek délben, ebédre.

Fehér füstfellegekre kapaszkodnék, mostan,

hogy beszáguldjam kisgyerekkori tájam,
 s kedveskedő aranymosollyal tapsikolva –
 Apám, mosolyt csaljak arcod ráncai közé.
 Ülök egy mesgyekarón. Arcom már barnára
 nem cserzik nyilazó kánikulai fények, –
 s lám, a kaszások már meg sem ismernének.

Piros kendők hívogató feltja hajlong tört tarlók
 könnyező, aranyszín tálján, –
 Fordulj napnyugotnak, öcskös,
 fuss, és sírjad el árva csószkunyhók hűvösében
 terhes nincstelenséged esti imáját . . .

PANASZOS DAL

Alig hogy gyermek voltam,
 s most megdöbbenek:
 Kicsi paraszti pajtásaim
 már meg nem értenek.
 Tegnap, vagy az örök, nagy
 végtelenségbe' volt,
 hogy játszottam utcavégen,
 kerengtem karikámmal, míg
 elbúvölt csillag titka, méla holdfény? . . .
 Hol vannak a pajkos esték, a
 szúzi, ártatlan ölelések,
 mikor tavaszvágyak kikezdték
 bamba szivem, s csak vártam
 az első nőt, ki egyre késett? . . .

Vártam én is, – csókra,
 – puhára, ölelésre.
 S most szánom és bánom kamaszságom,
 hívom az ifjúságom, – így
 mindenről lekésve,
 mindent csak megálmodva . . .

Csókomnak ezüst-zamatját
koptatja szürke megszokottság,
szavaim szerelmes fényét
hazugság hamvvedrébe oltják
sajgó szívem szomorú könnyei . . .
– Beteg az, kit én szeretek.
Belőlem borzongás permetez, –
fekete éjszakáim fénytelen percei . . .
S ha lehullok egy lányra,
örökre sebzem meg,
mert halkuló vágyaim lesz az álma.
S ha símítom hamvas haját,
mindannyiszor megtépem,
védtelen, remegő vergődéssel . . .
Az arcom, az arcom mindig rezzenéstelen,
hogyha megtöröm barbár közönnyel
szerelme tükrének símaságát . . .
És kínjában mindig ott ég az
én beteges, barna bénaságom.
– Kit annyiszor megölök, –
élsz már csak kínjaidban,
gyönyörű, kicsi fájdalomvirágom.

(1950)

BORUS ERZSÉBET

MIELŐTT MEGJÖN A TÉL . . .

Szorítsd még jobban a kezem,
Mert fúj a szél, jaj ősze járunk!
S elfújja egyetlen s utolsó,
Örökös nagy-nagy ifjúságunk.

Mi lesz, ha szürkül a fejünk
S forró, vállunkon fonnyad az éj?
Maradjunk legalább addig ifjak,
Mielőtt még megjön a Tél.

Szorítsuk addig egymás kezét;
Vénen egymásra nézni se merünk.
Lehet, hogy másnak lesz még tavasz,
De mit ér már nekünk?

Jaj, fogjad nagyon a karom,
Leheletünktől kékebb legyen az ég.
S hogy mindig fiatalok maradjunk,
Meneküljünk, meneküljünk,
Mielőtt még megjön a Tél.

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

MINDENKINEK MEGVAN A MAGA TÖRTÉNETE

Gobby Fehér Gyula: *A sötét árnyéka*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1999

Gobby Fehér Gyula novelláinak szövegháttere és kötetbe szerkesztésüknek elve egyaránt hitelesíti a létrejöttükben működő dekameroni szituációt. *A Töltsétek meg az embereknek zsákjait* című (1993-ra datált) szöveg a hitvallás igényével került a kötet végére. Egy olyan író portréja rajzolódik ki általa, aki az írásban (azaz saját történeteiben) találta meg a valóság „sötét árnyéka” előli kivonulás helyét, a maga „kertjét”, ugyanakkor azt a folyamatot is bemutatja, melynek során a „fikció fölénye”, azaz a történetmondás aktusa a teremtett világ képzetével takarja el, illetve helyettesíti a való mind ellenségesebbé vált képét, „amikor az ember kénytelen volt elővenni ismerőseit saját emlékeiből, hogy ne maradjon teljesen egyedül”. Specifikussá teszi e szituációt az a tény is, hogy az elbeszélővel nem potenciális hallgatósága vonul ki a világból és vesz részt a játékban (mint a Boccaccio teremtette alkotói helyzetben), hanem saját képzeletének termékei, novelláinak hősei: „Tragacs az előszobába fészkelte be magát. (. . .) Messzike a hálószoba szőnyegén ágyazott meg magának. (. . .) Giric nem lakott velünk, viszont időnként benézett hozzánk. (. . .) Kancsár az ebédlőasztalra rakta az iratait. (. . .) Karesz a könyvszekrényt pécézte ki magának . . .” Gobby Fehér vallomásértékű szövege Mándy Iván *Tépett füzetlapok* című kötetének *Egy öreg boltos* című lírai hangvétellű írására reflektál, amelyben a kusza élménytöredékekből novellát teremtő író áll előttünk jelképes boltjában, a képzelet, a szellem értéké formálásának helyszínén. Ugyanezt a funkciót tölti be Gobby Fehér elbeszélői világában a lakás „fehér ege” alatti tér, ahol az író és társai az írógépet körülülve emlékeznek a valóságra, „amely valószínűleg megtörténhetett volna, mint ahogy minden lehetőség olyan, hogy néha ugyancsak az emberek képzeletében születik meg, de néha igazabb, mint a valóság maga.” A kötetzáró írás dátumozása azért is fontos információ számunkra, hiszen a dekameron írásának a balkáni háborúk kitörésével egybeeső kezdetét jelöli, s a kompozíció ötvenedik darabja még nem tartalmazza a megváltásnak azt az ígértét, amely az igazi *Dekameron*ban bekövetkezik, mi több, a történetek háttérében egyre kifejezettebbé válik a kilátástalanság érzete, az elmagányosodás gondolata, az ellenségessé vált külvilág képzete.

A sötét árnyéka a szerző által évek óta folyamatosan írt „újvidéki dekameron” második darabja. Elmozdulást a *Tekergők* (1996) című első kötet novelláihoz képest csak az egyes szövegek belső atmoszférája, hangulati megformáltsága tekintetében tapasztalhatunk; formai és tematikai szempontból e sajátos irodalmi „kis világ” folytonosságát, továbbépítését jelentik. *A sötét árnyéka* novelláit olvasva a Gobby Fehér-próza jól ismert helyszíneit, „irodalmivá alkotott” tereit ismerjük fel: Újvidék peremterületét, a magyarlakta Telepet, a Kis-Duna, a Köves, a Sodros vidékét, a Guszak-szállás, a Kulpin konzervgyár, a Petőfi-mozi, a forgácsolózem, a szappangyár, a Fállábú kocsmája alkotta térbeli kiterjedéseket. Feltűnnek e világ jellegzetes szereplői is, Bölöm, Lekvár, Jucika, Lábody, Róka, Balos, Messzike, Giric és a többiek. Valamennyien a kallódó, a „jólvaltaltak” társadalmából kiszorult emberek csoportjába tartoznak: mindenkori albérlők, alkalmi munkából tengődők, pitiáner bűnözők és örökös álmodozók, akiket determinálnak, kilépésre, helyzetük megváltoztatására képtelenné tesznek saját történeteik. Rokonait a már említett Mándy-novellisztikában, a Józsefváros és a csengetős mozik világában, vagy a Tar Sándor teremtette irodalmi helyszíneken, a Görbe utcában ismerhetjük fel: lap nélküli szerkesztők, ócskások, mosodások, ügynökök, nehéz fiúk az egyik oldalon, dorgók, béresek, árvajólánok, vereslacik a másik író novelláiban.

A sötét árnyéka novellái – a dekameroni szituációnak megfelelően – egytől egyig a történetmondás jegyében születtek. Szereplők (többször az első személyű elbeszélő) beszédet vagy beszédeket mondanak, miáltal kisemberi tragédiák hátterére, vakvágányra jutott életek okrendszerére derül fény. Sajátos leromlás- és lemondástörténetek ezek, amelyekben jobb sorsra érdemes emberek élete tőlük független, külső erők, kényszerhelyzetek, betegség, hűtlenség, szegénység, emberi butaság, irigység és kapzsiság, vagy egyszerűen csak a balsors, a végzet hatására fordul tragédiába. E beszédek rendszerint egy másik történetbe ékelődnek, sokszor még idézett alakjukat is megtartják. *A hajlék oszlopa* című novellában Bölöm kökényszedés közben elmeséli Lekvár hogyan, miért ölte meg az anyósát. Hallgatóságát és beszédpartnerét maga az elbeszélő képezi, aki a beszélgetés során – sajátos módon – sokszor nem a Lekvár-történetre kapcsol vissza, hanem a kökényszedés folyamatára reagál: „Nem hiszem. Mondta Bölöm. Nem úgy beszélt, mint aki álmodik. Igazi mediterrán növény. Mondtam. Keserű is meg édes is. Micsoda? Kérdezte Bölöm. A kökény. Mondtam. A mediterráneum gyümölcse. Lehet. Mondta Bölöm. Erre nem figyeltem az iskolában. Mégis álmodott. Mondtam.” Ugyanakkor Lekvár történetét maga Bölöm is egy sajátos szituációban ismerte meg: vizsgálati fogságban, önkéntelenül lett tanúja a rabtárs Lekvár önmagával, saját lelkiismeretével folytatott vitájának, s ezt most az elbeszélő számára szó szerint reprodukálja. E reprodukált szöveg mind formailag, mind stilisztikailag eltér az alaptörténettől (amíg az dialógusra, ez a belső beszéd formáira épül); benne nemcsak Lekvár története elevenedik meg, de a meggyilkolt anyós zilált-zavart lelkivilága is kifejezést nyer: szitkai, átkozódásai (pl.: „ide nem lép be az erkölcsatlenség gyümölcse, az én lányom nem lesz soha a bűn melegágya, a bűdösség szülőanyja”) is az elbeszélés (nyelvileg és stilisztikailag ugyancsak elkülönülő) részét képezik. Tehát egyetlen novellán belül Gobby Fehér bonyolult, több síkon formálódó szövegvilágokat hozott létre. Az ilyen többszámúság, a látásnak és a láttatásnak ez a sokfélesége a legtöbb novelláját jellemzi. Az alaptörténetet sokszor (lexikonokból és szakkönyvekből kiemelt) vendég-szövegek szakítják meg. *A Vegyetek és*

egyétek című novella narrátora szakkönyvekből magolja a pékmesterség fortélyait, amit a „lexikonbetegségben” – azaz lexikonbeli szócikkek kényszerű felmondásában – szenvedő pékmesternek mond fel. A keretnovella tulajdonképpen egy csattanóval záruló történet: az én-elbeszélő inaskodása idején épp a „nagy oroszok”, Anna Petrovna, Pjotr Pavlovicsok és Aljosa Boriszovok (regény)világában él, hatásukra megalkotja a maga külön bejáratú álomvilágát, mégis a kenyérsütés folyamatában ismeri fel az igazi alkotás, a „teremtés folyamatát”. „Megtanultam, hogy az élet folytatásához járulok hozzá” – mondja. *A halálnak démona* című novellában az édesanyja temetésére érkező főhős emlékfoszlányai, családi bölcsességek, mindennapok szófordulatai, majd pedig – a rokonság végtelen kapzsiságát látva – a döbbenet hangjai ékelődnek a primer szövegbe, amely egy, a „halál démona” (háború, halál, szegénység, nélkülözés) sújtotta újvidéki magyar család „leromlástörténetével” azonos. *A nagy vizek* című novella viszont Tragacs beszámolója arról, hogyan mentett ki a Dunából egy öregasszonyt, és vált ezáltal szerelme szemében „igazi hőssé”, holott ellopta a megmentett asszony pénzét. (A „más még a kabátot is ellopta volna”-féle vigasz nem menti meg az önvádtól, a lelkiismeret „sötét árnyékától”.) Formailag ugyanazon elven alapul mint a másik három idézett szövegvilág: Tragacs meséjéből egy másik – jellegét tekintve tragikus – élettörténet, a szeretett által megunt és kivetett idős ember története bontakozik ki. Ezek a szövegrészek tipográfiailag is elkülönülnek a főszövegtől, látszólag töredékesek, vázát képezik egy nagyobb ívű elbeszélésnek, ugyanakkor a morális tanulság, a világ feletti erkölcsi ítélet alapjául szolgálnak.

„Mindenkinek vannak különös történetei” – mondja a *Megemészjtük a mi esztendeinket* című novellában Messzike, Gobby Fehér Gyula novelláinak egyik állandó figurája. E gondolat értelmében szinte valamennyükről, novellisztikájának minden jellegzetes alakjáról hallunk egy-egy történetet. A mesehallgató szituációnak megfelelően egy-egy előhívó momentum (pl.: „Messzike fősóhajtott. Szerencsés ember ez a Giric.”, *Örökké, mint a hold*), konkrét kérdés, kérés (pl.: „De azt tudod-e, hogy Bagi szakképzett lakatos?”), *Megemészjtük a mi esztendeinket*; „Mesélje el, Pali bátyám, mikor Krumplival sétált a Futaki úton.”, *Szárazföldi vadak*) vagy történetmondásra való felhívás (pl.: „Fogadjunk, Bagiról is tudnál mesélni nekem, ha éppen akarnál.”, *Megemészjtük a mi esztendeinket*) hatására valaki mesélni kezd. Egytől egyig nagyon szomorú történetek ezek, amelyekben szociális hovatartozásuknál fogva eleve hátrányos helyzetű kisenberek keresik boldogulásuk útját. Nemcsak a rendezett életűek világa vetette ki őket, de törvényen kívüli személyek is, mindegyiknek vaj van a füle mögött, rendszerint kisebb betörésekből, lopásokból tartják el magukat, a börtönt is megjárták (*A harag szele* című frás egy ilyen bírósági tárgyalás tragikomikus eseményeit jeleníti meg előttünk), de egyszer legalább az életben mindannyian megpróbáltak jó útra térni. A megtérésnek mint a boldogság elnyerése lehetőségeinek kudarcral végződött kísérletéről szólnak mindenkori történeteik: Lekváré (*A hajlék oszlopa*), aki családot szeretett volna alapítani, és élni a maga csendes-hasznos kis életét, de a környezete táplálta előítélet, a nagyravágyásban tébolyult anyós megakadályozta ebben, s gyakorlatilag kiprovokálta tőle a megbocsáthatatlan büntetést (amikor kétségbeesésbe hajszolja saját lányát, és elátkozza születendő unokáját, Lekvár indulatból megöli); az akadályozott szerelmesek tragédiájáról szól Bagi (*Megemészjtük a mi esztendeinket*) és Messzike (*Az erejevesztett ember*) története is, akiknek

egész életvezetésére rányomja bélyegét némán viselt bánatuk: „A bánatot megemésztette az idő. Mondta Magó. A bánatot néha magába tudja zárni az ember. Mondta Messzike. Szinte egyszerre emelkedtek fel. Mindenkinek megvan a maga bánata. Mondta Magó. És mindenki maga küzd vele. Mondta Messzike” (*Megemésztiük a mi esztendeinket*). Lábódy Édesanyja túlzott elvárásai miatt lett szerencsétlen ember (*Minden törpe gond*), Pósa János egyetemi hallgatót a biztos egzisztencia hiánya választja el szerelmétől, Bucskó Ilonától, aki helyette egy megélhetést biztosító idősebb férfihoz megy feleségül (*Szűnj meg, varázs*). Tengődő-tekergő hőseinek némelyike nemcsak boldog és jól szituált, de egyenesen hős szeretne lenni, miközben nagyon komikus, vagy nagyon szálnalmas események szereplői, szenvedő alanyai lesznek. A *Követünk idegen isteneket* „szegény telepi diák”-hőse a Petőfi-moziban látott filmek világába képzele bele magát, ahol igazi „nagy-mező” lehet. Tragacs egy alkalommal (lopott sötétkéek öltönyben) besétál a városházára, egy küldöttségnek beszédet mond (amit szinkronban fordítanak angolra és franciára), majd „eladja” a Nyasza-tó partján elhelyezkedő malawi földet. Később, a börtönben – ahova természetesen nem a földügylet, hanem az öltöny miatt kerül – elhatározza, hogy megtanul angolul, mert „azzal a nyelvvel most . . . lehet keresni” (*Puszta föld*). Giric egyszer, cirkuszi állatgondozóként, még a helyi lapokba is bekerült, mert Krumplival, a bánatos és jámbor hím oroszlánnal végigsétált a Futaki úton (*Szárazföldi vadak*). E novellák narrátorhősei miközben keserves sorsukról mondanak beszédet, szerencsétlenségük miatti indulatukat és elkeseredettségüket egyetlen tárgyra, jelenségre vetítik ki, mintegy babonás hittel vezetik le ezekből balsorsuk eredőjét. „A szekrényeket azért nem szerettem, mert szegénységemre emlékeztettek” – mondja a *Minden egyes perc* mesélője, míg máskor az „idegen istenek” követésével magyarázza szerencsétlenségének kiváltóókat az elbeszélő (*Követünk idegen isteneket*). Tragacs úgy véli, az angol nyelv hiányos ismerete akadályozza meg abban, hogy sikeres üzletember legyen (*Puszta föld*). Egyes szereplők kópéöntudatát, önironikus sorsmagyarázatát a „sötét világ”, a kilátástalanság szűnni nem akaró képzele zavarja meg, teszi hiteltelenné. Például Tragacs hősöködése *A nagy vizek* című novellában egy fanyar-kesernyész jövendöléssel ér véget: „Nehogy azt hidd, jól jártál. Várd ki a végét a dolognak. A Duna túlságosan nagy ahhoz, hogy ilyen gyorsan kimondhasd az ítéletet róla, vagy magadról, vagy az élet előtted álló nagy vizeiről.”

A *Tekergők* című első kötet világához képest nagyfokú elmozdulás figyelhető meg a novellák hangulatisága, a valóságértelmezésük színezete szempontjából. Az előző kötet darabjaiban is ugyanez a periferikus világ jelenik meg a maga kallódó-lecsúszott alakjaival, ám ennek az életformának inkább a komikus vetülete kerül előtérbe, az itt és így élők bohóságait, tréfáit, nevetségesen irracionális vágyait, furcsa okfejtéseit, bolondos szerelmi kalandjait ismerjük meg. A második kötetből már hiányzik ez a könnyedség, az élet és a halál ironikus kinevetése, vagy a szereplők világmegevető hányavetisége. Itt már csak a történetmondás segít, mágikus hit: „szűnj meg, varázs”, a rossz kimondása általi távolítás kísérlete, részben a képzelet (filmek, regények álomvilága), amely egy valószínűtlenül illuzorikus világba repít.

A *Sötét árnyéka* című novella – nem véletlenül lett címadóvá – formai és tartalmi szempontból is szintetizálja Gobby Fehér Gyula prózateremtő eljárásait. Egy vendég-szövegekkel tarkított, több síkon bontakozó történetről van szó, melynek szervezőelvét egyik szereplő meg is fogalmazza: „. . . egyszerre volt a kezemben egy férfiú és ezzel

egy időben néztem egy igazi szerelmi drámát az erdőben.” Tehát András és Erzsike első szexuális kalandját éli meg, miközben véletlenül tanúi lesznek egy szerelmespár vitájának. A nagyszerűnek, izgalmasnak ígérkező kaland azonban – legalábbis András számára – nem hozza meg sem fizikai, sem érzelmi szempontból a várt kielégülést, hiszen a külvilág részéről csupa negatív impulzus éri őket. A lány a felnőttektől elesett szerepjátszó manírokkal közeledik a fiúhoz, a meglesett pár vitája az élet tartalmatlanságáról, üres formáiról, számításról és csalásról szól, a majálisozó társaságra – a füledt délutánban – a testi-lelki tunyaság, a közhelyszerűség és cselekvésképtelenség állapota jellemző. Nem csoda, hogy András egy pillanatban úgy érzi, a vízben állva, az ég alatt (ég és föld között, tehát ebben a világban) a valóság sötét árnyéka borul rá. A novella történésfolyamatát megszakító vendégszövegek a fiú fogalomtisztázó kísérletei, a divatról, a zenéről és más jelenségekről szólnak. Elvileg a késleltető fokozás funkcióját töltenek be, de a szövegegész – más novelláktól eltérően – nem hitelesíti ezt az eljárást, nem épülnek bele teljesen az alapszövegbe, az erőltettség erejével hatnak. Az olvasó szempontjából ez pedig annyit jelent, nyugodtan átsiklik tekintete a szövegrészek felett, a megértés mégsem válik sem nehézkessé, sem hiányossá.

A kötetzáró írás nemcsak hitvallás, de igazi leltár is. Az író valóságos névsorolvasást tart: egy pillanat erejéig felbukkan valamennyi hőse, elvonulnak a színen. Majd lajstromba veszi rekvizitumait, szempontokat és elveket, amelyekkel ezt a sajátos irodalmi kisvilágot létrehozta. A vészterhes jelent semlegesítve fordul a múltidézés módszeréhez, teremti meg múltból, emlékekből, elmúlt időből, valaha volt helyszínekből, alakokból és történésekből saját írói világának legitimitását, miközben „kénytelen néha fölkapni a fejét, és kissé rémülten, de határozottan rákérdezeni: ki is vagyok én”. Majd újabb történetek felé fordul. „És akkor újra.”

BENCE Erika

A KESERŰ ÍGÉRET FÖLDJE

Háy János: *Xanadu*. Palatinus Kiadó, Budapest, 1999

Háy János könyve mese felnőtteknek, melynek megértését a több szálon futó cselekmény szorosan egymásba fonódó szálai sem nehezítik. Helyszínein párhuzamosan, gyakran egy időben játszódnak le a hősök: emberek, angyalok élete.

Központi helyet foglal el a történetben a Teremtő, aki összefűzi az általa létrehozott lelkek sorsát, miközben ügyel arra, hogy játékterein – földön, vízben és levegőben – a neki tetsző zűrzavar teljes legyen. Ebben a nagy kuszaságban mindenki éli a maga életét, de senki sem a valódit, a teljeset, hiszen az Úr halandókra és angyalokra való tekintet nélkül, érthetetlen módon választ szét birodalmakat, életeket, ezáltal boldogtalanságba kényszerítve őket. A Teremtő cselekedetei mögött az isteni titok lappang, mely mindenki más számára megmagyarázhatatlan és felfoghatatlan. Vannak olyanok, akiket nem is igen foglalkoztat, miért szenvednek, mint a csupán érzéki örömeket hajszoló, részeges hajósok vagy a serényen tevékenykedő angyalok. Van azonban a *Xanadunak* egy figurája,

akiben megfogalmazódik a kérdés: miért tesz mindenkit próbára a felsőbb hatalom, megkésértve így életüket. Vinciust, a folyton meditáló, Istennel és emberekkel társalgó kocsmatölteléket foglalkoztatják ezek a kérdések. Ha még ő sem érti, miért kell a teremtett lelkeknek állandó szenvedést kiállniuk, hogyan lehetne elvárni, hogy megmaradjon a hitében, egy egyszerű velencei kereskedőtől, akinek eddig a pénzhajhászat tölti ki az életét, ha lelki nyugalmát a földi életben nem leli. A velencei azonban ezzel emelkedik ki környezetéből, hogy – ha hosszas vívódás után is – meri vállalni a kockázatot, a megvetést, lehetőséget adva így magának a boldogságra. Odahagyja, ha nem is teljesen, addigi életét, és annak mozgatórugóját, a pénzt szerelmére cseréli.

A kereskedő előtt csak akkor tárul fel a világ, amikor egy piranói lány megismerteti a szerelemmel. A férfi ezután épített a lány számára egy csodálatos palotát a tengerparton, hogy legyen egy hely a számára, ahová elmenekülhet a hétköznapi gondok elől. Ugyanúgy jár el, mint sok évvel ezelőtt Indiában Kubla kán a maga kis madárkájával, *Xanaduban*, akiről várost is elnevezett. Először csak képzeletben, majd a valóságban is palotát emel a velencei, pedig amikor lelkiismerete által vezérelve józanul mérlegeli helyzetét, magának is beismeri: örülség félredobni családját, addigi jól bevált életét egy csodáért, aki csak bűnben lehetne a társa. Mindezek ellenére felülkerekedik benne a férfi, akiben megfogalmazódik az érzés, hogy szerelme „se szép, se jó, de Isten, és nélküle nem juthat a túlra át”. Már abból a tényből is, hogy a kereskedőt Kubla kán alteregójaként értelmezhetjük, kitűnik az örök igazság, miszerint a férfi és a nő örökös harca, melyet hol egymásért, hol egymás ellen vívnak, időktől, kultúráktól független. A lényeg ugyanaz, a jelentés pedig abszolúttá válik, és az angyalok világára is vonatkoztatható.

A legtöbbet emlegetett angyalpár a regényben Marlon és Marion. Velük már az 1993-as, róluk elnevezett kötetben is megismerkedhettünk, de Háy a *Xanaduban* újra elmeséli történetüket. A kezdeti édes évek után, amit bearanyozott a kölcsönös szerelmezés, sorsuk megállíthatatlanul fut a katasztrófa felé. A Teremtő féltékenységből, amiért Marion, a kedves leányzó Marlonnal tölti ideje java részét, és úgy tekint rá, mint senki másra, úgy dönt, megbosszulja rajtuk a boldogságot, melyben neki sohasem lehetett része. Rájuk bírzza a Sarkok jéghegyeinek őrzését, de „alig teltek el hetek, a feladat ellátásában keserű helyzetükre rögtön fény derült: rájöttek, a feladat nem jutalom, annál inkább büntetés. Mert mikor szeretni akarták egymást, és meleg kézzel simogatták volna végig testüket, a hatalmas jéghegyek könnyezésbe fogtak, és attól kellett félni, hogy vízvé omlanak, s elsodorják a teremtett birodalmat, ha pedig hűtésbe fogtak, egymáshoz nem érhetek, hisz az áthidegült test nem érzett semmit, s ha valamit mégis, akkor csak annál is nagyobb hidegséget”. A szörnyűség akkor kulminál, amikor Isten széjjelszakítja őket. Mariont elrejtí szerelme elől, Marlon pedig örökös keresésre és elégedetlenségre, kielégületlenségre ítéli.

Marlon és Marion példáján keresztül meggyőződhattünk arról, hogy írónk kiismeri magát az égben is. A túlvilágon a földihez hasonló erkölcsi magatartásokkal, viselkedésmódokkal találkozik. A *Xanaduban* az églakókat nem kizárólag a megbocsátás és a könyörületesség jellemzi. Az ostobaság, a furfangosság vagy akár a gazemberség sem áll távol tőlük. Az Úr sem különbözik teremtettjeitől. Rendkívül összetett jellem. A könyörületes, megbocsátó oldalán kívül számos más arca is van, például tud gyenge, érzékeny, sőt kétségbeesett is lenni. A legtöbbet azonban játszik, szórakozik a földlakókon, azok

botlásain. Gyakran nem is veszi figyelembe, mi az, amire az embereknek szükségük van, mit szeretnének megvalósítani az életben. Vincius – az összekötő kapocs Isten és az emberek között, amolyan Hermész-szerepet betöltő – az Úr magatartását ekképpen magyarázza: „mindent lát, csak téged nem”. A Teremtőnek az apró, egyszerű életek nem számítanak. Kicsinyesnek találja a velencei kereskedő és más Marlonok csatározásait, bánatát. Állandó botlásait látva el kell hinnie, hogy félresikerült a teremtés, ám ahelyett, hogy a helyreigazítás lehetőségeit mérlegelné, humorral és szatirikus hangú kommentárokkal próbálja elkendőzni saját hibáit.

A *Xanadu* nyelvezete sokrétű, szónyaga több nyelvi rétegből származik (pl. argó, társalgási nyelv, szónoki nyelv, filozófiai nyelv), ezért lehetséges, hogy humoros megoldások mellett alkalmanként a mulandóság melankóliája lengje be a teret. Ugyanakkor az is megesik, hogy filozofikus, meditatív részeket brutális, erőszakkal túlfűtött leírások követnek.

Háy regényében a szív apró rezdüléseit kutatja. A *Xanadu* lélektani regénynek is nevezhető, de mivel az író segítségével játékos, nem hagyományos történelemleckéket is vehetünk, így a mű akár történelmi regényként is felfogható. A nagy felfedezések kora táruul élénk, megismerkedhetünk Barbarossa Frigessel, de elképzeltük azt a kort, ahol, mint egy színpadon, Károlyok, Lajosok sorakoznak fel katonás rendben. A *Xanadu* története az 1400-as évek utolsó évtizedeiben játszódik, VIII. Károly uralkodásának idején – szűrjük ki a leírásból –, más alkalommal azonban a bonyolult szerkesztésű tekervényes mondatokból azt olvashatjuk ki, hogy Krisztus urunk mennybemenetele utáni hetekben járunk. Az írónak nemcsak az időkezelése szabad, hanem a helyszíneket is folyamatosan változtatja. Ennek ellenére a történelmi tényeket ügyesen helyezi be a valódi történet folyamatába, ahogy a legendák, a mesék, a görög mítoszok is helyet kapnak a regényben. Szisztosz és Abidosz mitológiai hősök szerelmi tragédiája a velencei kereskedő és a piránói lány kapcsolatával mutat rokon vonásokat.

Háy János *Xanadu* című regényében tehát különböző korok és helyszínek váltakoznak, de a központi motívum – a keresés – mindig meghatározó marad. Mindenki keres valamit. A boldogságot kutatják, és mindeközben tudat alatt saját énjüket is megelni kívánják. A velencei a kiutat a kilátástalanságból egy asszony meleg ölelésében látja, de ez csak illúzió, mert eloszlatni a boldogtalanságot és megszüntetni az elégedetlenséget ő sem képes. A szerelemben is, ahogy minden másban, sohasem tudunk megállapodni igazán, hiszen mindenkit új célként valami ismeretlen, a meghódításra váró vonz. A megérkezés csupán rövid ideig tölt el bennünket a győzelem mámorával. Elképzeléseink megvalósulása után ismét útra kelünk újabb lehetőségek, elképzelések után kutatva. Barangolunk földön, vízen, égben, álom és képzelet szülte mézédésnek hitt mesevilágok talaján, és hisszük minden alkalommal: az Ígéret földjére értünk.

HERBUT Anikó

A FOGYASZTÓI CIVILIZÁCIÓ ÉS A MAGYAR TÁRSADALOM

Hankiss Elemér: *Proletár reneszánsz*. Tanulmányok az európai civilizációról és a magyar társadalomról. Helikon Kiadó, Budapest, 1999

Amikor majdnem negyed évszázaddal ezelőtt feltette a kérdést, hogy változik-e a kétezredik évig az európai társadalmak s ezen belül a magyar társadalom értékrendje (ha igen, akkor hogyan és milyen irányban), Hankiss Elemér valószínűleg nem is feltételezte, hogy alkalmá lesz akkori válaszait megfontolni. Emlékezzünk csak röviden. Igennel felelve a főnti kérdésre az *Érték és társadalom* című tanulmányában (Magvető Kiadó, Budapest, 1977) Hankiss azt állította, hogy az értékek és értékrendszerek változása mindenekelőtt az anyagi javak hozzáférhetőségétől fog függni és az individualizmus erősödésében fog kimutatkozni. A huszadik század és egyben a második millennium befejeztén a kiemelkedő magyar szociológusnak alkalmá, de úgy látszik, kötelességérzete is van, hogy bővebben alátámassza egykori – ma már mondhatnánk: a posztmodern kor leglényegesebb tényezői – anticipációját.

Hankiss tehát a *Proletár reneszánsz* című legújabb könyvében visszatér arra a problematikára, amely tudományos érdeklődésének központjában áll – az európai (nyugati) civilizáció változási folyamatainak (újra)értékelésére. Könyve tizenkilenc elméleti tanulmányból, fenomenológiai felvilágosításból, szociológiai esszéből és riportból áll, melyeket négy fejezetbe rendez.

Közülük az elsőben, mely a könyv címét viseli, az író a huszadik század utolsó évtizedeinek, a modern/posztmodern kor fő jellegzetességeit próbálja meghatározni. A másodikban és harmadikban – a címekből már sejteni lehet véleményét kora magyar társadalmáról (Lassúcska ország, Egy ország keresi a helyét) – Hankiss azt vizsgálja, mi történt Magyarországon az elmúlt tíz évben, mindenekelőtt hogyan alakult át a magyar társadalom tudata, érték- és magatartásrendszere. Ezenkívül ahhoz a kérdéshez is visszatér, amely már évekkel ezelőtt erősen foglalkoztatta: ki kellene-e, és ki lehetne-e újra találni Magyarországot? Ezt a problémát főképp a különböző történelmi, társadalmi és politikai szempontok figyelembevételével vizsgálja, amelyek arra kerestek választ, hogy története során Magyarország mit kapott a világtól, és mit adott a világnak. Az utolsó rész (Médiумok) Hankiss riportja „saját televíziós kalandjáról”, a Magyar Televízió elnökségi posztjának betöltéséről (1990–1994).

Ahogy már említettük, a könyv fő problematikáját az első rész elméleti tanulmányai tartalmazzák. Heller Ágnes *A reneszánsz ember* című művére hivatkozva (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967. Újabb kiadás: *A renaissance ember*. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 1998) az író megállapítja, hogy lényeges hasonlatosság van a hajdani reneszánsz és a majdani tömegek civilizációja között: akkor színre lépett a lendületes, dinamikus, önmagát és világot alakító ember, az önkiteljesítés ugyan olyan fontos parancs most is, mint akkor volt; mindkét kor a keresés és az éles kontrasztok kora; sőt, „az élet értelmetlenségének a fájdalma annak idején (. . .) a Hamlet királyfik keserű privilégiuma volt, ma pedig százazreket és milliókat kínoz” (33. o.).

Hankiss szerint a reneszánsz, ami annak idején a nagyon gazdag kevesek világa volt, a huszadik század utolsó évtizedeiben életmódjává válik a legfejlettebb nyugati országokban élő széles tömegeknek. De nemcsak pusztán arról van szó, hogy az a „modernizációs” folyamat, amely a 14–15–16. században indult el, most teljeseedik ki, hanem arról is, hogy az a világszemlélet, az az értékrendszer, az a magatartásforma, az a vágyvilág, amely a reneszánsz korában kialakult, a nyugati típusú társadalmakban élők nagy többsége számára most válik elérhetővé. Éppen ezért nevezi korunkat „a »tömegek reneszánszának«, illetve a hatásosság és az ellenvélemények kedvéért: »proletár reneszánsznak«”.

A nagy átalakulást Hankiss a következő hagyományos és új célok, értékek és magatartásformák dichotómiájával ábrázolja:

Szeresd felebarátodat! – Szeresd önmagad!
 Áldozd föl magad! – Valósítsd meg önmagad!
 Légy becsületes! – Légy sikeres!
 Dolgozz! – Élvezd az életet!
 Élj takarékosan! – Fogyassz!
 Teljesítsd kötelességedet! – Védj meg jogaidat!
 Az élet szenvedés! – Az élet jó, az élet nagyszerű kaland!
 Bűnös vagy! – Ártatlan vagy!

Bár a nyugati civilizáció jelenkori történetét Hankiss átalakulási, restrukturálódási folyamatként, nem pedig válságként vizsgálja, elemzése kizárólag kritikus álláspontból történik. Szerinte sok jel arra mutat, hogy az individualizmus mint a nyugati civilizáció egyik fő alkotóeleme, a többi rovására elhatalmasodott. Éppen azért lehetséges, „hogy a proletár reneszánsz veszélyes zsákutca, amely pusztán vágyakat, magatartásformákat, illúziókat teremt, de nem építi ki az emberi életnek és együttélésének azokat a szabályozórendszereit, önkorlátozásait, egyensúlyait, amelyek nélkül az ember tartósan nem lehet meg, emberi közösség nem maradhat fent. (. . .) A »kultúra« és a »civilizáció« fogalmának kezdetektől fogva lényege, nélkülözhetetlen alkotóeleme volt a korlátozás, a természetes, ösztönös lény pallérozása, az ösztönök, vágyak, félelmek visszaszorítása, civilizálása. Ha a fogyasztói civilizáció az ösztönök és a vágyak szinte korlátlan felszabadítását hirdeti meg, akkor vajon *egyáltalán civilizációnak lehet-e nevezni?*”

Ugyanakkor hiba lenne elutasítani a fogyasztói civilizációt mint valami silány illúziógyárat. A hiteles és értelmes élet szerepeinek kialakítása mindenkor az adott társadalom és civilizáció feladata volt, és most is az. Talán felületesen, de érthető és a nagy többség számára elfogadható módon válaszol Hankiss azokra a kérdésekre, amelyekre a hagyományos nyugati civilizáció intézményei – egyház, család, iskola, közvélemény – egyre kevésbé tudnak választ adni. „Örömteli s fontos szerepekkel vagy szerepek illúziójával szolgál, csökkenti az emberek szorongását, hirdeti (. . .), hogy az életnek van értelme és célja, hogy itthon vagyunk ebben a világban, miénk a világ, legyőzhető a rossz, a gonosz, a mulandóság, a halál.”

A főnti következtetések azonban másik problémakörre is utalnak. Miért van szükség a könnyű, kellemes, édes értelemillúzió állandó termelésére, vagyis, mint takar és akar felejtetni a fogyasztói civilizáció? Hankiss már előző könyvében (*Az emberi kaland*. Egy

civilizációelmélet vázlat. Helikon Kiadó, Budapest, 1997) rámutat arra, hogy a félelem döntő szerepet játszott és játszik az emberi civilizációk létrehozásában. Azt fejtegeti, hogy a történelem során az emberi közösségek mindig úgy léteztek, mintha idegen világban élnének, csakhogy a modern civilizáció fejlődésével az emberi létezés többé nem a természeti környezet veszélyezteteti, hanem az ember mesterséges világa, a civilizáció. Hogy valóban a félelem az emberi civilizációk legfőbb hajtóereje-e vagy sem, erre az író a *Proletár reneszánsz*ban nem is szándékozik felelni, de rámutat arra a tényre, hogy a fogyasztói civilizáció az egzisztenciális szorongást próbálja elhárítani. „A fogyasztói társadalmaknak szinte leglényege, központi programja a hiteles, az intenzív, a teljes, a beteljesülő élet eksztatikus bemutatása.” Akarunk mindent és azonnal, mert az egyéni mulandóságunkról, az előbb-utóbb elkerülhetetlen bekövetkező halálról való tudat kibírhatatlan üresség és értelmetlenség elé állít bennünket. Az ebből eredő szorongásainkat tölti ki a reklámpar a maga illúzióival. Azt üzeni, hogy a vásárlással, az állandó fogyasztással az élet szilárd talaján állunk. „Hát még ha egy doboz szép, színes mosóport vettünk! Akkor már jövünk is van, akkor már a világ megtisztulásának, diadalmas megújulásának is kezünkben tartjuk a kulcsát.”

A fogyasztói civilizáció virtuális valósága a modern kor felületes optimizmusán, haladástudományán épült ki; bármilyenek is az elvárások a kibontakozó demokráciától és a piacgazdaságtól, az említett mítoszok és illúziók elől nincs számunkra menekvés.

LÁZÁR Zsolt

S Z Í N H Á Z

SZÍNHÁZI NAPLÓ

CSELÉDIÁTÉK – TYÚKKAL – Azt mesélik, hogy mivel a Madame szerepére felkért színésznő lemondta közreműködését, a Genet-darab előadásával diplomálni készülő Mezei Kinga és Szorcsik Kriszta arra kényszerült, hogy a két cseléd lány gyűlölt ösellen-ségét, a Madame-ot, jobb híján egy tyúkkal helyettesítse.

Nem tudom, így történt-e, nem is érdekel, ahogy az sem fontos, kinek az ötlete volt tyúkra „osztani” a Madame szerepét, de ha Genet darabját úgy értelmezzük, hogy a két cseléd lány, Claire és Solange által megidézett, eljátszott gyűlölt úrnő csak az ő képzeletükben lép színre, jelenik meg (erre a lehetőségre utal tanulmányában Lucien Goldmann), a megoldás nemcsak szellemes, hanem egyenesen zseniális.

Zseniális, mert kiderül, hogy ettől működik pontosan ez a különben talányos mű, amely minden eddig általam látott mintegy nyolc–tíz megjelenítésben rendre felemásra sikerült, attól függetlenül, hogy csak nőkre, csak férfiakra, vagy vegyest, nőkre és férfiakra osztották-e a három szerepet.

Most az újvidéki előadásban működik talán először tökéletesen a bonyolult genet-i drámaszerkezet, s ennek magyarázatát szerintem elsősorban a kényszer szülte ötletben

és az általa meghatározott, a vele összefüggésben kialakított formanyelvi megoldásokban kell látni.

Hogy a Madame nem a maga valóságában, hanem egy tyúk képében van jelen, az lehetővé teszi annak a tükörjátéknak a zavartalan működését, amely ennek a nehezen játszható és értelmezhető darabnak meghatározó strukturális szervezőelve. A három színész színpadi jelenléte ugyanis megköveteli a szereplők, minden szereplő egymáshoz való viszonyának a lehető legteljesebb ábrázolását, kidolgozását, amiből logikusan következik, hogy Claire és Solange figyelmét részben a Madame-hoz való viszonyuk köti le, amittől viszont a történet eleve az úrnő-cseléd társadalmi szembenállására egyszerűsödik (Goldmann tanulmányának címe: *Genet színháza: szociológiai tanulmány!*). Tény, hogy a *Cselédek* a bosszú drámája, és hogy a bosszút a két lány úrnő általi megalázása váltja ki s táplálja, de a Genet-mű szerkezetileg is és érzelmi-gondolatilag is sokkal bonyolultabb az efféle társadalmi problémákról szóló drámáknál.

Kétségtelen, hogy a *Cselédek*ben Claire és Solange minden dühe az úrnőre irányul, de a történet mégis elsősorban a személyiség felbomlásáról szól, s ily módon több egy társadalmilag megalapozott, de irodalmilag igencsak szimpla konfliktusnál. Az az állandó szerepcsere, amely során a két cseléd lány hol önmagát, hol egymást, hol pedig a Madame-ot játssza, végül is az érvessztéshez, illetve következőképpen tragédiához vezet, melyben egyikük beleveszve a szüntelen szerepcserébe s beleélve magát a gyűlölt Madame szerepébe, az úrnő helyett issza meg a mérgezett teát, amihez természetesen arra is szüksége van, hogy a másik annak tudatában „mérgezze meg” testvérét, hogy ezt a Madame-mal teszi. (Persze, ez sem ennyire egyszerű, amilyenek látszik! A helyzetet bonyolítja, hogy Solange Claire-ben nemcsak a gyűlölt úrnőt mérgezi meg, hanem bosszút áll testvérén is, részben mert hibáztatja, amiért a Madame-ot eddig nem sikerült megölni, részben pedig mert Claire megalázta őt.) Ha azonban a színpadon egy harmadik színész is van, szükségszerűen már egészen másféle erővonalak határozzák meg a *Cselédek* dramaturgiáját.

Ez a történet a két cseléd lány története. Mindenki más, a Madame s szeretője, a Monsieur, akit a cseléd lányok feljelentése juttatott a börtönbe (ami a Madame elleni bosszú része), és akinek a szabadulása az addig bizonytalankodó lányokat visszafordíthatatlanul cselekvésre, úrnőjük megmérgezésére készíti, arra szolgál, azért van, hogy Claire és Solange emberi tragédiája megtörténhessen.

És ezt fogalmazza meg tökéletes színpadi formában Mezei Kinga és Szorcsik Kriszta *Cselédek*je az Újvidéki Színházban.

Tudván, hogy nem elég egy véletlen, egy kényszerhozta ötlet, a két színész nagyon tudatosan, kiváló színpadi és következetes stílusérzékkel létrehozta az előadás formanyelvét, melyhez – hogy a tyúk „felléptetése” nem maradjon csupán pusztán, a hajánál előráncigált jópofa, sőt sokkoló ötlet – nagy körültekintéssel alakítják ki a játékeret és választják meg a kellékeket. A Genet előírta színpadképből – „Madame szobája. Louis XV. bútorok. Cspikék. A háttérben nyitott ablak. (. . .) Jobbra ágy. Balra ajtó és fiókos szekrény. Rengeteg virág” – csupán a „nyitott ablak” maradt meg. Nincsenek bútorok, nincs stílbútor-toalettasztal, nincsenek szépítőszerkek. Ellenben van szobafalak helyett tyúkidvart közüljáró drótháló, hátul egy léckerítés, jobbra egy felfordított gyermekketrec (lehet akár tyúktól is), balra pedig egy madárkalitka. Ebben két tojás nyugszik, s jelzi,

hogy Claire és Solange testvérek (olyanok, mint két tojás), s a fölötté levő keltetőégővel utal a tyúk(Madame-)hoz való tartozásukra, tőle való függőségükre (az első, kiáltásszerűen elhangzó szó: Madame!). De a tojás jelképes szerepét példázza az előadás kezdete és vége is. Solange előbb gyengéden simogatja, óvatosan fényesíti az egyik tojást (tojástestvérét), miközben Claire a közös gyermekkort idéző babaketrecren guggol, az első mondatokat egyszerűen mondják, ami szintén összetartozásukra, sőt, a lehető legteljesebb azonosságukra mutat, majd pedig miután Claire-rel megitatja a Madame-nak szánt mérgezett teát, szájába veszi a tojást, és kettéharapja. A színész nő (Szorcisk Kriszta) tágra nyílt tekintetéből látjuk, ez az a pillanat, amikor Solange-ban tudatosul a tragédia, ráébredt: egyedül maradt.

Hogy a két színész nő mennyire ügyel arra, hogy az előadás gesztusai, mozgás- és hangzáselemei a tyúk-Madame-mal legyenek kapcsolatban, számos mozzanatot említhetnénk. A fentiek (ketrec, tojás) mellett elégedjünk meg még csak egy, ám ugyancsak jelentős részlettel. Azzal, amikor Claire (Mezei Kinga) pajtáskodva, mintha cukorkát adna, kukoricát teát, szájába elé, ki vállalva a felkínált játék örömét, felkapkodja és mohón tömi szájába a sárga tyúkbombot, majd, mint a kisgyerek, aki túlette magát, fulladozni kezd. Katonadolog, mondanánk, majd elmúlik. Csakhogy ezúttal másról, komolyabbról van szó: miközben Claire szinte gyönyörködve szemléli, hogy Solange öklendezve kihányja a kukoricaszemeket, nyilvánvaló, nem kedveskedni akart testvérének, hanem megalázni akarta azt. Ezért nem lehet nem visszaidézni ezt a jelenetet akkor, amikor Solange Claire-be önti a mérgezett teát: nemcsak a Madame-ot, akinek Claire képzeli magát, őli meg, hanem – úgy érzem – visszafizeti a kukoricával történt csúnya tréfáért, a megalázásért is.

A tyúk-tojás-ketrec-kukorica kelléksor kialakította képzetkör mellett, ezzel párhuzamosan, pontosabban ezzel összefonódva funkcionálnak a gyermekkorra vonatkozó, illetve a Madame-hoz kapcsolódó részletek.

A tojás a testvéri kapcsolatra és a Madame-hoz való viszonyra utal; a ketrec beletartozik a tyúkképzet körébe, s jelzi a gyermekkort, de mivel a feltörő erotikus vágyakról árukkodó jelenet színhelye is, egyszerűen alkalmas az elfojtott gyermekkori ösztönök felidézésére és a kielégítetlenség okozta női szenvedések kinyilatkoztatására (nem lehetetlen, hogy a Madame szeretőjének, Monsieur-nek feljelentése mögött is ez rejlik!); a baba a gyerekkor játékszere, csonkolt formában azonban már a boldogtalan gyerekkor jelképe, amikor pedig az óvén függő babafejjel Solange az önostorozók módjára csapkodja magát, akkor ez a gyerekből feltörő kegyetlenséget köti a felnőtt bűnbánatához, illetve újabb szenvedéséhez; a pelerinszerű ruha, melybe együtt bújnak, éppen úgy utal a két lány elválaszthatatlan, de egymást megfojtani is kész összetartozására (egy pillanatra érezni is Solange-ban ezt a szándékot!), mint arra, hogy a ruha segítségével az irigyelt úrnő helyébe, „bőrébe” képzelik, álmodják magukat; a babaketrec oldalára tett deszka előbb játéktéri csúszda, majd amikor földön levő végét Solange felrántja, s így Claire a magasban reked, már kínzóeszköz; a genet-i színpadképből egyedül megtartott ablak hol keresztfa, melyre a pelerinben maradt, tehát a Madame-mal azonos Claire-t feszíti fel Solange, hol pedig az előtte levő deszkalappal kiegészítve az úrnő toalettasztalkája, amin – nyilván nem véletlenül éppen itt – Solange Claire-be önti a mérgezett teát; a színpadon sebtében összeszerelt, gördülő alkotmány egyszerűen játékszer (babakocsi, kerékpár) és kínzóeszköz

(mintha egy riksa vonszolná terhét!); az egymást elhalmozó rúzsos csókok idézik a Madame-ot, de elkenődött nyomaik már a lányok bemocskolódását jelképezik . . .

Következésképpen a játékeszközökből s a hozzájuk kötődő gesztus- és hangeffektusokból létrehozott vonulatok együtt teszik ki az előadás gondolati-érzelmi tartóvázát. S bár a vonulatok külön-külön is önállóak, az előadás átütő erejét, kivételes művészi-gondolati hatását, színvonalát, egy szuverén színpadi műegész létrehozását ezek szerves egységét képező összefonódása biztosítja.

Mezei Kinga és Szorcsik Kriszta *Cselédekje* értelmezésbeli remeklése és ezt a döbbenetes élményt nyújtó színházzá formáló színészi mestermű.

LŐSÁG – Nem gondolom, hogy a szerzői, rendezői nyilatkozatok alapján kell megítélni egy-egy művet, színházi előadást, most mégis a rendező, Péter Ferenc bemutató előtti nyilatkozatát idézem, mielőtt kifejtem (elmarasztaló) véleményemet a szabadkai Népszínház és a Kosztolányi Színház közös produkciójáról, Tasnádi István *Közellenség* című „zenés usztításáról”, mely közönségünk elé Sziveri János verseivel és Lajkó Félix zenéjével kiegészítve „vajdasági underground operett” csábos címkével került.

„Azt hiszem – olvashattuk a bemutató előtt –, hogy óriási szükség van egy ilyen előadásra, amely ilyen időben, ilyen politikai szituációban kimond dolgokat, s valami módon üzen azoknak, akik ellen irányul, és pozitív érzéseket, érzelmeket fog felkelteni azokban, akik egy kicsit talán belefáradtak ebbe a világba, mindabba, ami itt történik nálunk, Vajdaságban.” Láthatóan rokonszenves szándék vezérelte a rendezőt, de mintha kissé sokat, naivan túl nagy terhet bízott volna egyetlen színházi előadásra, sőt egy problémás drámára.

Nem azt vitatom, hogy szükség van-e a rendező említette leleplező vagy öntudatosító színházi üzenetre, jóllehet színház esetében, még ha történetesen ún. politikai színházról van is szó, nem mellékesek a művészi elvek, kritériumok sem. S bár az interjúban erről is olvashatunk („a néző minden érzékszerve ellen bizonyos fajta rohamot kell indítani azért, hogy megmozduljon”), az előadás nem győz meg, hogy a rendező politikai célja és esztétikai elképzelése találkozott s egymást erősítve célba ért. Bennem mint nézőben például az előadásnál mélyebb nyomot hagy egy újsághír, amely a hatalom újabb erőfítogatásáról tanúskodik (például, amely arról szól, hogy a rendőrség visszatartotta a belgrádi diáktüntetésekre tartó buszokat, vagy hogy az Ellenállás aktivistáit bekísérik, hogy csak a kritika írásának táján megjelent híreket említsem), mint amikor az előadás zárómondatában mintegy tanulságként azt hallom: „Hát így kerültünk Kohlhaasenbrückből a tronkenburgi vár és a wilsdurfi csontbánya érintésével ide a *délvidéki* sintértelepre” (kiemelés: G. L., eredetiben a délvidéki helyett drezdai áll!). Nem mintha nem érezném szülőföldemet már régóta sintértelepnek, de az efféle behelyettesítés, minden igazságértéke mellett is, a szükséges esztétikai kontextus nélkül csak hajánál fogva előráncigált időszerűsítés.

Számomra a szabadkai előadás tipikus példája annak, mi nem vezérelheti a rendezőt, amikor darabot választ, illetve hogyan nem szabad – sem tartalmilag, sem formailag – viszonyulni a megjelenítésre választott szöveghez.

Igaz, hogy a talpig becsületos Kohlhaas Mihály megalázásában, önmagából való kivetkőzésében és megsemmisítésében vétkes, gátlástalanul önkényeskedő hatalom áb-

rázolása a Kleist-novellában tömény politikum – ezért is írhattott belőle Sütő András drámát, csak hogy az *Egy lócsiszár virágvasárnapját* a Ceausescu-diktatúra hitelesítette –, de Tasnádi István változata, bár ugyanazt a történetet dolgozza fel, éppen a drámát sikkasztja el, amikor arra vállalkozik, hogy narrációs perspektívát vált, s Kohlhaas áldozatul esett két szép lovával mondatja el gazdájuk, a tiszta ember kálváriáját. Ily módon többé nem a mindenét, családját, vagyonát elvesztő lócsiszár a történet hőse, hanem a két ló, a Csödör és a Kanca, illetve ők sem, lévén hogy mégis csak epizód szereplői a történetnek, és a kommentátor különben sem szokott főszereplő lenni.

A darabválasztás tehát azért hibás, mert a *Közellenség* látszatdráma csupán. Igaz, hogy a hatalom megtestesítői, Tronkai Vencel és barátai, a Fejedelem, Luther Márton és cinkosaik kardhegyre való gazemberek, de azzal, hogy Tasnádi felosztja a velük szemben álló táborbeliek között a szerepet Kohlhaasra és a két lóra, két részre osztja, ami oszthatatlan, csökkenti a drámai konfliktus erejét. Kivált akkor igaz ez, ha tudjuk, hogy lóperspektívában valóban nincs, a drámabeli lovak is emberek. De akár létezik lóperspektíva, akár nem, az elképzelés semmit sem ad hozzá az alapkönfliktushoz, hanem gyengíti azt. S ráadásul arról sem feledkezhetünk meg, hogy a tragikus eseményor ellenére Kohlhaas története nem drámáért, hanem epikáért kiált, a drámaíró Kleist is novellát írt belőle.

Ha dráma igazán nincs is, vannak a történetben olyan mozzanatok, amelyek könnyen időszerűsíthetők és lokalizálhatók is, de nem úgy, ahogy a szabadkai előadásban tapasztaljuk. Nem az alaptörténetre applikált apró részletek segítségével – például hogy a drezdai vagy a kohlhaasenbrücker jelzőt délvidékire cseréljük, hogy többször emlegetjük a marsallt, akinek halála óta minden megváltozott, hogy elhangzik a burek szó, hogy a német neveket magyarra cseréljük (a színlapon magyarul írnak!) –, hanem olyképpen, hogy játékbeli, színpadi megoldásokkal éreztetjük, mi analogizál a mi valóságunkkal és korunkkal, például az erkölcstelen hatalmi lobby üzelmei, az igazságát kereső ember megalázása, az egyén tehetetlensége stb., stb., ami fölöttébb ismerős számunkra is. Az alcímbebeli vajdasági jelzőnek nincs igazi tartalmi fedezete az előadásban. Attól sem vajdasági a nagy ambíciókkal készült produkció, hogy elhangzik benne, bár nem mindig hallható, néhány Sziveri-vers, s hogy Lajkó Félix húzza a bádogtetőn csőrömpölő pata és csizma alá valóit. Mindezek csak külsőségek, amelyek nem állnak össze egységes előadássá, műgégésszé, ahogy mondani szokták a teoretikusok.

Hogy az előadás kívánt, elképzelt tartalmi vonatkozásai érvényre jussanak, ahhoz másféle játéktípus szükséges, mint amit a szabadkai rendező erőltet. Azt nyilatkozta, hogy minden érzékszervünk ellen rohamot akar indítani, és ezt vitán felül igen egyértelműen képzeli el s teszi: hangerővel, állandó mozgással, zajjal. Csak hogy az efféle stilizálás többszörösen is célját tévesztett. Elsősorban azért, mert az írói elképzelés, hogy lóperspektívából mondja el Kohlhaas Mihály tragédiáját, már eleve stilizáció, amit egy újabb, másfajta stilizáció, főleg ha hangerővel, rohangászással történik, nem enged érvényesülni. Ha elfogadjuk az írói stilizációt, akkor ennek minél teljesebb érvényesülése céljából az előadásnak kerülnie kell minden másfajta stilizációt. Nemcsak hogy kontraproduktív a zaj és az esztelen futkározás, hanem a hatalom képviselőit sem lehet bohócokként ábrázolni, ahogy színészeit a rendező beöltözteti és instruálja. Hiába szűrte be a dramaturgiai toll a szövegbe a hozzánk közeli szavakat, ha a valószerűtlenül karikatúrisztikus

mozgás, a moderneskedő összevisszasággal tüntető ruhák (Cselényi Nóra m. v. kreációi) és általában a színeszi játék olyan távoli, idegen, seholnincs világot idéz, amelyhez semmi, de semmi közünk nincs.

Ezért tekintem elsősorban értelmezési és művészi melléfogásnak Péter Ferenc szabadkai rendezését. S kevésbé azért, mert színészei közül Kőrmöci Petronella (Kanca), Káló Béla (Csődör), Mess Attila (alapfokon Vencel), G. Erdélyi Hermina (alapfokon Günther) és Szilágyi Nándor (alapfokon Siegfried) teljesítményét stopperórával és ugróléccel lehet csak mérni; mert ha időközben szerepet cserélnek, nem differenciálnak; mert Katkó Ferenc (Mihály) annyira erőtlen, hogy semmiképpen sem lehet a „banda” ellenfele, főleg ha különben is neveltségessé teszi a rendező, amikor eljátszatja vele, hogy a feje búbjáig vérátütéses fásliba pólyázott Hersének nem hiszi el, hogy összevissza verték, mert azt a V. Nagy Ivánt (Herse) beszélteti almával a szájában, akit alma nélkül is nehezen lehet érteni, mert megengedi, hogy Kovács Frigyes (Luther Márton) erőteljesen induló monológja modorosságba fulladjon, mert nem veszi észre, hogy realista játékaival Kalmár Zsuzsa (az előadás egyetlen figyelmet érdemlő színeszi teljesítményét nyújtva) mennyire kilóg az előadásból. S nem utolsósorban, mert megtetszett neki a szerzői utasításként ajánlott sinterházi „hatalmas fémtepsi”, s megengedte, hogy ez az előadásban inkább tetőre hasonlítson, talán hogy ily módon a szponzor (MIP Limari – Klimatizéri Subotica) két hatalmas hullámos bádoglemezzel járulhasson hozzá a produkció zajos „sikeréhez”. S végül, mert az ugyancsak a szerző ajánlotta ládát üvegalitkává lépteti elő, amibe mindenki akkor ül be, s amiből akkor távozik, amikor akar, hiszen rendeltetésére úgysem derül fény.

AZ ISTEN LÁBA ÉS VARSÁNYINÉ – Az Újvidéki Színház Örkény István egypercesekből szőtt groteszk színpadi játékát játsza László Sándor rendezésében. Az előadásban két olyan szereplővel találkozunk, akiket hiába keresnének a *Pisti a vérzivatarban* szereplőlistáján. Az egyik A Valaki, akinek meztelen lába egész idő alatt belelóg az előadásba, a másik pedig özvegy Varsányiné, akiről szó esik ugyan, ő az, aki a háború, mindegyik, bármelyik háború után elsőnek ad magáról életjelt: „Hozott szalonnával egérintést vállal”-ok, s akinek nevét, mint a túlélés jelképét, imába foglalva ismétlik a szereplők a darab zárómondatában: „Varsányiné . . . Varsányiné . . . Varsányiné!”

Az újvidéki *Pisti* . . .-ben Varsányiné megjelenik a maga valóságában. A színpadon kezdettől fogva, mint a többi szereplő, miközben a közönség elfoglalja a helyét a nézőtéren, Varsányiné is jelen van (Faragó Edit ráismerésig hiteles megformálásában). Igaz, akkor még nem tudjuk beazonosítani, ki az a kifestett nőszemély, aki a (világot jelentő) színpad (deszkáin) magasba emelkedő csigalépcsőszerű torony (az előadás egyetlen díszlete) tövében gubbaszt, a földön elötte cigaretta, olaj, mosópor, WC-papír, összecukható esernyő, minden, ami egy piaci árus, közkeletűen viszonteladó előtt látható. Özvegy Varsányiné ugyanis viszonteladásból él(het), s ahogy elnézem, nem is rosszul.

Özv. Varsányinéval ellentétben a színlapon A Valakiként feltüntetett szereplőt a maga valóságában csak közvetlenül a tapsrend előtt láthatjuk. Ekkor jön le az előadás Pistijeje közé/közénk, az élet Pistijeje közé. Addig csak a lába lóg bele a színpadképbe (mint a dramaturgiából ismert puska Csehovnál, amely azért van ott, hogy végül eldőrdüljön), nem kevés bizonytalanságot keltve, ki is légyen a gazdája. Megjelenése egyértelművé

teszi: a láb Krisztusé. Hiszen aki megjelenik, az felismerhetően a keresztfáról levett, meztelenségét lepellel takaró Krisztus. Az ő lábát láttuk, azt a lábat, amit megfogni minden halandó vágya. Csakhogy, tudjuk, szinte sohasem sikerül, kivált a Pisti formájú kisembereknek nem, ők boldogságukat legfeljebb akkor remélhetik, ha a találékony viszonteladónak a túlélés érdekében kialakított életfilozófiáját vallják, életmódját választják. Ahogy manapság, jószerivel már tíz éve, errefelé számtalan magyar, szerb, horvát, montenegrói, albán, roma vagy másféle, őslakos vagy menekült Pisti teszi, akik számára ez az életmód maradt, adatik meg.

Örkény István létgroteszkje (Balassa Péter) így kap hiteles helyi élettartalmat annak a városnak a színpadán, amelynek régi és új lakosai naponta kényszerülnek kipróbálni özv. Varsányiné túlélési életreceptjét, s amelyre változtatás nélkül érvényesek Örkény Pistijének szavai: „A város a Duna két partján terül el. (. . .) Szíveskedjenek megkapaszkodni. Ez az ingás onnan származik, hogy éppen a Dunán kelünk át, egy pontonokból vert, úgynevezett (. . .) szükséghidon. Ez persze nem ideális megoldás, de megszoktuk, mert a stabil hidak időnként fel vannak robbantva.”

Keresve sem lehetett volna Újvidékre s általában az itteni viszonyokra inkább vonatkozó színpadi művet találni a *Pisti* . . . -nél, de a rendező érdeme, hogy a *Pisti* . . . újvidéki előadása nem lesz, mert nem akar tenyérbe mászóan sem időszerű, sem helyi vonatkozású lenni. Az előadás végi várost bemutató Pisti-monológból kihagytak minden Pestre vonatkozó konkrétumot, de ezeket jó érzékkel nem helyettesítették újvidéki vonatkozással, mégis szüntelen magunkra és korunkra kell gondolni.

László Sándor rendezésének mai, közvetlen élettapasztalaton alapuló, a vagyok-e egyáltalán s a lenni vagy nem lenni között feszülő gondolati íve van, amit célszerűen kialakított színpadi nyelven, jól kiválasztott színpadi eszközökkel „mond el” csapatjátékot vállaló, fegyelmezett színészekkel.

Ha az előadás a vízenjárás próbájával kezdődik és Krisztusnak a keresztről való levételét követően nem a Megváltóhoz, hanem a túlélés receptjét csodálni való leleménnyességgel alkalmazó viszonteladóhoz szálló kollektív fohással zárul, félreérthetetlen: csodák pedig nincsenek. Bármennyire is szeretnénk frók, színészek, közönség, mi mindannyian, hogy legyenek – nincsenek. Hiába hiszi az fró úr, hogy tud vízen járni, hiába szeretne Pisti másokért meghalni, becsületes, őszinte, tiszta lenni. Mindez csupán vágy. Csak a szenvedés stációi vannak (ezeket Örkény a magyar történelem XX. század második felének válságos eseményeihez köti), emberi passió van, amit azzal lehet elviselhetővé tenni, hogy özv. Varsányiné példáját követjük. Amennyire ez kiábrándító, talán annyira vigasztaló is lehet, még ha nem is vagyunk mindannyian képesek rá, hogy odaálljunk az előadás viszonteladója mellé a piacra.

Kétségtelenül keserű vígasszal szolgál, valóságartalma azonban itt s most egy percig sem lehet vitás a *Pisti* . . . újvidéki előadásának, amelynek külön sajátossága – talán éppen azért, mert a rendező az adott helyzethez választott koncepció érvényesítésére törekszik, s nem a drámát akarja mindenáron színre vinni –, hogy nem Pistiről, sőt Pistikről (a színlap minden Pistit csak Pistinek nevez, nincs félszeg, tevékeny, kimért Pisti, mint Örkénynél), hanem a korról szól. Amikor a remek komikus ellenpontokkal megoldott kivégzési jelenetet látjuk, melyben Pisti egyszerre gyilkos és áldozat is, azok a katonák és rendőrök jutnak eszembe, akiket a hatalom nyilvánosan be nem vallott

testvérháborúba hurcolt. Amikor a színpadon halandzsa nyelven folyó bírósági tárgyalás zajlik, a magyarországi koncepciós perek helyett, melyek Örkénynek modellül szolgáltak, a naponta nálunk megrendezésre kerülő sajtóperekre kell gondolni. Amikor az égből nyúló létrát csodálják, mely oly magas, hogy a csúcsát sem látni, melyen a hős Pisti trónol, akkor a mi csodálatos újjáépítésünkről olvasható ámtások ötlenek fel bennem. Amikor a Pistibe szerelmes Szőke Lány lelkesen közli, hogy Pistiről utcát, stadiont, habos tortát, vörösbort neveztek el, sőt hogy „a bécsi szeletet ezentúl Pisti-szeletnek hívják”, nem lehet, hogy ne jussanak eszünkbe hasonló honi örültségeink, mikor az étlapokról törölni akarták a bécsi és a párizsi szeletet, a török kávét átkeresztelték szerb kávéra. Talán ezzel a nézőben öntudatlanul is létrejövő többszörös hangsúlyáthelyezéssel hozható összefüggésbe Rizi kiemelt s megváltozott előadásbeli szerepe. Ahogy a piaci zsidóhárossá kinevezett özv. Varsányiné a kor és a hely terméke, ahhoz hasonlóan az előadásban fontos szerepet kap a jövődömdendő cigányasszonnyá formált Rizi, akinek szélhámosága (amit Mezei Kinga nagyon ügyesen mutat meg) nyilvánvaló, ettől függetlenül a kismizett népnek kell a reményt keltő hazugság, amit Rizi árul.

Hogy Örkény István dicsért és vitatott mozaiktörténete a rendezői olvasathoz illő jelen idejű történelmi drámaként él és hat az újvidéki színpadon, abban jelentős része van az együttes egyenletes, helyenként magas színvonalú kollektív teljesítményének. Az előadás színészei szinte kivétel nélkül jó érzékkel egyensúlyoznak a figyelmet keltő egyéni és az előadás egységét szavatoló kollektív jelenlét között. Nagypál Gábor mindig más-milyen és mégis mindig ugyanolyan alappistiként igen ügyes helyzetteremtő és -értelmező készséggel vállalja s látja el az előadás motorjának fontos szerepét, ebben segítőtársa a számos szerepcserét hasonlóan jól megoldó Szloboda Tibor. Az utóbbi időben rendre kitűnő Balázs Áron, kire az Örkény elképzelte Féltség Pisti szerepe hárult, elsősorban az előadást záró nagymonológban remekel, addig pedig inkább hasznos csapatjátékos. Akárcsak Pásthly Máttyás határozatlan Papája, Ábrahám Irén anyákra jellemző elfogultságú Mamája, Krizsán Szilvia lágyan elomló, elementáris nőiességű, célszerűen butácska Szőke Lány, Jaskov Melinda némán is figyelmet keltő Kislánya. Velük szemben egyedül Magyar Attila Pistijeit nem érzem mindig elfogadhatónak, nem hiszem ugyanis, hogy hangerővel, ne mondjam, kiabálva minden, de akárcsak egyetlen szerep is megoldható lenne. Ő nem először él ezzel a nagyot- s ugyanakkor szinte semmitmondó, nyilván jobb híján választott s jónak vélt megoldással, amit (nem tehetek róla) nem érzek hitelesnek. Mivel igen tehetséges színésről van szó, örömmel vállalnám, ha kételyemről kiderülne, kritikusai farkasvakság következménye. Kivált, ha ilyen jelentős színházi élményt nyújtó előadásról írhatok, mint a László Sándor rendezte újvidéki *Pisti a vérzivatarban*.

GEROLD László

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

A RÉSZVÉTEL FONTOS, GYŐZTES NINCS

HÁROM KIÁLLÍTÁS

A véletlen úgy hozta, hogy a télutón látott mindhárom kiállításnak van már valamiféle hagyománya. Az országos kerámiatriennálé a rangidős, megélt már szebb időket is, volt nagyobb országé is, és volt már jobb is. A JMMT képzőművészeti szakosztálya '96-ban rendezte meg első tematikus kiállítását, ez most már a harmadik. A naptárak versenyt negyedszer láhattuk Újvidéken, ez a legfiatalabb, ám jellegenél fogva talán pillanatnyilag a legtöbbet árul el közállapotainkról.

Ez így jó is, meg rossz is. Jó, mert mindegyiket össze lehet hasonlítani a korábbiakkal, s rossz, mert nem biztos, hogy ezt okvetlenül meg kell tenni. Sőt, alighanem el is kell kerülni, egyszerűen azért, mert semmi értelme. Maradjunk ennyiben.

FANTOMFÁJDALOM

X. jugoszláv kerámiatriennálé – Képzőművészeti Találkozó, Szabadka

A fennállásának három évtizedét ünneplő, jubiláris X. jugoszláv kerámiatriennálé úgy készült, mint a Luca széke. A gyűjtés megkezdődött még 1998 végén, a megnyitót '99 tavaszára tervezték, aztán a nagy ünneplésbe belerontott a politika. A törékeny és kecses, vagy éppen masszív és robusztus cserepeket egyforma gonddal csomagolták be, vitték le a pincébe, és a kiállítást szerencsésebb időkre halasztották. Annak még a körvonalai sem látszanak, a triennálé viszont ez év elején, majd egyéves késéssel megnyílt. Valószínűleg arról marad emlékezetes, hogy az elmúlt harminc év legszerényebb felhozatalát kínálja. De azt mondtuk, hagyjuk az összehasonlítást. Igaz, hogy a megnyitót követően a belgrádi, újvidéki és szabadkai keramikusok kihasználva a rég várt találkozás röppe pillanatait, nem ötleteikről, alkotói gondolataikról cseréltek eszmét, hanem azt vették számba, ki ment Hollandiába, ki Svájcba, ki van Új-Zélandon, s vajon hogy állnak a dolgok azokkal, akik immár Magyarországon folytatják a szakmát. Hát, igen, a keramikusaink is megfogytakoztak. Mégis addig érdemes, mi több, okvetlenül fontos megnézni ezt a kerámia-seregszemlét, amíg olyan munkák láthatók, mint mondjuk *Diana Mojak* lemállott vakolatú, romos faldarabjai. Amelyekről most sem tudom, hogy miért nem bombasztikusak, hiszen olyan roppantul érzelmesek és oly módfelett hatásosak. A papírforma szerint azoknak kellene lenniük. Persze Mojakot nyilván nem érdeklí mindez. Olyan öntörvényű művésszé vált néhány év alatt, aki nem alkalmazkodik ezekhez a külső szempontokhoz. És hajthatatlansága meggyőző. De van is mire makacsnak lennie. És mindenképpen érdemes látni *Tijana Dujović Lišćević* agyag-fém kombinációjú bicikliképeit, amelyek a műfaj határait feszegetve egyesekben talán némi ellenérzést keltenek, ám amelyek láttán a világ keramikusainak legszentebb összejvetelén, Faenzában is elismeréssel bólogattak a műftészek. És nem (annyira) reménytelen a hazai kerámiamű-

vészet helyzete, míg itt láthatjuk *Togyerás Diana* fantasztikus porcelánhírnőkeit, *Ljubica Jocić* súlyosnak ható, ám mégis légiesen könnyed fekete-fehér kompozícióit; *Kalmár Médí* ironikus, szemtelen kis agyagszobrai, *Ida Marinković Damjanović* festőládába állítgatott madárkái, s velük ellentétben *Miloslav Pavelka* ugyancsak robusztusra sikeredett formai különvéleményét, melyeket a keramikusokban ugyancsak nem szűkölködő Japánban is méltányoltak; vagy *Srdan Vukajlović* groteszk Falacsckáját, amely nemcsak mosolyra, de a nagydíj odaftelésére is készítette a zsűrit.

Azt mondtam fentebb, volt ez a triennálé már szebb is, jobb is, nagyobb is. Mint annyi más ebben az országban, ez is sokat veszített az elmúlt évek során. Ez a mostani triennálé viszont arról szól, hogy a tárgyalkotó képzőművészet, mint a kerámia is, még akkor is emlékszik eredetére, szakralitására, világszerűségére, ha ennek feltámasztása e pillanatban elég reménytelen. Kiáltozni utána azért lehet. S az efféle fantomfájdalom jó jel. A kultúr büntudat egészséges folyamatára utal.

SZELLEMI TOPRONGY

A táj – A JMMT III. tematikus vándorkiállítása

Láttam a jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság képzőművészeti szakosztályának III. tematikus vándorkiállítását. Ezúttal a táj témája köré szerveződött az anyag, s ez itt, e vidék képzőművészeti hagyományait tekintve, kézenfekvő.

Vannak szép, áttetsző, érzékeny kis akvarellek (*Ivanyos Sándor*), lendületes rajzok (*Szarapka Tibor*), leheletfinom, s mégis drámai erejű grafikák (*Mezei Erzsébet*), s vannak lapos, esztétikailag minősíthetetlen munkák (nomina sunt odiosa). Itt vannak a fiatalok és az öregek, az absztraktok és a realista ábrázolás hívei. Van hát minden. Akár keresztmetszete is lehetne ez egy adott időszak tájképfestészetének a szóban forgó szakosztályon belül. De nem az. Itt nincs „adott időszak”. A logikus – rendben, talán csak számomra – az lenne, ha a jelen kiállítás anyaga a legutóbbi tárlat óta keletkezett, mondjuk, az elmúlt két évben készült alkotásokból válogatna, s ezzel időben behatárolhatóvá, egyúttal értékelhetővé is válna. De nincs így. Vannak művészek, akik tíz, sőt húsz évvel ezelőtti, több kiállítást megjárt munkájukat akasztották le a falról, s van aki úgy találta, így, az absztrakt vége felé leginkább egy három és fél évtizeddel ezelőtti munka felel meg erre a célra. S volt valaki/valakik, akik ezt szó nélkül elfogadták és felvették a kiállítás anyagába. Ebből azután nemigen derül ki, hogy mi a helyzet a tájképfestéssel a JMMT köré csoportosuló képzőművészek körében. Legfeljebb az válik nyilvánvalóvá, hogy a kiállítás rendezője, aki nem fedi fel kilétét a katalógusban sem, ezt is letudta. Kész, kipipázva. Mindez nemcsak a tanácstalan tárlatlátogatóval, hanem mindenkéltől a kiállító művészekkel szemben „nem gilt”.

És láttam a kiállításra készült katalógust is. Nem hittem a szememnek. Ez nem igénytelenség, ez már bűn. Természetesen nem az a baj a szóban forgó kiadvánnyal, hogy nem százoldalas és nem színes. Nem, olyan, amilyen a lehetőségekhez és a körülményekhez képest lehet: vékonyka, fekete-fehér és nem a nyomdászat csúcsterméke. És mégsem olyan, amilyennek a lehetőségekhez képest lennie kellene. Az egész művelődési társaság lebecsülése ez a füzetecske. Mert gondolom, a Jugoszláviai Magyar Művelődési

Társaság tagságában vannak, akik ingyen és bérmentve kilektorálnak másfél flekknyszerű szöveget, hogy azután ne történjék meg az, amit itt ország-világ láthat. A nyúlfarknyi kísérőszöveg hemzseg a helyesírási hibáktól és pontatlanságoktól. A lakcímek írása nem egységes, a helységnevek hol magyarul, hol szerbül szerepelnek, akárcsak az utcanévek; a képzőművészeti technikák néven nevezésével, de helyesírásával is ugyancsak hadilábon áll valaki. Ahogyan a tárlat rendezőjének, e katalógus összeállítójának személye sem derül ki az impresszumból, mert ez utóbbi nem is létezik. De talán jobb így. Még majd valaki elröstellné magát.

ARASZOLVA

Negyedik jugoszláv naptárkiállítás – Vajdasági Múzeum, Újvidék

Három évvel ezelőtt néhány grafikai formatervező kitalálta, hogy mérettessenek meg a vállalatok, intézmények, szervezetek megbízásából készülő naptárok. Az ötlet olyannyira jónak bizonyult, hogy az idén már negyedszer láthattuk, ki milyen kalendáriummal rukkolt ki.

A naptár – legyen az egy- vagy többlapos, fali vagy asztali – furcsa szerzet. Ugyanis a konkrét információ (nap, hónap, esetleg a megrendelő személye) kívül másról is szól. Lehetőfinoman egy attitűdről is árulkodik. A magaskultúrához – ezen belül a képzőművészethez – való viszonyról.

Nem minden tanulságot nélkülöző megfigyelni, hányféle módon kísérlik meg magukat reklámozni a naptárok megrendelői. Itt van a harsányan hivalkodó, „vásári” fajta: feltünteti az összes szponzort, fontossági sorrendben, nagyság szerint, a lap alján pedig ott vannak még a hónapok is. Rendeltetésszerű használata általában csak néhány dioptriával lehetséges. Riasztó példája e kiállításon az ismert sportklub naptára, amelyen a teljes csapat, az összes edző és segédedző, gyúró, sportorvos stb. ott van, a fő helyre ültetett politikus-klubelnökök állják-ülük-rajongják körül; fejük felett a szponzor vállalatok „örök világhossága” fényeskedik.

Vannak azután az ismert műalkotások reprodukcióit felhasználó naptárok. Aki bizonytalan saját ízlésében, ám sok pénzt tud rászánni, annak ez biztos befutó. Ilyenek az idén (is) a szerbiai kőolajipari vállalat, a legnagyobb bankok és egyéb állami cégek naptárai. Az egyik, a század első felének szerb festészetét hozó tizenkét lapos naptár párját ritkítóan pazar kivitelezésével még ebből az egyébként is luxuskategóriából kiemelkedik. Végül itt a megrendelők harmadik kategóriája. Ennek nincs okvetlenül sok pénze, de tudja azt, amit az előző kettő nem, s a szakmára, jelen esetben a grafikai formatervezőkre bízva, készítsenek már a részére naptárt . . . Itt már lehet a magaskultúrához (ezen belül is a képzőművészethez) való viszonyról beszélni. *Martin Candir* és *Jaroslav Pap*, *Dušan Kostić* fotói, *Kapitány Attila*, *Nikola Caran*, *Mirjana Šormaz*, a *Quartet*, vagy a *Repro Foto Oko* ügynökségek dizájnjai a lehetőségek egész tárházát, a műfaj intellektuális gazdagságát villantják fel, igényesség és ízlésnevelés egyaránt jellemzi őket. Vitathatatlan szakmai színvonalukon felül mást is sejtetnek. Azt, hogy a kultúra tekintélyérvényesítő képessége nagy úr (lehet). Olykor maga is anyagi erővé válhat. Megemeli az egészet. Lágýítja a szponzorok és az üzletfelek szívét egyaránt. Az egész

mindenség általa kezd lassú táncba, és a dolgok általa kezdenek alig észrevehetően átrendeződni. Ha másképpen nem, hát araszolva, de általa távolodunk a Balkántól, s ugyanígy, de általa közelednénk számunkra rokonszenvesebb tájak felé.

NÁRAY Éva

F I L M

A 31. MAGYAR FILMSZEMLÉRŐL

A 31. Magyar Filmszemle repertoárját nézve – február 3-ától 8-ig Budapesten – és a zsűri értékelését látva egyértelműen leszögezhető, újra divatba jöttek a családi történetek. A filmmustra megnyitását Mészáros Márta *Kisvilámájával* kezdődött, és a zárórendezvényen Szabó István *A napfény íze* című filmjével záródott a családtörténetek bemutatása. Ide sorolható a fődíjat kapott Gödrös Frigyes írta és rendezte *Glamour* és még sok-sok más alkotás. Szabó István azóta már világsikert befutott filmje igazi családdregény, a Sonnenscheinék három generációjának életét taglalja.

A zsidóság magyarországi asszimilációja, felemelkedése teljesen egybeesik Magyarország újkori felemelkedésével. Az 1848–49-es forradalomban a magyar zsidóság szívvel-lélekkel vett részt – Táncsics Mihály vezetésével nagy katonai egyéniség harcol a forradalomért – és rengeteg zsidó fiatal került a forradalom után 14–15 évesen fogságba. A magyarság szeretetét, a magyar nemzet jövőjét és szabadsága iránt érzett aggodalmát a Magyarországon élő zsidóság 1848 óta hordja a szívében, s Ferenc József jóvoltából egyenjogú polgárrá válva nagymértékben vett részt a századforduló gazdaságfejlesztésében. Történetük Auschwitzig, majd a kommunizmus időszakáig, illetve 1956-ig szinte laboratóriumi pontosságú képe annak, amit a mai napig tapasztalhatunk Európa több országában is. Gondoljunk akár az ír–angol problémára, de beszélhetünk arról az örületlen népvándorlásról is, ami Európában folyik, vagy itt van Jugoszlávia szétesése, az elvándorlás tőlünk, de felidézhetjük a törökök németországi vagy az afrikaiak franciaországi jelenlétét is. S mindezt a történelmi helyzetet a magyar zsidóság XX. századi sorsa nagyon pontos példa. Ezt jeleníti meg képekben Szabó István, aki így nyilatkozott arról, hogy a XX. század küszöbén a Sonnenschein család tagjai boldog új évszázadot kívántak egymásnak:

– Alapvetően a XX. század meghatározza az új évezredet is, mert az elmúlt évszázad olyan megpróbáltatásokat hozott Közép-Európának és azon belül Magyarországnak is, hogy akármilyen oldalról nézzük is, nincs olyan család, amely nem vesztett volna el valakit politikai történések miatt. Nincs család, amely ne szenvedett volna valamilyen ideológia következtében. Ez az óriási tapasztalat beivódott az emberek lelkébe és vérébe, ezért idegenkednek minden ellenségre kereső zászlóbontástól, s attól, ha valaki ellenébe kell elképzelni az országnak, a társadalomnak a felemelkedését.

Hasonló témakört boncolgat a *Glamour* egy család fél évszázados történetét bemutató alkotás, amely tulajdonképpen a film rendezőjének, Gödrös Frigyesnek közvetlen családi története. Már-már a gyerekdregény világát idézi fel képekben az alkotó. Mészáros Márta

Kisvilma a Napló-sorozat utolsó darabja. Itt a gyerekkor világába kalauzol el a rendező, a Napló-trilógia előzményeiről szól. Különleges vidéken játszódik a film, Kirgizában, a szovjet–kínai határon fekvő, 6000 méteres hegyektől övezett kis ázsiai országban. A harmincas években ezerszám érkeztek a Szovjetunióba baloldali értelmiségiek Európából, köztük volt Mészáros Márta apja, Mészáros László szobrász is, akit a 37–38-as sztálini tisztogatások idején sok társával együtt ártatlanul letartóztattak és kivégeztek. A *Kisvilma* középpontjában az anya és az anya–gyerek kapcsolata áll. A letartóztatások után egyedül maradnak a külföldi nők gyerekeikkel, távol Európától, elszakadva családjuktól – haza már nem engedik őket. A rendező szerelnivaló, szép, fiatal nőket ábrázol, akik szerelmesek, féltékenyek, bonyolult kapcsolatban állnak egymással és gyerekeikkel. A film különleges hangulatát az adja, hogy a megrázó események lenyűgözően szép, egzotikus környezetben zajlanak, ezért minden szenvedés és tragédia ellenére a gyerekkor varázslatosan szépnek látszik.

Deák Krisztina Jadvigájának történetét a zsűri különdíjjal jutalmazta a hiteles látvány megteremtéséért. E film iránt olyan nagy volt az érdeklődés, hogy az 1700 helyes nézőtérén legalább 2500-an szorongtak. Biztosra vehettük, hogy a film ilyen nagy érdeklődést követően valami díjat kap majd. *Jadвига párnája* Závoda Pál bestseller naplóregényét eleveníti meg, mély sodrású, magával ragadó film. A rendező a vetítés előtt szerényen megjegyezte, hogy a Magyarországon rendkívül népszerű regényből készült filmről mindenkinek megvan a saját története, s azok, akik ezt már kialakították, talán majd hiányolják kedvenc jelenetüket, de a lényegét biztos megtalálják a sajátos változatban. Úgy ítélte meg, hogy a film alapján akár három filmet lehetett volna készíteni, de végül is úgy határozott, hogy számára Ondris és Jadviga házasságának története és szerelme a legfontosabb. Klasszikus történetet készített klasszikus módon elbeszélve. A szerelmi história mellett azért megelevenedik az első világháború és Trianon eseményei, majd kirajzolódnak egy szlovák–magyar falu mindennapi gondjai. A film főhőse, Ondris, alig érzékeli a külvilág eseményeit: a világot egy elvakult, örülten szerelmes ember szűrőjén keresztül szemléli. Meglehetősen nagy hangsúlyt kap Ondris árulása: a „helyi szlovák nacionalisták”, azaz barátai besúgására kényszerül. A politikai szál funkciója nem más, mint az, hogy szemléltesse, miként adja fel magát a főhős szerelme miatt. A Jadvigát megszemélyesítő Tóth Ildikó a zsűri színészi különdíját is megkapta.

Megrázóan szép alakítást nyújtott Surányi András *Film... című* „mozijában” Temessy Hédi és Darvas Iván. A két színművész valóban kiérdemelte a legjobb női és férfi alakításért járó díjat. A Surányi által feldolgozott téma kissé szokatlan: egy idős pár utolsó óráit örökíti meg. Elhalásukat mutatja be, felbukknak emlékeik közös életükről, a mindkettőjük számára sok mocskot és kevés örömet hozott XX. századból. A két idős művész színészi játékanak köszönhetően a filmben egészen apró hétköznapi dolgok is nagy jelentőséget kapnak. Szívbe markolóan ábrázolják, hogy miként lehet reszkető kézzel kinyitni egy kekszeszacskót, vagy hogyan fűzzük be cipőnket, amikor ebbe az egyszerű műveletbe majdnem beleszakad a hátunk. A két filmszínész valamikor együtt végzett a Színművészeti Főiskolán, de azóta sohasem játszottak együtt, ezúttal kerültek a *Filmben* egymás mellé, s mégis minden rezdülésük és mozdulatuk olyan összhangban van, mintha tényleg együtt leélt élet állna mögöttük. A Mészöly Miklós *Film* című

kisregényéből készült melankólikus, drámai alkotást is nyugodtan sorolhatjuk a családi történetek közé.

Pacskovszky József új filmjében, *A mi szerelmünkben* van egy jelenet, amikor a lány megtalálja nagyjánya titkos szerelmének a sírját, s a fejfán ez olvasható: Antoni Paczkowski. Nemcsak rendezői fogásról van szó, hanem valódi utalásról egy családtörténetre. A rendező nagypapa lengyel volt, aki 1939-ben vándorolt Magyarországra, itt ismerkedett meg a nagyjanyjával, és összeházasodtak. Ezt a történetet szőtte bele a filmbe a rendező, és egy mai szálon futó szerelmi háromszöget fűz össze egy valamikori titkos szerelemmel.

Az élet peremére szorultak létét, az úgynevezett szociális esetek mindennapját meg-elevenítő filmek is akadtak szép számban a magyar filmfesztiválon. Ilyen volt például Fonyó Gergely rendezésében a megosztott fődfjat kiérdemelt *Kelj fel, Jancsi*. Az alkotás az eddigi magyar címadás hagyományait követi, hiszen vegyük csak figyelembe a *Csinibabát* vagy a *Csapdlecsacsit*, viszont a történet nem kimondottan magyar, s ráadásul Amerikában játszódik. Talán annyiban kapcsolódik a *Kelj fel, Jancsi*hoz, hogy a főszereplőt Johnny-nak hívják. Johnny Miller harmincéves gyerek, korához képest kissé megkésztet fiatalember, akit egy világról szótt burokban véd anyja óvó szerete. Johnny egész nap a tengerparton lóg, semmit sem csinál, sehova se tartozik, egyetlenegy támpont életében az anyja, akiről hamarosan kiderül, halálos beteg, kórházba kényszerül, s fia mellé egy csinos fiatal lányt fogad, Amy Jót. A lány közelsége kizökkenti a fiút addigi mindennapjaiból, és egy pillanatra felvillantja a csábító világ lehetőségét. A lány egy helyi rocksztrba szerelmes, aki egyre gyakrabban jön látogatóba, amittól a szerelmes Johnny egyre rosszabbul érzi magát. Ha igazi amerikai film készült volna, akkor annak az lenne a csattanója, hogy a *Kelj fel, Jancsi* szellemi fogyatékosága ellenére, elcsábítja a rocksztrttól a nevelőnt, de ez mégsem amerikai, hanem magyar film, és a szomorú valóságot mutatja be; a magára maradt hős intézetbe kerül, s elkeseredésében öngyilkos lesz. Fonyó Gergely nem sok szánalmat ér ez főhőse iránt, mert saját bevallása szerint ő csak egy egyszerű, igaz ember történetét akarta elmondani egy hülye gyerekről, akit talán még szeret is egy kicsit, de nem tehetett semmit sem megmentéséért, mert ilyen az élet. Nem a rendező nem kegyelmez, hanem a könyörtelen világ.

A Johnny-nál még megrázóbb történet a Balogh családé, amelyet Molnár György *Egyszer élünk* című filmje elevenít meg. A főszereplő Szarvas József alakításáért elnyerte a zsűri színesi különdfját, s a forgatókönyvet is jutalmazták. A családi tragédia közép-pontjában a széthullóban levő Baloghék állnak. A nyomorék, már-már halottnak hitt családapa hazatér a kórházból, s minden vágya az, hogy összetartsa lassan szétszédőd családját. Ez az élni vágyó nyomorék fantáziadúsan hazudozik, ezzel próbálja összetartani gyerekeit, de a legkisebb fián kívül már senki sem hisz neki. Valamennyien elvagyódnak a sívár és kilátástalan falusi életből. Egyedül a kisfiú látja apjában a hőst, mert azt hiszi, képes megvédeni őt. Az apa erőfeszítése kudarcot vall, lányai, nagyfia, felesége mind magára hagyják, s egy nap a kisfia is arra a felismerésre jut, hogy az apja egyáltalán nem hős, inkább szánalmas, gyenge alak. A lét peremén vergődő főhősök mindannyian azt szeretnék, ha hinni tudnának valamiben, vagy bízni valakiben, de ez sehogyan sem sikerül nekik. Csak az adatik meg, semmi más, mint az „egyszer élünk” bizonyossága.

Egy meglepő módon tálat krimi, Klöpfeler Tibor *El Ninója* részeseült a zsűri különdfjában. Az az igazság, hogy az alkotás egyáltalán nem hasonlít krimire, pedig az esemény

végül is azzá fajul. Egy fiatal fotográfus vidéken reklámplakáthoz készítt felvételt a felkelő napról. A másik szálon két fiatalember elindul Budapestről, hogy kiraboljon egy bankfiókot. A fotográfust elkíséri útjára családja is, egy ócska panzióban szállnak meg, éppen reggeliznek, amikor beszélgetésükből kiderül, hogy anyagilag és érzelmileg is a csőd szélére sodródtak. Elégedetlenek a panzióval, távoznak onnan, az országúton rendőr állítja meg őket, ócska autójuk miatt fizetniük kell, ám büntetés helyett a rendőr zsebébe vándorol a pénz. A szerencsétlen családot megvágó rendőrök tulajdonképpen a nagy fogásra vágytak az út szélén, de miközben a jól fizető zsákmányról ábrádoznak, a bankrablók ott száguldanak el pénzzel megtömve az orruk előtt. A több vonalon bontakozó, egymást követő, már-már egyidejűleg zajló események közben a rádióban egy különleges meteorológiai jelentés hallható, amelynek az a lényege, hogy az időjárás váratlan és hirtelen változása az emberi idegrendszerre és viselkedésre oly módon hat, hogy kiszámíthatatlanná teszi az embereket. Ezt követően valóban kiszámíthatatlan cselekmények következnek, a bankrablók az erdőben pihenő fotográfus és családja közelében parkolnak le az út mentén, s közben megérkezik a rendőr is.

A 31. Magyar Filmszemlén szűkebb hazánk is képviseltette magát. Bicskei Zoltán *Nagyapáti Kukac Péter mennybemenetele* a közönség részéről elismerő fogadtatásban részesült, a zsűri ugyan nem díjazta az alkotást, de erről a rendezőnek megvan a saját véleménye:

– Egy filmszemlén mindig a külső fogadtatásról szól a dolog, meg kell hogy mondjam, lehet, hogy szerénytelenül hangzik, de engem az afféle fogadtatás, hogy hány újságcikk jelent meg, milyen díjakat osztottak, nem érdekel. A világban megvan ennek a maga hatalmi és erőt mutató szerepe, ami soha sincs összefüggésben a minőséggel. Ha csak azt vesszük, hogy olyan filmtörténeti nagyság, mint Tarkovszkij, soha egyetlenegy nagyon komoly díjat nem kapott életében, akkor mit mondjunk mi, kisegerek.

Bicskei filmje az ember fény előtti remegésének örök titkáról szól. A fény útjai kicsik és keskenyek. Ritka kapuk nyílnak ránk. Sem a felébredett kilátása, sem a megszabadult rikoltása e kapukat nem nyitja. A belső szabadság útjának nyoma keserű. Sokáig tart, és soha nem hagy el. A fény szikrája minden embertől megköveteli, hogy felemelkedjen a sárból, hogy elinduljon saját szízárványa után. Így tett Nagyapáti Kukac Péter is, és legalább azt sikerült megértenie, hogy az eget nem érheti el. Ecsetjével válaszol a kérdésekre, de csak kevés beavatott ismeri fel intését. A végtelen pusztában karcolja meg az eget a sárból való ember, s készíti el kézírását. Talán ilyennek látta a közönség is a filmet. A jugoszláv, magyar és francia együttműködéssel készült filmben a rendező vajdasági színészeket szerepeltet, s a többi munkatársa is zömmel innen való. Mint mondta, azért készült hazai munkatársakkal a film, mert ők jobban érzik, megértik a történetet, ami rólunk, itteniekről, itt élőkről szól. Általános emberi sorsot, drámát, lelki vívódást kívánt ábrázolni, nem volt célja a konkrét történelmi vonatkozások hangsúlyozása, mert az elterelte volna a figyelmet a fontosabb mozzanatokról. Minden benne van a történetben, ami szükséges, de a hangsúly az általános emberi sorson van.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Silling István*: A vajdasági magyar archaikus népi imádságok nyelvi aspektusai (*tanulmány*) 158
Pénovátz Antal: Sorsok, emberek a század első felének Morovicáján és Pacsérján (*tanulmány*) 168
Göncz László: A muravidéki magyarság helyzete a rendszerváltás után (*tanulmány*) 184
Varga István: Női sorsok modern regényekben (*tanulmány*) 199

IRODALMI MÚZEUM

- Az ifjúsági Híd (1950 áprilisa) jubilál*
Bordás Győző: Ötven éve (*tanulmány*) 204
Válogatás a *Híd* 1950 áprilisi számából
B. Szabó György: Az új nemzedék hangja (*jegyzet*) 219
Németh István: Helytelen világ (*novella*) 220
Fehér Ferenc két verse 225
Borus Erzsébet: Mielőtt megjön a tél . . . (*vers*) 227

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Bence Erika*: Mindenkinek megvan a maga története (Gobby Fehér Gyula: *A sötét árnyéka*) 229
Herbut Anikó: A keserű Ígélet földje (Háy János: *Xanadu*) 233
Lázár Zsolt: A fogyasztói civilizáció és a magyar társadalom (Hankiss Elemér: *Proletár reneszánsz*) 236

E számunk megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma, Újvidék város önkormányzata, a Nyílt Társadalomért Alap, Jugoszlávia, valamint a budapesti Illyés Közalapítvány támogatta

S z í n h á z

Gerold László: Színházi napló (Jean Genet: *Cselédek*; Tasnádi István–Sziveri János–Lajkó Félix: *Közellenség*; Örkény István: *Pisti a vérzivatárban*) 238

K é p z ő m ű v é s z e t

Náray Éva: A részvétel fontos, győztes nincs (*három kiállítás*) 246

F i l m

Varjú Márta: A 31. Magyar Filmszemléről 249